

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ*
Кафедра педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління
зкладами освіти

Реєстраційний № _____

Магістерська робота
ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ
У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

БОЧКОР НАТАЛІЯ ШАНДОРІВНА

Студентка ІІ-го курсу

Освітня програма: 013 Початкова освіта

Ступінь вищої освіти: магістр

Тема затверджена Вченою радою ЗУІ

Протокол № 103-Вн від 23.11.2022 року

Науковий керівник:

Чичук Антіна Петрівна
доктор пед. наук, професор

Консультант:

Гаврилюк Ілона Юліївна
старший викладач

Завідувач кафедру:

Біда Олена Анатоліївна,
доктор пед. наук, професор

Робота захищена на оцінку _____, «__» _____ 202_ року

Протокол № _____ / 2023

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

**Кафедра педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління
закладами освіти**

Магістерська робота
Вивчення особливостей міжособистісних конфліктів
у початкових класах
Ступінь вищої освіти: магістр

Виконала: студентка II-го курсу

Бочкор Наталія Шандорівна

Освітня програма: 013 Початкова освіта

Науковий керівник: **Чичук Антіна Петрівна**
доктор пед. наук, професор

Консультант: **Гаврилюк Ілона Юліївна**
старший викладач

Рецензент: **Бергхауер-Олас Емьовке Ласлівна,**
доктор філософії

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Pedagógia, Pszichológia, Tanító, Óvodapedagógia, Oktatás- és Intézményvezetés Tanszék

**A KISISKOLÁSKORI KONFLIKTUSOK VIZSGÁLATA
ALSÓ TAGOZATOS OSZTÁLYOKBAN
Magiszteri munka**

Képzési szint: mesterképzés

Készítette: Bocskor Natália

II. évfolyamos hallgató

Képzési program: 013 Tanító

**Témavezető: Csicsuk Antonina
a pedagógiai tudományok doktora,
professzor**

**Konzulens tanár: Gávriljuk Ilona
adjunktus**

**Recenzens: Berghauer-Olasz Emőke
Phd, docens**

ЗМІСТ

ВСТУП	6
1. КОНФЛІКТИ ТА ЇХ РОЛЬ В РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ЛЮДИНИ	8
1.1 Історичні трансформації конфлікту та його значення: від минулого до сучасності.....	9
1.2 Психологічні теорії про походження конфліктів, причини та фактори	15
1.3 Різновиди, стадії та класифікація конфліктів	27
2. ОСОБЛИВОСТІ КОНФЛІКТІВ У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ	35
2.1 Конфліктні та стресові ситуації в початковій школі	36
2.2 Аналіз типології та причин виникнення конфліктів в початковій школі	38
3. ПЕДАГОГІЧНИЙ ВПЛИВ НА УРЕГУЛЮВАННЮ КОНФЛІКТІВ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	45
3.1. Способи вирішення конфліктних ситуацій серед дітей молодшого шкільного віку.....	45
3.2. Методології та підходи до керування конфліктами.	49
4. ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА	53
4.1. Аналіз результатів дослідження серед учнів початкових класів	57
4.2. Інтерпритація результатів досліджень	71
ВИСНОВКИ	77
РЕЗЮМЕ (на угорській мові)	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	81
ДОДАТКИ	85

TARTALOM

BEVEZETÉS	6
1. KONFLIKTUSOK ÉS SZEREPÜK AZ EMBER SZEMÉLYISÉGÉNEK FEJLŐDÉSÉBEN	8
1.1. A konfliktus történelmi átalakulásai és jelentősége: a régmúlttól a napjainkig.....	9
1.2. Pszichológiai elméletek a konfliktus eredetéről, okairól és tényezőiről	15
1.3. Konfliktusok típusai, szakaszai és osztályozása.....	27
2. A KONFLIKTUSOK SAJÁTOSSÁGAI AZ ÁLTALÁNOS ISKOLÁBAN	35
2.1. Konfliktusok és stresszhelyzetek az általános iskolában	36
2.2. A konfliktusok tipológiájának és okainak elemzése az általános iskolában	38
3. AZ ALSÓ TAGOZATOS TANULÓK KONFLIKTUSAINAK KEZELÉSE PEDAGÓGIAI ESZKÖZÖKKEL	46
3.1. Az általános iskolás gyermekek konfliktushelyzeteinek megoldási módjai	46
3.2. A konfliktuskezelés módszertana és módszerei	49
4. GYAKORLATI RÉSZ	53
4.1. A kutatási eredmények elemzése általános iskolások körében	57
4.2. A kutatás interpretáció és következtetései.....	71
ÖSSZEFOGLALÓ	77
REZÜMÉ (magyar nyelven)	79
FELHASZNÁLT IRODALOM	81
MELLÉKLETEK	85

ВСТУП

Виникнення конфліктів таке ж давнє як виникнення людства. Історія нашого існування свідчить про те що, уникнення конфліктів не можливе до поки існує взаємодія людей один з одним. Не говорячи про те що сама людина під час біологічний і психологічний розвитку переживає низку конфліктів. Як і в кожному місці де присутні люди так і в школах виникають конфлікти, так як це складна ієрархічна установа, де учасники поділяються за віком, ставленням до очікувань і стандартів, а також за місцем знаходження у суспільстві. Вибрати тему с «Вивчення особливостей міжособистісних конфліктів у початкових класах» мене спонукало декілька причин:

Перша причина, полягає в тому, що більшість досліджень та наукових праць присвячуються конфліктам у підлітковому віці. Дослідники не надають достатньої уваги дітям початкових класів, оскільки їхня поведінка вважається без конфліктною.

Другою причиною є те що молодший шкільний вік є важливим у створюванні основних тенденцій поведінки, включно і конфліктних. Саме тому доцільно почати психологічну корекцію конфліктної поведінки саме в цей період.

Важливо зазначити, що конфлікт може стати своєрідним трампліном для розвитку і вдосконалення в різних сферах. Учні можуть краще розуміти і цінувати інші точки зору, спілкуючись у ввічливій і конструктивній манері під час вирішення конфліктів, що може покращити стосунки і навіть надихнути на оригінальне розв'язання проблем.

Вивчення конфліктів в початковій школі має велику актуальність з кількох причин:

По-перше, конфлікти є необхідним елементом взаємодії між людьми, і це стосується також і дітей. Діти, як і дорослі, можуть зіткнутися з різними типами конфліктів, і їм потрібно мати навички їх розв'язання для успішної і гармонійної соціальної адаптації.

По-друге, конфлікти в початковій школі можуть впливати на здоров'я, самопочуття і академічний успіх. Конфлікти можуть призводити до стресу, тривоги та інших негативних емоцій, що можуть завадити навчанню і розвитку.

По-третє, вивчення конфліктів в початковій школі є важливим для розробки ефективних педагогічних підходів до управління конфліктами в класі та в школі загалом. Розуміння причин конфліктів та способів їх розв'язання може допомогти вчителям і педагогам створити сприятливу атмосферу для навчання та розвитку учнів.

Моє дослідження відбувалось в Тячівській загальноосвітній школі I-III ступенів №2 Тячівської міської ради Закарпатської області з учнями різних класів, включаючи 3-А, 3-Б.

Актуальність проведення дослідження полягає в тому, що в Україні ще недостатньо вивчено проблему конфліктів серед дітей в початковій школі в контексті нової української школи.

Також, дослідження допомагає зрозуміти, які саме причини конфліктів між дітьми є найбільш поширеними в українській школі типу НУШ, які наслідки таких конфліктів для дітей та яким чином їх можна попередити та вирішити.

Мета дослідження:

- Дослідити різні типи, види та особливості педагогічних конфліктів та їх групування;
- Визначити причини виникнення конфліктів в навчальних закладах;
- Проаналізувати можливі способи вирішення педагогічних конфліктів;
- Обґрунтувати рекомендації щодо вирішення педагогічного конфлікту.

Для проведення даного дослідження були використані такі методи: вивчення теоретичних джерел, проведення анкетування, здійснення тестування, зведення результатів в загальні висновки та інтерпретація отриманих результатів аналізу.

Гіпотези, які будуть розглянуті у дослідженні:

1. Хлопці частіше опиняються в конфліктних ситуаціях порівняно з дівчатами.
2. Конфлікти з високою частотою виникають в початкових класах.
3. Серед конфліктних ситуацій які відбуваються в початкових класах найпоширенішими є вияви агресії, такі як крики, бійки та знищення/пошкодження.
4. У початкових класах агресія є головним коренем конфліктів.

Інформаційне забезпечення дослідження складають праці таких вітчизняних як Березовська Л.І, Дуткевич Т.В, Варій М.Й, Столяренко, О. Б., Токарева Н.М., Шамне А.В., Поенко О. М., Черниш О. О., Ішмуратов, А. Т.

Отже, можна зробити висновок, що конфлікти є неодмінною складовою людського життя і взаємодії між людьми, включаючи дітей в початковій школі. Навчитися вирішувати конфлікти в мирному режимі є важливим завданням, зокрема для майбутніх вчителів.

Дослідження конфліктів в початкових класах має велику актуальність, оскільки цей період є важливим у формуванні поведінки і сприйнятті світу дитинами. Крім того, вирішення конфліктів може вдосконалювати навички спілкування та розв'язування проблем, що сприяє покращенню взаємин між людьми.

1. КОНФЛІКТИ ТА ЇХ РОЛЬ В РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ЛЮДИНИ

Згідно філософському енциклопедичному словнику 2002 року видавництва поняття конфлікт трактується наступним чином:

Конфлікт у соціальній теорії визначається як зіткнення інтересів, мотивацій, потягів, суб'єктів; термін узятий від латинського слова «*conflictus*», що означає зіткнення. Коли «відкрите розкриття» інтересів, завдань і цілей одного елемента пробуджує протилежні інтереси і мотиви системи в цілому, компоненти (частини) системи переживають конфлікт між собою. Конфлікт характеризується як особлива об'єктивація взаємодії неідентичних елементів, оскільки він виникає лише тоді, коли неідентичні елементи знаходяться в одній системі (Шиинкарук, 2002:299).

Пільова С. Г. в книзі «Основи формування організаційної компетентності майбутнього учителя» трактує значення конфлікту наступним чином:

Поняття «*конфлікт*» виник від латинського слова «*conflictus*», яке складається з префікса «*con*» що означає: разом з ким-небудь, проти когось, одночасно, та з дієслова «*fligtus*» що значить: зіткнення сил, бити, штовхати, зіштовхувати (Пільова, 2013).

В наші часи слово конфлікт ми використовуємо до багатьох явищ таких як: збройні сутички, протистояння різних соціальних груп, службові та подружні розходження, бійки, сварки, суперечки і тд.

Наукове тлумачення поняття «*конфлікт*» може розглядатись так:

1. Становище відкритої боротьби, війни, битви.
2. Розлад між людьми яка виявляється в їх стосунках та ідеями.
3. Психологічна боротьба між можливостями, які виключають наявність умов сприятливих до спільного існування чи перебування.
4. Емоційна напруга яка сталася внаслідок внутрішніх настанов шляхом непримиренності та ситуаційних вимог.
5. Суперечність яка сприймається людиною як життєва проблема для подолання якої в людині виникає активність.
6. Зіткнення взаємовиключних інтересів, ідей, поглядів, цілей.
7. Протиборство героїв фільмів та літератури.
8. Стикання різнонаправлених сил з ціллю реалізації своїх інтересів при умові протидії (Березовська, 2016:12).

В «Сучасному тлумачному психологічному словнику» до поняття «*конфлікт*» підходять з іншої сторони. Конфлікт розглядається як форма спілкування яке ґрунтується

на реальних чи ілюзорних, об'єктивних чи суб'єктивних протиріччях об'єктів які намагаються вирішити конфлікт на фоні гострих емоційних станів (Шагар,2007:215).

Впродовж життя людина стикається не тільки з конфліктами які йдуть з зовні, а також з конфліктами які виникають під час розвитку людини і йдуть з самої людини так названі «внутрішні конфлікти».

Поняття «внутрішній конфлікт» означає психічний стан який важко переживається особою зумовлений амбівалентністю (одночасна наявність двох протилежних почуттів чи бажань) та боротьба мотивів (Шагар,2007:215).

Педагогічний конфлікт - це розбіжність, що має як об'єктивну, так і суб'єктивну складову. Об'єктивним фактом є те, що в освітньому процесі, як правило, беруть участь двоє сторін - той, хто навчає, і той, хто навчається, - і їхній конфлікт заздалегідь визначений. До суб'єктивної складової належать індивідуальні екстраполяції когнітивного, емоційного, мотиваційного та вольового характеру на кожному етапі конфлікту. Кожна сторона має унікальне розуміння того, що відбувається, як це відбувається і до чого може призвести. Надмірна емоційна насиченість, зосередженість на темі, а не на об'єкті, а також труднощі взаємодії після суперечки є ключовими відмінностями освітніх конфліктів, які можуть призвести до нових конфліктів. Залежно від того, які особливості конфлікту переважають, педагогічний процес може бути збагачений або постраждати (Гарькавець – Волченко,2020).

Конфліктологічна компетентність - це складна структура знань, навичок та особистісних якостей, яка дозволяє професіоналам ефективно розуміти і вирішувати конфліктні ситуації. Вона включає в себе знання про природу конфлікту, здатність до емоційної саморегуляції, а також вміння застосовувати різні стратегії поведінки, щоб досягти конструктивного вирішення проблеми (Ярослав, 2009).

1.1 Історичні трансформації конфлікту та його значення: від минулого до сучасності

Історія поняття конфлікту має досить довгий шлях розвитку. Для кращого зрозуміння природи конфлікту і його виникнення необхідно розглянути еволюцію наукових підходів щодо конфліктів. Одним з найраніших підходів є соціологічний підхід, який зосереджується на дослідженні відносин між людьми в колективі та їх взаємодії, що може призвести до конфлікту. Водночас, психологічний підхід зосереджується на вивченні внутрішніх процесів в людині, таких як потреби, мотивація, емоції, ставлення, які можуть бути підґрунтям конфлікту (Березовська, 2016).

Хоча конфліктологія як окрема наука виникла в 50-х роках XX століття, вивчення конфліктів та їх розв'язання розвивалося в межах інших наук, зокрема, філософії, вже протягом багатьох століть.

Вже з давніх часів, великі філософи, такі як Платон, Аристотель та Сенека, досліджували проблеми конфліктів та намагалися знайти шляхи їх розв'язання. Одним з перших філософів які зумовили зародження конфліктологічних ідей, суджень вважається Конфуцій. Філософ проживав в Стародавньому Китаї протягом 551-479рр. до н.е.

У багатьох етичних заповідях Конфуція, одне з яких звучить так: «Не роби іншим того, чого би не бажав собі самому, і тоді до тебе не відчуватимуть ворожнечі в державі та сім'ї», знаходимо думки філософа на таку тему як конфлікт (Березовська, 2016: 20).

Розділення членів суспільства на «благородних мужів» (освічені, вихованні та грамотні люди) і їхня протилежність «маленькі люди» (простолюдини), філософ вважав що саме це є коренем усіх конфліктів. Порушення стандарту людських стосунків зумовлено неосвіченими і безграмотними простолюдинами.

Також свої судження про конфлікт в стародавньому світі оприлюднили такі філософи як:

Геракліт (Стародавня Греція 520-460рр. до н.е.) – його бачення конфлікту було наступним, конфлікт це не інше як універсальна складова розвитку якою він виправдував війну. «Війна – батько всього і всього цар. Одних вона визначила багатшими, інших – простими людьми, одних зробила рабами, інших - вільними» (Березовська, 2016:20).

Платон (Стародавня Греція 427-347 рр. до н.е.) – вважав, що головним джерелом особистих та суспільних бід постає війна. Ворожнечу між своїми він називає розбратом, а ворожнечу з чужими – війною.

Демокрит (Стародавня Греція 460-370 рр. до н.е.) – стверджував, що громадянська війна є катастрофічною для обох залучених сторін, заявляючи, що «правила не заборонять кожному жити згідно за своїм баченням, якби кожен не завдавав шкоди іншому, бо задрість допомагає розпочинати війни» (Березовська, 2016: 20).

Аристотель (Стародавня Греція 384-322 рр. до н.е.) – міркував про значення суперечок у житті людей. Зазначав, що причиною суперечок є відмінності між людьми та: несправедливість при розподілі власності. Конфлікти у владних колах виникли в наслідок жадоби до поживи посадових осіб. Держава насамперед являється інструментом примирення людей які в ній проживають, а той хто з-за меж країни ворожий та небезпечний. В епоху середньовіччя висловлювали свої міркування про конфлікт такі філософи як:

Аврелій Августин Блаженний (Північна Африка 354-430 рр.) – зазначав, що конфлікти ґрунтуються на невідповідності між тілесним і духовним в людині. Філософ вважав, що конфлікти мають характер релігійного спрямування. Августин вважав, що і божественна, і

людська історія тече у двох різних, але пов'язаних сферах. Результатом такого потоку є конфлікт між двома царствами Небесного і Земного (Березовська, 2016: 20).

Фома Аквінський (Італія 1225-1274 рр.) – прийшов до висновку, що суперечки є незаперечним фактом життя і є цілком допустимими, але на них потрібні впливати урегулювання з сторони церкви та суспільства.

В епосі відродження Ніколо Макіавеллі (Флоренція, Італія 1469-1527 рр.) – був одним з перших хто спробував системно аналізувати соціальний конфлікт. Суспільні конфлікти розглядаються як універсальний і постійний фактор суспільства внаслідок жорстокості людської природи, а також прагнень багатьох людей, груп та індивідів до необмеженого, вічного збагачення. «Людина вам пробачить все, навіть вбивство члена сім'ї, але не втрату власності» (Березовська, 2016: 20). Філософ вважав що в людей більше поганих рис ніж позитивних: «Люди якщо вони не змушені робити добро через необхідність, завжди погані» (Березовська, 2016: 20). З наміром зменшити шкоду, завдану впродовж великих суспільних конфліктів вважав потрібним навчити суспільство керувати конфліктами: «Кожен, хто хоче жити в мирі, той повинен готуватися до війни» (Березовська, 2016: 20). Цей обов'язок він покладав на державу.

В період Нового часу та епохи Просвітництва відбувався бурхливий економічний і культурний підйом країн Європи, що створив вимоги до системного пізнання навколишнього світу та нових підходів до питання конфліктології.

Френсіс Бекон висловив цікаві думки про конфлікт. Він вважав що одним з причин конфліктів є зростання кількості суспільства. Окреслив ознаки конфлікту «пасквілі і крамольні розмови, якщо вони часті і сміливі, неправдиві чутки, які принижують уряд» (Березовська, 2016: 20). Зазначав способи які можуть запобігти чи зменшити конфліктність всередині країні. Серед таких способів більшу перевагу він надавав матеріальним засобам, дарування народу певних прав. Також небезітересними є його погляди на переговори. Вчений сказав: «Якщо вам доведеться працювати з будь якою людиною то ви повинні розпізнати: або її характер і пристрасті - щоб змогти нею командувати; або вади і слабкості, щоб мати змогу лякати її чи близькості до неї людей - керувати нею. Коли ви ведете складні переговори, не намагайтеся сіяти і збирати врожай одночасно поступово підготуйте ґрунт – і плоди дозріють» (Березовська, 2016: 20).

Адам Сміт (Англія 1723-1790 рр.) вважав, корінням конфлікту (між капіталістами, землевласниками і найманою працею) та економічної конкуренції, ворожнечі між класами є поділ суспільства на класи.

Карл Клаузевіц (Пруссія 1780-1831 рр.) вивчаючи прояв міжнародних конфліктів запровадив формулу в якій зазначав: Війна — це продовження політики тільки іншими

засобами методами». В історії війна між народами народжувалась не в наслідок біологічну неминучості, відхиленні від норми в державній політиці чи ознаку ірраціональності монарха, а скоріше через нормальний розвиток подій, що відбувалися всередині держав і на міжнародній арені.

Підсуючи вище зазначене, аж до кінця XIX ст. відомі філософи нашого часу висловлювали свої ідеї про природу та причини виникнення конфлікту. Але в їхніх виказуваннях та баченнях феномену конфлікту є декілька недоліків:

- Конфлікти розглядалися більш загально, в контексті з філософськими категоріями протиріч і боротьби, лиха та добра, як цілісної властивості не тільки суспільного, а й природного буття;
- За межами поля зору вчених лишилися конфлікти в маленьких групах внутрішньоособисті конфлікти, до уваги брались конфлікти рівня макро — між класами, урядами та країнами.
- Загальна характеристика конфлікту як явища суспільного життя не була вивчена на достатньому рівні, завдяки чому не було і самостійної теорії конфлікту та конфліктології як виду науки.

Конфліктологія стала самостійною наукою лише в середині XX ст., відділившись від таких наук як соціологія та психологія. Виникненню конфліктології як окремої науки відбулось завдяки таких вчених як: зобов'язана Ральфу Дарендорфу Карлу Марксу, Георгу Зіммелю та Льюїсу Козеру. Які поклали початок соціологічної теорії конфлікту. (Березовська,2016:22).

Карл Маркс (Німеччина 1818-1883 рр.) пояснюючи тези про причини та вплив на особливості розвитку конфлікту зазначав що:

1. Феномен конфлікту є неминучим в соціальних системах
2. Конфлікти виникають при наявності протилежних інтересів.
3. Недостатність ресурсів приводить до конфліктів,
4. Зміни соціальних систем відбуваються в наслідок конфліктів
5. Конфлікти носять характер суперництва
6. Чим більша різниця між розподіленими ресурсами між соціальними класами тим глибший конфлікт інтересів.
7. Чим більше пригноблені соціальні групи усвідомлюють власні інтереси, тим більша ймовірність того, що вони оскаржуватимуть легітимність і справедливість методу, використаного для розподілу обмежених ресурсів.
8. Імовірність того, що пригнобленим групам у системі доведеться відкрито вступити в конфлікт із домінуючими групами в ній, зростає, оскільки ці групи стають більш

усвідомленими щодо власних інтересів і вони починають сумніватися в легітимності того, як розподіляються ресурси.

9. Конфлікт буде тим жорстокішим, чим більшим є поляризація між панівним і підлеглим класом.

10. Система зазнає глибших структурних змін і перерозподілу обмежених ресурсів, чим гострішою стають конфлікти.

Недоліком поглядів Карла Маркса полягали в тому що він брав до уваги тільки конфлікти між соціальними класами ігноруючи інші прояви конфліктів. (Березовська, 2016: 23).

Георг Зіммель (Німеччина 1858-1918 рр.) навпроти Карла Маркса вважав конфлікти набуваючи революційного характеру призводять до структурних змін в системі. Вчений зосередив свою увагу на менш інтенсивних і жорсткіших проявів конфлікту які зумовлюють посиленню соціальних систем. Вважав що конфлікт тим жорсткіший чим:

- якщо група більш поглиблюється в конфлікт
- всі групи які втягнуті в конфлікт більш зорганізовані
- висока згуртованість груп які беруть участь в конфлікті
- міцна попередня згода між учасниками
- менш ізольовані та обмежені конфліктні групи в широкій соціальній структурі
- Якщо конфлікт стає самоціллю
- відповідно до уявлення його учасників, конфлікт виходить за межі особистої мети і інтересів (Березовська, 2016: 25).

Всі вищезазначені пункти зазначають, що чим більший відсоток емоційності були зумовлені конфліктом, тим більший рівень насильства. Ці погляди Георга Зіммеля призвели до початку конфліктології як науки і залишаються основоположними на сьогоднішній день. Від 60-тих років ХХ століття в теорії конфліктології налічуються два основних напрями в які полягаються на ученнях або Георга Зіммеля або Карла Маркса. Ці напрями це:

1. Діалектична теорія конфлікту
2. Конфліктний функціоналізм

Продовження теорії діалектичного конфлікту відображається в роботах Ральфа Дарендорфа.

Ральф Дарендорф (Німеччина 1929-2009 рр.) досліджує соціальну організацію, де обов'язки та статуси її членів чітко розподілені. безперебійне функціонування організації, що підтримується владою та авторитетом. Таким чином, першочерговими причинами конфліктів і організаційних змін є брак повноважень і влади.

Згідно з Ральфом Дарендорфом, існують два основні види функцій у кожній організації – це правлячі та керовані. Правителі, які координували розподіл влади, були зацікавлені у збереженні свого статусу. А керовані були зацікавлені в перерозподілі. Коли цей конфлікт інтересів стає більш очевидним, організація ділиться на дві протилежні групи. Коли суперечка вирішується, влада перерозподіляється, що призводить до легітимності нових керівних груп і контрольованих посад, які знову починають конкурувати між собою. Такими чином у результаті конфлікту щодо розподілу влади повторюються в міру розвитку організації (Березовська, 2016:25).

Дарендорф намагався визначити фактори, що призводять до трансформації мирних організацій у конфліктні, а також фактори, що впливають на інтенсивність, масштаб і швидкість змін, спричинених конфліктами. Ці запитання узагальнено у відповідях на наступний список.

1. Імовірність конфлікту зростає зі збільшенням кількості членів підгрупи, які усвідомлюють свої інтереси та здатні створити конфліктну групу всередині організації.

2. Конфлікт стає більш інтенсивним, чим тісніше розподіл повноважень пов'язаний з розподілом інших благ.

3. Конфлікт стає тим інтенсивнішим, чим менше мобільність між підлеглими та домінуючими групами.

4. Конфлікт стає більш жорстоким, коли бідність підлеглих наближається до відносного рівня, водночас віддаляючись від абсолютного рівня.

5. Чим менше конфліктуючі угруповання здатні прийти до порозуміння, тим сильнішим буде конфлікт.

6. Чим гостріша суперечка, тим більше структурних змін і реорганізацій вона спричинить.

Основоположним твором сучасної конфліктології стала робота Льюїса Козера «Функції соціального конфлікту».

Льюїс Казер (Сполучені Штати Америки. 1913-2003 рр.) підтримував ідею *«позитиву функціонального конфлікту»* які підкреслює переваги конфлікту у забезпеченні стабільності соціальних систем, заснованих на динамічній рівновазі. Козер розширив погляди Зіммеля, стверджуючи, що соціальні групи не можуть існувати без конфліктних взаємодій (Березовська, 2016:25).

Згідно з цією ідеєю, конфлікти розглядаються як боротьба за цінності, соціальний престиж, авторитет, фінансове і духовне багатство. Це конфлікт, у якому учасники прагнуть нейтралітету, завдають шкоди або усунення супротивника. У суспільстві завжди буде певна напруга, яка час від часу переростатиме у конфлікт. Цей фактор відіграє особливу роль у

постійній конкуренції людей за обмежені ресурси через їхнє прагнення до престижу та влади. Льюїс Казер акцентує увагу на позитивних функціях конфлікту.

По-перше дивлячись на напружені стосунки між учасниками конфлікту і даючи змогу негативним емоціям проявити себе конфлікт який завершився дає змогу зберегти відносини між сторонами які брали участь в ньому.

По-друге під час конфліктів люди дізнають більше інформації один про одного, тобто конфлікт відіграє тестувальну функцію. Через пізнання один одного учасники конфлікту мають змогу трансформувати свої ворожі відносини в міцне співробітництво.

По-третє, незважаючи на те, що суперечки виникають у всіх спільнотах, вони відіграють різні ролі в недемократичних, «закритих» і демократичних, «відкритих» культурах. Конфлікти в закритих, які складається з двох протиборчих таборів, мають насильницький, революційний характер. У «відкритому» суспільстві хоч і з'являються багато розбіжностей, вони вирішуються конструктивно більш позитивним шляхом (Березовська, 2016:26-28).

1.2 Психологічні теорії про походження конфліктів, причини та фактори

Сам конфлікт не викликав інтересу психологів як окрема тема дослідження з кінця XIX до середини XX ст. Натомість вони розглядали походження та наслідки конфліктів як частину інших гіпотез. Проте дослідження не зосереджувались на динаміці, структурі, типології чи функціях конфліктів (Березовська, 2016:26).

Сучасна конфліктологія в давні часи, як галузь знань, пов'язана з багатьма іншими науками, зокрема з філософією, психологією (загальною та соціальною), соціологією та менеджментом. Ці науки є теоретичним фундаментом конфліктології та дозволяють зрозуміти різні аспекти конфліктів, такі як людська поведінка, соціальні структури, управління та багато інших (Нагаєв, 2004).

Конфлікти між свідомим і несвідомим згідно теорії Зигмунда Фрейда.

Конфлікти між свідомим та несвідомим є одним з найважливіших аспектів психології, який привернув увагу відомого австрійського психіатра та психоаналітика Зигмунда Фрейда. За його дослідженнями, такі конфлікти можуть бути першопричиною різних психічних захворювань, таких як неврози та інші психосоматичні розлади. Фрейд вважав, що психіка людини - це поле битви, де різні сили борються між собою, такі як імпульси та розум.

Одна з основних тез Фрейда полягає у тому, що людина завжди перебуває в протиріччі з оточуючим її світом, як зовнішньо, так і внутрішньо. Згідно з його концепцією, людина стає об'єктом конфлікту, коли зовнішні обставини чи внутрішні переживання не дозволяють їй піддатися своїм імпульсам. Фрейд вважав, що концепція задоволення служить основою людської поведінки, але зовнішній тиск, такі як моральні та суспільні норми, можуть не дозволити піддатися своїм імпульсам, що може викликати виникнення психічного конфлікту (Березовська, 2016:26).

Ці конфлікти можуть мати корінь у невідомих чи відкладених у підсвідомі потребах, бажаннях, досвіді чи травмі, які можуть бути заборонені чи небажаними для вираження в суспільстві. Він прийшов до висновку, що основним джерелом таких конфліктів є несвідомі бажання та потреби, які не завжди можуть бути відтворені в свідомості. Ці несвідомі потяги можуть включати як сексуальні, за які відповідає лібідо, та агресивні бажання, так і потребу в безпеці та захисті.

Згідно з Фрейдом, несвідомі потяги імпульсів можуть бути витіснені зі свідомості та перенесені на інші об'єкти. Наприклад, агресія, яку людина не може виявити в реальному житті, може бути перенаправлена на інший об'єкт, наприклад, на своє тіло, що може призвести до виникнення різних фізичних розладів.

У своїх дослідженнях Фрейд також вважав, що важливою роллю у розвитку конфліктів між свідомим та несвідомим відіграє розвиток особистості в дитинстві. Він стверджував, що травматичні переживання та досвід з дитинства можуть стати основою психічних розладів у подальшому житті. Такий досвід може спричинити розвиток комплексів неповноцінності, страхів та фобій, які згодом можуть призвести до виникнення різних форм неврозів (Багрій, 2016).

Теорія Зігмунда Фрейда про "Воно", "Я" та "Над-Я" описує різні складові психіки людини. За цією теорією, "Воно" є невідомим підсвідомим інстинктом, який приводить до негативної поведінки. "Я" відповідає за свідоме сприйняття і контрольовану поведінку. "Над-Я" є частиною психіки, яка відповідає за ідеали, моральні цінності та самопізнання. Розуміння цих компонентів може допомогти в покращенні розуміння себе та своєї поведінки

Між цими трьома компонентами психіки відбувається постійна боротьба і конфлікт. "Воно" намагається задовольнити негайні потреби, інколи ігноруючи моральні та етичні аспекти. "Я" намагається контролювати поведінку, керуючись свідомим розумінням та моральними принципами. "Над-Я" виступає як посередник між цими двома складовими, намагаючись вирішувати конфлікти та досягати гармонії. Ця постійна боротьба та конфлікти можуть призводити до психологічних проблем, таких як стрес, тривога, депресія

та інші. Розуміння цих взаємодій може допомогти людині краще зрозуміти себе та покращити своє психічне здоров'я (Столяренко, 2012).

Отже, Фрейд вніс значний внесок у розуміння причин виникнення психічних розладів, показавши, що конфлікти між свідомим та несвідомим є однією з ключових складових нашої психіки.

Агресія та внутрішні конфлікти в контексті комплексів неповноцінності за теорією Адлера.

Творцем уявлення про комплекси неповноцінності у невротиків вважають А. Адлера (1870—1937), оскільки він першим дослідив цей феномен і підкреслив його значення для розуміння психічних захворювань. Адлер також привернув увагу до проблеми людської агресії та його зв'язку з комплексами неповноцінності.

Згідно з поглядом А. Адлера, особистість має єдину структуру і не може бути розчленована на окремі інстанції, такі як «Воно», «Я» та «Над-Я». Основним детермінантом розвитку особистості є потяг до вищості, прагнення до влади та самоствердження. Однак, існують ситуації, коли цей потяг не може бути реалізований через дефекти у розвитку або несприятливі соціальні умови, що призводить до почуття неповноцінності (Столяренко, 2012).

Теорія Е. Еріксона про психологічні та соціальні етапи розвитку особистості

Ерік Еріксон, який наслідував погляди З. Фрейда, розширив психоаналітичну теорію, розглядаючи розвиток дитини у контексті соціальних відносин. Подібно до Фрейда, Еріксон вбачав, що задоволення потреб у особистісному зростанні та розвитку відбувається лише у здорової дорослої людини, яка здатна відповідати вимогам суспільства та має бажання розвивати свою особистість. Він вважав, що основи людської ідентичності коріняться в соціальній структурі суспільства. Більше того, Еріксон стверджував, що розвиток суспільства призводить до подовження дитинства.

Розвиток особистості залежить від її участі в різноманітних соціальних групах, таких як сім'я, клас, група однолітків, професійна група та інші. Це допомагає формувати головне утворення особистості - її ідентичність особистого «Я». Ідентичність відображає психосоціальну тотожність особистості та дозволяє їй приймати себе в різноманітних соціальних відносинах, визначає систему цінностей, ідеалів, життєві плани та соціальні ролі відповідно до світосприйняття суб'єкта.

Людина може мати позитивне або негативне ставлення до світу і до самої себе, яке впливає на її розвиток та особистого «Я». У процесі соціалізації встановлюється динамічне співвідношення між цими двома полюсами, і дитина повинна вибрати одну з полярних

форм становлення, таку як довіру або недовіру до світу, ініціативу або пасивність тощо. Розвиток особистості є результатом постійної боротьби між крайніми можливостями, яка не закінчується на кожній новій стадії розвитку.

Після того, як особистість зробила свій вибір і сформувала певну властивість (переважно позитивну), протилежний полюс сприйняття світу може продовжувати існувати в підсвідомості і проявитися лише тоді, коли доросла людина стикається з труднощами в житті. На новій стадії розвитку, боротьба між векторами розвитку стає менш інтенсивною і замінюється розв'язанням нових важливих задач. Досягнення рівноваги на кожній стадії розвитку означає здобуття нової форми еґо-ідентичності і дає можливість суб'єкту включитися в більш широке соціальне середовище.

Розвиток особистості визначається очікуваннями суспільства щодо людини, цінностями та ідеалами, які їй пропонуються, а також завданнями, які ставляться перед нею на різних етапах життя. Ось деякі з них:

1. *Немовлятство:*

- Формування базової довіри до світу.
- Подолання відчуття відчуження.

2. *Ранній вік:*

• Боротьба з почуттям сорому та сумнівів щодо персональних дій для досягнення незалежності і самостійності.

3. *Ігровий (дошкільний) вік:*

- Розвиток активної ініціативи.
- Переживання почуття провини і моральної відповідальності за власні бажання.

4. *Шкільний вік:*

- Формування працьовитості та уміння використовувати знаряддя праці.
- Подолання відчуття неумілості і безкорисності.

5. *Підлітковий вік:*

- Усвідомлення себе і свого місця у світі.
- Позитивне формування ідентичності, уникнення "дифузії ідентичності".

6. *Молодість і початок зрілості:*

• Пошук супутника життя та встановлення близьких дружніх зв'язків для подолання самотності.

7. *Зрілий період:*

- Боротьба творчих сил проти ригідності та застою.

8. *Старість:*

- Становлення кінцевого цілісного уявлення про себе та свій життєвий шлях.

- Протиставлення можливого розчаруванню та відчаю.

Перехід від однієї форми еґо-ідентичності до іншої може спричинити кризи ідентичності, які Е.Еріксон тлумачить не як невротичні розлади, а як моменти вибору між прогресом і регресом. В цих періодах особистості стикаються з важливими рішеннями та викликами, які впливають на їхнє даліше становлення. Це періоди переосмислення, переоцінки цінностей і життєвих пріоритетів, де важливо знайти баланс між розвитком та збереженням своєї ідентичності (Токарева- Шамне, 2017:109).

Е.Еріксон розглядає кризу ідентичності як сукупність конфліктів, які включають:

- Протистояння між визначеною і розпливчастою часовою перспективою.
- Конфлікт між впевненістю у собі та сором'язливістю.
- Протиріччя між експериментуванням з різними ролями і фіксацією на одній ролі.
- Конфлікт між здатністю до навчання і паралізом діяльності.
- Суперечність між сексуальною поляризацією та бісексуальною орієнтацією.
- Конфлікт між взаєминами лідера та послідовника та невизначеністю авторитетів.
- Протистояння між ідеологічною переконаністю та заплутаністю системи цінностей.

Успішне подолання кризи ідентичності сприяє легшому впорядкуванню подібних переживань у майбутньому.

Проте, на цьому шляху можуть виникнути деякі труднощі:

- Рольове змішування, коли молода людина не може завершити процес психосоціального самовизначення і повертається на більш ранній етап розвитку.
- Дифузія часу, яка проявляється як порушення сприйняття часу, відчуття цейтноту або розтягнутості та пустоти часу, нудоти й безглуздості існування.
- Застій в роботі, коли порушується працездатність, виникає захопленість непотрібними речами, заняттями, нездатність до продовження освіти або вибору роботи.
- Негативна ідентичність, яка відкидає всі передбачувані ролі і цінності, орієнтується на "протилежне (Токарева- Шамне,2017:109).

Теорія внутрішніх конфліктів та невротичних типів особистості від Карен Хорні

Згідно з К. Хорні, внутрішні конфлікти є природним аспектом життя і можуть виникати в результаті бажань, цінностей, життєвих цілей та інших проблем. Вона зазначає, що залежно від культурних і соціальних норм, яких дотримуються в конкретній культурі, природа, ступінь і гострота конфлікту можуть змінюватися.

Карен Хорні вважала, що у кожного з нас бувають внутрішні конфлікти в якийсь момент нашого життя, які можуть бути здоровими або невротичними. Невроз виникає внаслідок фундаментального конфлікту, який виникає, коли ми маємо суперечливі

прагнення та цілі. Ця теорія розрізняє три різні види бажання: рух до людей, рух від людей і рух проти людей.

Психолог виділяє три типи невротичної особистості:

- 1) підлеглий з переважанням «руху до» людей;
- 2) агресивний з переважанням «руху навпроти» людей;
- 3) відокремлений з переважанням «руху від» людей.

Карен Хорні в своїй теорії розрізняє два типи стратегій захисту: міжособистісні та внутрішні, які людина використовує для взаємодії з іншими та захисту власної особистості. Вона підкреслює важливість сьогодення у своїй теорії, ніж минулого, як це робить Зігмунд Фрейд.

Згідно Карен Хорні, минуле впливає на поведінку людини в теперішньому часі, але наша поведінка розвивається з часом. Вона не вважає сексуальність причиною дитячих неврозів, на відміну від Фрейда, але бачить проблеми дитинства та раннього досвіду як важливі впливи. Крім того, Хорні стверджує, що сексуальні проблеми є наслідком невирішених особистісних проблем, а не їх причиною. Відчуження людини від свого справжнього "я" є однією з основних ознак невротичного стану особистості. Тому, метою психотерапії є повернення людини до своєї справжньої особистості та допомога в пошуку самоідентичності, безпосередності та спонтанності дій (Варій, 2008).

Причина конфлікту між індивідами та їхнім соціальним середовищем за теорією Еріха Фромма.

На думку Еріха Фромма, причина конфлікту у сфері взаємодії між індивідами та їхнім соціальним середовищем полягає в тому, що суспільні обмеження заважають людям повністю реалізувати свої бажання та інтереси. Такі обмеження, на його думку, можуть призвести до обмежень, які заважають людям повністю розкрити свій потенціал. Коли людина не може реалізувати свої цілі та амбіції в суспільстві, це може викликати внутрішній конфлікт. На думку Фромма, такий конфлікт може призвести до невротичних симптомів, таких як відчай, тривога або агресія у людини (Березовська, 2016).

Теорія Курта Левіна щодо агресії та її впливу на конфлікти.

Курт Лоренц вперше в анналах науки висунув ідею про те, що людська агресія має природний генезис, є стійким станом і загострюється в натовпі. Він навів докази того, що агресія людини, яка, як і агресія тварин, є поширеним явищем, має біологічне коріння і є першопричиною суперечок. В результаті подібності між процесами насильницької поведінки людей і тварин було розпочато дослідження етноконфліктології. У соціальних

науках ці дослідження можуть бути використані для розуміння причин, що лежать в основі агресивні поведінки групи.

Курт Левін, який жив з 1890 по 1947 рік, був німецько-американським психологом та соціологом. Він провів дослідження з проблем групової поведінки та прийшов до висновку, що групова поведінка підвищується, коли порушується рівновага між середовищем і людьми, а також коли лідер поводить себе неадекватно, що є одним із рушійних сил конфлікту. Змінюючи спосіб взаємодії людей один з одним у групі, Левін радив шукати методи вирішення проблем. «Сценарій, у якому протилежні сили однакового розміру діють на суб'єкт», — так він описує конфлікт. Згідно дослідження вчений класифікував сценарії конфлікту на чотири різні групи:

- Коли два рівні бажання суб'єкта зосереджені на досягненні однаково привабливих речей, виникає конфлікт, відомий як «прагнення-прагнення».
- Коли людина змушена вибирати між двома однаково неприємних перспектив, виникає конфлікт «уникнення-уникнення».
- Амбівалентність виникає в конфлікті «прагнення-уникнення», коли індивід одночасно приваблює і відштовхує його об'єкт.
- Вибір між двома цілями, кожна з яких має як хороші, так і погані сторони, характеризується боротьбою «подвійне бажання-уникнення». Наприклад, вибір між двома професійними поглядами, кожен з яких має як сприятливі, так і несприятливі елементи (Трофименко – Константинова, 2020).

Гіпотеза соціометрії Дж. Морено: як емоційні переваги впливають на міжособистісні взаємодії та мирне співіснування між соціальними групами та людьми

Дж. Морено використовував підходи Фрейда, але також додавав до них свої власні інновації, зокрема, він розробив новий метод групової терапії, який він назвав психодрамою. Цей метод полягає в тому, що люди відтворюють свої конфліктні ситуації у спеціально створеному середовищі, з метою зрозуміти їх інтерперсональні стосунки та знайти спосіб їх вирішення.

Морено розвинув свій підхід до групової терапії, створивши соціометрію, яка досліджує соціальні взаємодії та міжособистісні стосунки. Він також розвинув поняття ролі та статусу в групах, а також заснував соціометричну асоціацію та журнал «Інтернаціональна соціометрія».

Морено був відомим не тільки як науковець, але й як соціальний активіст та громадський діяч. Він був одним із засновників Міжнародної асоціації групової психотерапії, а також активно працював у галузі людських прав та соціальної справедливості.

Дж. Морено вважає, що міжособистісні взаємодії залежать від симпатії або ворожості між емоційними стосунками двох людей. Це означає, що люди більш схильні до спілкування з тими, з ким вони мають більш позитивні емоційні зв'язки. Морено запропонував ідею перебудови індивідів у системі взаємодії з урахуванням їхніх емоційних переваг, щоб вирішувати конфлікти, чи то на побутовому рівні, чи то на світовому рівні. Він вважав, що ця ідея може сприяти досягненню мирного співіснування між різними соціальними групами та людьми, і назвав її "соціометричною революцією". Це може означати, що розуміння емоцій та їхній вплив на взаємодію можуть стати ключовими в інтерперсональних стосунках та досягненні гармонії в суспільстві (Соломка – Прокопович, 2008).

Інтераціоналістський підхід до конфліктів: роль стандартних соціальних груп за теорією Т. Шибутані

Зразком інтераціоналістського підходу до психології є праці Т. Шибутані, представника Чиказької школи. На його думку, першопричиною конфліктів є одночасна приналежність людей до кількох соціальних груп. Автор називає ці групи «стандартними», і хоча вони часто дотримуються ідентичних ідеалів, бувають випадки, коли окремі групи покладають на індивіда очікування, які не можуть бути задоволені одночасно. Людина намагається відповідати очікуванням як член певної групи, навіть якщо така поведінка може бути негативно сприйнята членами іншої усталеної групи. Однак конфліктів може не виникнути, якщо ці типові угруповання розділені та функціонуватимуть відповідно до різних цілей. У результаті конфліктів можна уникнути, орієнтуючись між різними групами та відповідним чином збалансовуючи їхні потреби.

«Маргінальна людина» — термін, який вперше використав соціолог Т. Шибутані. Ця специфічна фраза використовується для опису людей, які проживають у зоні між кількома різними соціальними групами, але не вважаються повноцінними членами жодної з них. З цим досвідом перебування на периферії суспільства пов'язана низка рис, зокрема невпевненість у собі, відсутність ясності в міжособистісних стосунках, постійний страх бути відкинутим, схильність уникати неоднозначних або невизначених ситуацій, надмірна сором'язливість, надмірна занепокоєння за майбутнє, страх ризикувати, нездатність насолоджуватися життям і переконання, що вони є об'єктом несправедливого ставлення з боку оточуючих. У поєднанні ці характеристики сприяють почуттю відчуженості від суспільства. Те, як людина справляється з конфліктними обставинами, залежить від її особистих якостей. Стратегія може передбачати відволікання уваги на іншу діяльність або повне відсторонення від обставин, можливо, навіть до дистанціювання від власного почуття

ідентичності, залежно від особистості. Т. Шибутані вважає, що цей досвід мав певні переваги. Він особливо підкреслює, що ті, хто виключений із суспільства, можуть мати більший творчий потенціал і часто краще пристосовуватися до суспільних змін. Іншими словами, маргіналізація може дати шанс для особистісного зростання та розвитку, навіть якщо вона створює перешкоди з точки зору суспільної прийнятності та визнання (Березовська, 2016:28).

Усе вищезазначене дозволяє зробити висновок, що перші теоретичні підходи до проблеми конфліктів у психології виникли саме на рубежі 20-19 століть, але загальноприйнятої теорії, яка б пояснювала, як це працює, досі немає. В основі будь-якої суперечки лежить невідповідність цілей сторін, залучених у міжособистісну взаємодію, а також індивідуальне сприйняття цієї несумісності. Оскільки вона зосереджена на намірах сторін, ця стратегія відома як мотивуюча. У цьому підході виділяють кілька мотиваційних орієнтацій:

1. кооперативна;
2. індивідуалістичний;
3. конкурентоспроможний.

Модель фаз конфлікту А. Здравомислова

Згідно з теорією А. Здравомислова, конфлікт є невід'ємною складовою взаємодії людей у суспільстві, що виражається у взаємодії між різними особами з мотивацією, заснованою на протилежних цінностях, нормах, інтересах та потребах. Згідно з цією теорією, конфлікт складається з 11 основних етапів або фаз.

1. Оцінка доконфліктної ситуації, включаючи початкове положення справ, інтереси сторін та ступінь їх взаєморозуміння.
2. Визначення ініціюючої сторони конфлікту, її причин та характеру дій.
3. Відповідні заходи, ступінь готовності до переговорного процесу та можливість зміни вихідного положення справ.
4. Відсутність взаєморозуміння та розуміння інтересів протилежної сторони.
5. Мобілізація ресурсів для відстоювання своїх інтересів.
6. Використання сили або загрози силою (демонстрації сили) під час відстоювання своїх інтересів, що може мати наслідком жертви насильства.
7. Мобілізація контрресурсів, ідеологізація конфлікту за допомогою ідей справедливості та створення образу ворога, що може призвести до проникнення конфлікту в усі структури і відносини, а також до домінування конфлікту в свідомості сторін над усіма іншими відносинами, цілями і прагненнями.

8. Безвихідна ситуація, її саморуйнівний вплив.

9. Усвідомлення безвихідної ситуації та пошук нових підходів, що може включати зміну лідерів конфлікуючих сторін.

10. Переосмислення та переформулювання власних інтересів з урахуванням безвихідної ситуації та розуміння інтересів протилежної сторони.

11. Новий етап соціальної взаємодії може бути сфокусованим на перетині інтересів між конфлікуючими сторонами, який може стати основним предметом конфлікту. Кожна зі сторін сприймає конфлікт як проблему, яка включає три основних аспекти: оцінка доконфліктної ситуації, усвідомлення власних інтересів та готовність ризикувати заради їх реалізації, а також сприйняття ворогуючих сторін один одним і здатність враховувати інтереси опонента (Кавиліна, 2021).

Автори А.Френч, Ф.Лайн, Т.Харіс та Е.Еріксон вважають, що виникнення конфліктів пов'язане з особливостями розвитку дитини та її постійним пошуком ідентичності, яка формується протягом стадій дозрівання. Зміст внутрішніх конфліктів у молодших школярів визначається тим, чи зуміла дитина належним чином реалізувати свої основні психологічні потреби, такі як любов, довіра, самостійність, заповзятливість та визнання (Ішмуратов, 1996).

Позитивні та негативні наслідки конфліктів згідно досліджень Л. Казера та Р.Дарендора.

Конфлікти - це неодмінна складова життя суспільства, і вони можуть мати як позитивні, так і негативні функції. Перші дослідження з функціональних можливостей конфліктів були проведені Л. Козером та Р. Дарендорфом, які систематизували позитивні та негативні наслідки конфліктів. Позитивні функції конфліктів включати наступні аспекти:

1. Встановлення та дотримання нормативних та фізичних параметрів групи можуть призвести до визначення вузьких місць та невирішених питань в загальному управлінні організацією, формуванні структурних підрозділів та недоліках кваліфікації окремих спеціалістів, а також у наявному розподілі роботи між групами.

2. Після конфлікту у групі або в організації може виникнути напружена взаємодія, що супроводжується бурхливими реакціями, що знімають емоційну напругу учасників та призводять до зниження інтенсивності негативних емоцій.

3. Встановлення та підтримання стабільної структури внутрішньогрупових та міжособистісних відносин можуть бути підтримані за допомогою конфліктів, які сприяють соціальній активності людей, попереджують застій та є джерелом нововведень та інновацій.

4. Конфлікти можуть допомогти згуртувати групу або організацію перед зовнішніми труднощами та загрозами існування та розвитку, допомагаючи визначити можливі осередки зовнішньої загрози (конкуренти, вищестоящі організації, природні явища тощо) та вчасно дати їм спільний опір.

5. Під час конфліктних дій виникає баланс сил та влади, а також соціальний контроль, оскільки конфліктні ситуації можуть стати об'єктом спостережень інших, що часто призводить до виявлення об'єктивних причин конфлікту та прозорості громадської думки. Крім того, під час вирішення конфліктних ситуацій можуть бути виявлені проблеми в організації, які були невидимі раніше. Вирішення цих проблем може привести до покращення роботи організації та підвищення ефективності її діяльності. Таким чином, конфлікти можуть стати стимулом для покращення робочого процесу та розвитку організації в цілому.

6. Унаслідок конфлікту можуть з'являтися нові інформаційні структури в організації, такі як громадські організації, комітети, інформаційні центри, нові підрозділи та інші, що допоможуть поліпшити систему управління.

7. Під час конфлікту можна діагностувати можливості опонентів і визначити ймовірність їхніх дій в майбутніх зіткненнях.

8. Конфлікт може слугувати інструментом для виявлення проблем та недоліків у функціонуванні організації. Завдяки конфліктним ситуаціям можна проаналізувати, які процеси та процедури не працюють ефективно та які зміни необхідні для покращення роботи організації. Таким чином, конфлікт може допомогти знайти шляхи для удосконалення системи управління та підвищення продуктивності роботи (Нагаєв, 2004).

Наслідки конфлікту виявляються в різноманітних негативних наслідках, таких як загальна напруженість у взаєминах між людьми, погіршення психологічного клімату між сторонами конфлікту, що часто призводить до безладу, нестабільності, насильства, великих витрат часу та емоційних ресурсів, а також уповільнення та ускладнення прийняття управлінських рішень. Негативні наслідки:

1. Участь у конфлікті призводить до значних емоційних та матеріальних витрат.

2. Участь у конфлікті може спричинити плинність кадрів та зниження рівня дисципліни праці.

3. Участь у конфлікті може призвести до погіршення соціально-психологічного клімату в колективі та уворожливого ставлення до переможених.

4. Занадто глибоке втягнення у процес конфлікту може завадити нормальній роботі.

5. Участь у конфлікті може призвести до зниження рівня співробітництва між частинами працівників.

6. Після завершення конфлікту може виникнути складність та тривалість процесу відновлення ділових (Нагаєв, 2004).

Отже психологічні теоретична основа конфліктології як науки включає в себе думки як давніх філософів, так і сучасних науковців. Від давнини, філософи висловлювали свої думки про природу конфлікту та його роль у людському житті. Вони розглядали конфлікт як невід'ємну частину існування та розвитку людини, а також як засіб до досягнення змін та прогресу. Зокрема, філософи такі як Геракліт, Аристотель та Кант розглядали конфлікт як результат взаємодії суперечливих інтересів, цінностей та потреб людей.

У сучасних науковців психології конфлікт вивчається з більш систематичного та наукового підходу. Розроблено різні теорії, які пояснюють походження конфліктів, їх причини та вплив на психологічний стан людини. Наприклад, соціально-психологічні теорії зосереджуються на ролі соціальних факторів у виникненні конфліктів, включаючи норми групи, стереотипи, уявлення про справедливість та соціальні ролі. Когнітивні теорії акцентують увагу на способах сприйняття та інтерпретації інформації, які можуть впливати на сприйняття конфлікту та способи його вирішення.

1.4 Різновиди, стадії та класифікація конфліктів

Класифікація конфліктів має вирішальне значення для порівняльного аналізу їхніх фундаментальних рис, зв'язків, ролей, рівнів організації та інших факторів. Вона передбачає більше, ніж просто створення каркасу з понять, що визначають предмет конфліктології. Вона передбачає розширення понятійно-категоріального апарату конфліктології, а також приведення в систему уявлень, що характеризують науковий об'єкт, і отримання нової інформації про нього. Основна мета класифікації полягає в тому, щоб системно і об'єктивно визначити системні ознаки, які наразі існують у величезному масиві конфліктів (Нагаєв, 2004).

Основна мета класифікації полягає в тому, щоб системно і об'єктивно визначити системні ознаки, які наразі існують у величезному масиві конфліктів. Однак у більшості випадків перевага надається природній категоризації, оскільки вона забезпечує більш глибоке розуміння конфліктів та їхніх першопричин. Природна категоризація дозволяє більш детально зрозуміти, як виникають конфлікти, як вони увічнюються і як їх можна вирішити, вивчаючи фундаментальні характеристики конфліктів.

Гострота протидії між сторонами є вирішальним аспектом суперечки. У західній конфліктології ця характеристика відома як інтенсивність конфлікту, і залежно від цього критерію конфлікти поділяються на низьку, середню та високу інтенсивність. Якщо конфлікт високої інтенсивності часто призводить до фізичного знищення однієї зі сторін,

то конфлікт низької інтенсивності, як правило, набуває форми розбіжностей або суперечки між суперниками. З метою кращого розуміння динаміки конфліктів і створення ефективних рішень щодо управління конфліктами та їх вирішення, ця категоризація часто використовується у сфері аналізу та розв'язання конфліктів.

Американські конфліктологи, такі як Р. Даль (1978), класифікують соціальні конфлікти в суспільстві за кількістю залучених сторін (односторонні та багатосторонні) та їхніми наслідками.

Американський психолог А. Маслоу запропонував ієрархію з п'яти категорій, на які можна розділити потреби. Це прагнення до самовираження, самореалізації, соціальні потреби в повазі та фізіологічні потреби в захисті та безпеці. Ці п'яти категорій потреб називають пірамідою Маслоу. Згідно з теорією американського психолога А. Маслоу, природа людських потреб, за які вони борються, є найбільш важливим аспектом який може спонукати людину до конфлікту. Людина може вступити в конфлікт, якщо вона не задоволена будь-якою з вище вказаних потреб (Нагаєв, 2004).

Якщо використовувати більш широку градацію заблокованих потреб і описати їх як матеріальні, соціальні та духовні потреби то категоризації конфліктів буде мати наступний вигляд:

- Ресурсний конфлікт
- Статусно-рольовий конфлікт
- Конфлікт через ідеї, норми принципи

Чи за іншою градацією поділятимуться:

- Матеріальні
- Соціальні
- Духовні

Кожен конфлікт має як конструктивні, так і деструктивні функції. Деструктивна чи конструктивна класифікація конфліктів впливає з балансу між позитивними та негативними елементами та наслідками в конфлікті. Поділяються на:

1. Соціальні
2. Внутрішньо-особистісні

Соціальні конфлікти свою чергу поділяються на:

- Міжособистісні
- Між середнім соціальними групами
- Між особистістю і групою
- Між малими соціальними групами
- Між великими соціальними групами

- Міждержавні

Внутрішньо-особистісні конфлікти поділяються на:

- «Можу» і «не можу»
- «Потрібно» і «потрібно»
- «Потрібно» і «не потрібно»
- «Хочу» і «Хочу»
- «Хочу і «не можу»
- Між «хочу» і «потрібно»

Міжособистісний конфлікт - це особливий тип взаємодії, який виникає, коли люди спілкуються і займаються спільною діяльністю. Взаємні звинувачення, суперечки, напади та захист є найбільш явними ознаками міжособистісних конфліктів. У кожній міжособистісній суперечці беруть участь щонайменше дві сторони та певне середовище для їхньої взаємодії. Міжособистісні суперечки відрізняються від інших конфліктів низкою унікальних особливостей, зокрема такими:

- Міжособистісні конфлікти - це актуальні, миттєві розбіжності між людьми, викликані зіткненням їхніх власних мотивів. Між опонентами відбувається безпосереднє протистояння.

- Конфлікти між людьми можуть мати широкий спектр визнаних причин, як загальних, так і специфічних, об'єктивних і суб'єктивних.

- Індивіди використовують міжособистісні протистояння як "полігон" для демонстрації своїх характеристик, темпераментів, навичок, сили волі, інтелекту та інших індивідуально-психологічних якостей.

- Міжособистісні суперечки мають яскраво виражений емоційний характер і зачіпають майже всі аспекти взаємовідносин між людьми, які в них беруть участь.

- Міжособистісні суперечки зачіпають інтереси не тільки сторін, що сперечаються, але й інших людей, які тісно пов'язані з ними різноманітними зв'язками та відносинами.

Особливість і величезна різноманітність міжособистісних суперечок, які можна ідентифікувати відповідно до численних класифікацій, відрізняють їх один від одного (Нагаєв, 2004).

Типологія класифікації міжособистісних конфліктів:

- Конфлікти за спрямованістю
- Конфлікти за мотивами
- Конфлікти за наслідками
- Конфлікти за користю

- Конфлікти за представлень учасників
- Конфлікти за емоційною силою впливу учасників
- Конфлікти за обсягом впливу
- Конфлікти за тривалістю
- Конфлікти за формою прояву
- Конфлікти за джерелом виникнення.

Чинники які сприяють до виникнення міжособистісних конфліктів:

1. Інформаційні чинники, неприпустимість інформації для одної з сторін
2. Поведінкові чинники (грубість, недоречність тощо)
3. Чинники взаємодії та не задоволеність між сторонами
4. Протилежність принципів поведінки
5. Структурні чинники відносно стабільні об'єктивні обставини, котрі складно піддаються змінам (Нагаєв, 2004).

За теорію М. Н. Корнева, конфлікти поділяються на два типи: *«реалістичні»* та *«нереалістичні»*. Перші відображають наявні проблемні ситуації, що потребують ефективного вирішення та активних пошуків шляхів їх усунення. Другі типи конфліктів пов'язані з впливом внутрішнього стану людини на її взаємини з іншими людьми. Тобто, вони є проекцією небажаних особистісних рис на інших людей (Корнев, 1993).

Т.В. Дуткевич в своїй книзі *«Конфліктологія з основами психології управління»* описує поділ конфлікту наступним чином:

За кількістю учасників конфлікти поділяються на:

1. Діадичні
2. Локальні (дехто з членів групи)
3. Загальні (весь колектив)
4. Міжгрупові

Конфлікти поділяються за доцільністю на:

1. Закономірні
2. Необідні
3. Вимушені
4. Невимушені (Дуткевич, 2005: 43).

У загальному контексті, конфлікт є складним явищем, яке має ряд структурних елементів, що взаємодіють між собою. Один з основних елементів конфлікту - це конфліктуючі сторони, які можуть бути окремими індивідами або цілими групами. На додаток до цього, у конфлікт можуть бути залучені й інші учасники, такі як співчуваючі,

провокатори, примирителі, консультанти або невинні жертви. Ці додаткові учасники можуть впливати на хід конфлікту та його вирішення.

Інший структурний елемент конфлікту - це зона розбіжностей. Ця зона представляє собою предмет суперечки, факт чи питання, які викликають розбіжності та породжують конфлікт. Важливо зазначити, що зона розбіжностей може бути неочевидною, зовнішніми проявами більш глибоких розбіжностей, які залишаються невидимими для конфліктантів. Крім того, межі зони розбіжностей є рухливими і можуть розширятися або звужуватися в ході конфлікту. Розуміння того, які саме питання лежать в зоні розбіжностей, та які конфлікти можуть виникати в майбутньому, може допомогти вирішити конфлікт на початкових етапах.

У зоні конфлікту, кожен учасник має своє власне уявлення про ситуацію, яке може відрізнятись від інших. Це може створювати ґрунт для конфлікту, оскільки різні люди можуть мати різні погляди на ту саму справу. Наприклад, якщо одна людина вбачає себе у конфлікті, то вона дійсно може бути в центрі конфлікту, навіть якщо інша сторона не відчуває цього (Петрінко, 2020).

Типи конфліктних особистостей:

I. Особистість демонстративного типу конфліктів:

- Звернена на центр уваги.
- Зацікавлена у створенні позитивного враження на інших.
- Залежить від того, як до неї ставляться інші, щоб визначити своє ставлення до них.
- Легко потрапляє в поверхневі конфлікти.
- Добре пристосовується до різних ситуацій.
- Емоційна поведінка переважає над раціональною.
- Ситуативне планування з низьким рівнем втілення в життя.
- Уникає кропіткої та систематичної роботи.
- Не уникає конфліктів і почувається комфортно в суперечках.
- Часто є джерелом суперечок, але не відчуває себе таким.

II. Особистість ригідного типу конфліктів:

- Підозріла.
- Має завищену самооцінку.
- Постійно потребує підтвердження своєї значущості.
- Часто не бере до уваги зміни ситуації та обставин.
- Прямолінійна та не гнучка.
- Мало уваги приділяє точці зору оточуючих і не дуже бере до уваги їхню думку.
- Вважає вияви поваги від оточуючих за очікуване.

- Сприймає висловлення недобррозичливості з боку оточуючих як образу.
- Некритичний до своїх вчинків.
- Занадто вразливий і чутливий до реальних або уявних несправедливостей.

III. Особистість з конфліктним характером

- Недостатньо контролює свої імпульси.
- Є непередбачувана в своїй поведінці.
- Демонструє зухвалість та агресивність.
- Ігнорує загальноприйняті норми.
- Має завищену самооцінку.
- Потребує постійного підтвердження своєї значимості.
- Накладає вину за свої невдачі та неприємності на інших.
- Не здатна ефективно планувати свою діяльність.
- Не розвинула здатність співвідносити свої вчинки з метою та обставинами.
- Не використовує свій минулий досвід, навіть якщо він гіркий.

IV. Особистість з конфліктним характером, що докладає підвищених вимог

- Ставиться до роботи дуже ретельно.
- Має високі вимоги до себе.
- Накладає високі вимоги на оточуючих, часто до надмірності.
- Характеризується підвищеною тривожністю.
- Надмірно чутливий до деталей.
- Звертає зайву увагу на зауваження інших.
- Може раптово розривати стосунки через відчуття образи.
- Страждає від своїх помилок і невдач, іноді це призводить до проблем зі здоров'ям.
- Контролює свої зовнішні емоції.
- Недостатньо вміє сприймати соціальні відносини в групі.

V. Особистість з невірноважним конфліктним характером, яка уникає конфліктів

- Характеризується нестійкістю у своїх оцінках та думках.
- Може легко піддаватися впливові інших людей.
- Внутрішньо суперечлива особистість.
- Поведінка є непередбачуваною та непослідовною.
- Не має чіткої стратегії для досягнення успіху в будь-якій ситуації.
- Не може добре передбачити наслідки своїх дій та дій оточуючих людей.
- Часто залежить від думки інших людей, особливо від лідерів.
- Надмірно прагне до компромісу, навіть коли це не доцільно.

- Не володіє достатньою силою волі, щоб приймати важливі рішення.
- Недостатньо уважно вивчає причини та наслідки своїх вчинків та вчинків оточуючих людей.

VI. Цілеспрямована особистість, яка активно веде конфлікти

- Розглядає конфлікт як засіб досягнення своїх цілей.
- Часто бере активну участь у розв'язанні конфліктів.
- Має схильність до маніпулювання у взаєминах з іншими людьми.
- Раціонально діє в конфлікті, аналізує варіанти та оцінює позиції сторін.
- Володіє добре вивіреною технікою спілкування під час гарячих дискусій

(Павлютенков-Крижко, 2002:12-14).

Знання мотивації конфлікту є важливим, оскільки кожна людина має свої власні причини та мотиви для своїх дій. Ці мотиви можуть бути явними або прихованими, але в будь-якому випадку вони впливають на поведінку людини та на її ставлення до важливих речей. Знання мотивації допомагає конфліктологам зрозуміти поведінку конфліктних людей та спрямувати конфлікт до конструктивного та взаємовигідного завершення. Тому, для розуміння конфлікту та пошуку його рішення, необхідно звернути увагу на уявлення про ситуацію та мотивацію його учасників.

Конфліктна дія може виникнути, коли між двома людьми або групами людей виникають протилежні інтереси, уявлення про ситуацію та розбіжності в мотивації та метах. У такому випадку, дії кожної сторони можуть перешкоджати досягненню мети іншої сторони. Конфліктні дії можуть мати різні форми, такі як створення перешкод, невиконання зобов'язань, захоплення майна, нанесення шкоди майну або репутації, приниження гідності, погрози, фізичне насилля тощо. Кожен з цих видів конфліктних дій може мати серйозні наслідки та погіршити стосунки між сторонами, що може призвести до подальшого збільшення конфлікту. Важливо зрозуміти причини конфлікту та намагатися знайти спосіб вирішення проблеми, що задовольняє всіх сторін (Петрінко, 2020).

Валентином Петрінко описує структуру конфлікту в книзі «Конфліктологія: курс лекцій, енциклопедія, програма, таблиці.» наступним чином:

Конфліктна структура та глибина поділяється на три рівні, аналогічно айсбергу. Перший рівень - це безпосереднє зіткнення двох сторін, що відбувається на видному рівні. Другий рівень - це приховані інтереси сторін, які можуть бути наслідком вирішення суперечливих питань, але не задовольняють бажання людей. Цей рівень проявляється ззовні у вигляді суперечок сторін. Третій, глибинний рівень пов'язаний з особистісними потребами людей, які не реалізуються та ігноруються. Цей рівень може бути довготривалим

та спричинює зіткнення сторін, хоча ззовні він не виявляється. Для розв'язання конфлікту на трьох рівнях сторонам доцільно обговорити та знайти спільний шлях досягнення бажань (Петрінко, 2020).

Конфлікт проходить кілька стадій у своєму розвитку.

Перша стадія - передконфліктна ситуація, що включає зростання напруження відносин між потенційними суб'єктами конфлікту та може призвести до конфлікту, якщо соціальна напруженість перевищує оптимальний рівень. Невдоволення існуючим станом справ або ходом розвитку подій є ключовим поняттям на цій стадії.

Друга стадія - стадія інциденту, яка починається з формального приводу або першої сутички конфлікуючих сторін. Інцидент виступає як зав'язка конфлікту і може бути спровокований або випадковим.

Третя стадія - стадія розвитку (ескалація) конфлікту на цій стадії конфлікт зростає в інтенсивності і часто супроводжується взаємними актами агресії та протидії між сторонами.

Четверта стадія - кульмінація конфлікту верхній пункт його розвитку, де конфлікт досягає піка напруги, а сторони використовують насильство або інші руйнівні дії, що можуть завдати значних збитків обох сторонам або суспільству загалом.

П'ята стадія - завершення конфлікту трапляються різні ситуації, що залежать від цілей, настанов та ресурсів сторін, а також від засобів і методів, використаних для ведення боротьби, реакції на конфлікт, символів перемоги і поразки і так далі. Серед можливих варіантів розвитку подій можна виділити наступні:

1. сторона, що має очевидну перевагу, нав'язує свої умови для припинення конфлікту більш слабкому опоненту;
2. боротьба триває до остаточної поразки однієї зі сторін;
3. конфлікт може набувати затяжного і млявого характеру через нестачу ресурсів;
4. сторони йдуть на взаємні поступки у конфлікті, вичерпавши ресурси та не виявивши явного або потенційного переможця;
5. конфлікт може бути зупинений під тиском третьої сили. Способи завершення конфлікту можуть бути спрямовані на зміну самої конфліктної ситуації, вплив на учасників або зміну характеристик об'єкта конфлікту, або застосування інших методів.

Шоста стадія - після завершення конфлікту настає постконфліктна стадія, яка характеризується відмінностями від ситуації, що була до та під час конфлікту, з точки зору об'єктивних умов. Закінчення прямого зіткнення сторін не завжди означає повне вирішення конфлікту. Якщо сторони вважають, що укладені мирні угоди не відповідають їхнім інтересам, то напруженість залишається, а припинення конфлікту може розглядатися як тимчасовий перерив (Петрінко, 2020).

2. ОСОБЛИВОСТІ КОНФЛІКТІВ У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

З появою учнів початкової школи в навчальному процесі, поряд зі спілкуванням і грою, набуває вагомості й навчання. У розвитку особистості молодших школярів, включаючи їх вплив на вибір поведінки у конфліктних ситуаціях, особливу роль відіграє навчальна діяльність. Тому варто детальніше зупинитися на цьому аспекті.

Психологи-дослідники підкреслюють, що саме в цьому віковому періоді навчальна діяльність стає самостійною і великою мірою визначає інтелектуальний розвиток молодших школярів у віці від 6-7 до 10-11 років (Шпак, 2008).

Видатний психолог В. Давидов акцентував увагу на тому, що саме в межах навчальної діяльності учнів початкової школи відбуваються важливі психологічні зміни. Ця діяльність визначає характер інших видів активності, таких як гра, праця і спілкування (Смолюк, 2016).

У кожного з перерахованих видів діяльності, зокрема гри, праці, спілкування і навчання, є свої особливості, які впливають на особистісний розвиток учнів у молодшому шкільному віці що позначаються також в конфліктній поведінці. Як зазначено, розширення сфери спілкування учнів молодшого шкільного віку з оточуючими людьми, зокрема дорослими, має не меншу вагу для їх інтелектуального розвитку та поведінки, ніж навчання і праця. Дорослі виступають як приклади для наслідування та основне джерело різноманітних знань. Колективні форми роботи, які сприяють активному спілкуванню, є невід'ємним елементом загального розвитку й необхідними для молодших школярів.

У ранньому віці, дитячі ігри не тільки еволюціонують, але і розширюють свій потенціал для розвитку. Завдяки новим досвідам, вони стають більш розвивальними і цікавими для дітей. Діти поступово оволодівають нормами взаємодії та конфліктного вирішення проблем.

Крім того, індивідуальні предметні ігри набувають конструктивного характеру, сприяючи розвитку творчих та логічних навичок. Діти використовують нові знання, особливо з галузі природних наук, які вони отримують на заняттях у школі, та поєднують їх зі своїм ігровим досвідом. Це допомагає їм розуміти і приймати складні концепції та сприяє глибшому засвоєнню навчального матеріалу.

Таким чином, дитячі ігри в цьому віці відіграють важливу роль у формуванні навичок соціальної взаємодії, розвитку креативності та осмислення світу навколо. Вони стають більш складними і структурованими, використовуючи як загальні знання, так і індивідуальний досвід кожної дитини (Шпак, 2008).

Поведінка молодших школярів у конфліктних ситуаціях визначається також їхніми віковими особливостями. Ці особливості виникають внаслідок зміни соціальної ролі учня

початкової школи, з'явлення нових обов'язків і мають вплив на їхні стосунки з однолітками та вчителями. На початку дитина зосереджена головним чином на навчанні, мало контактує з однолітками. Стосунки молодших школярів з однолітками в основному підпорядковані «дорослій» моралі, яка орієнтується на успішність у навчанні та виконання вимог дорослих. Однією з характерних ознак взаємин молодших школярів є те, що їхня дружба, як правило, базується на спільних зовнішніх обставинах і випадкових інтересах (наприклад, сидять за однією партою, живуть в одному будинку, в одному мікрорайоні і т.д.) (Шпак, 2008).

Поведінка молодших школярів у конфліктних ситуаціях сильно залежить від реакції їх вчителя, оскільки шкільне життя тісно пов'язане з особистістю вчителя. Вчитель виступає з іншою позицією щодо учнів початкової школи порівняно з батьками або вихователями з дитячого садка, які в певній мірі виконували батьківські обов'язки. Тому стосунки молодшого школяра з вчителем формуються переважно під час навчальної діяльності і мають чіткі правила організації шкільного життя. Ці стосунки є більш офіційними і стриманими, що безумовно впливає на вибір стратегії поведінки учнів у конфліктних ситуаціях. Тому для педагога дуже важливим є знання особливостей молодших школярів, щоб з перших днів навчання допомогти їм успішно та безконфліктно адаптуватися до нового життя (Шпак, 2008).

Становлення й розвиток особистості в молодшому шкільному віці проходить через різні фази, такі як адаптація до нових соціальних умов, індивідуалізація для виявлення своїх індивідуальних можливостей та особливостей, інтеграція в групу ровесників. У конфліктних ситуаціях молодші школярі проявляють вікові особливості своєї поведінки, оскільки вони потрапляють в нову групу своїх однокласників, де немає спільної навчальної діяльності і група має більш розпливчастий характер. Цю групу контролює вчитель, який в порівнянні з вихователем дитячого садка виступає як більш впливова особа для молодших школярів. Вчитель, застосовуючи різні оцінки, має вплив на їх стосунки з іншими дорослими, особливо з батьками, і формує уявлення дорослих про учня початкової школи (Шпак, 2008).

2.1 Конфліктні та стресові ситуації в початковій школі

За словами В. Сухомлинського, конфлікти між вчителями та учнями, вчителями та батьками, вчителями та колегами є однією з основних проблем в школах. Ці конфлікти часто виникають, коли вчитель несправедливо ставиться до дитини, а якщо вчитель буде ставитись до учня справедливо то й біди не буде (Гусаренко, 2017).

Однак не варто вважати, що конфлікти завжди негативно впливають на особистість і діяльність людини. Ключовим є те, хто, коли і наскільки ефективно вирішує конфлікт.

Уникнення невирішеного конфлікту може призвести до його інтерналізації, тоді як готовність вирішити його може створити можливість побудови нових стосунків на іншій основі. Тому вміння уникати конфліктів і конструктивно їх вирішувати є важливою складовою педагогічної мудрості вчителя.

Конфлікти в шкільному середовищі можуть виникати через протиріччя або, за їх відсутності, через неправильне сприйняття уявлень певних аспектів життєдіяльності.

Фактори, що призводять до конфліктів у шкільному середовищі:

1. Конфлікти між засобами і продуктом праці або між засобами і методом праці. Називаються матеріально-технічними конфліктами. Це може статися, коли хтось змушений працювати в небезпечних умовах або на застарілому обладнанні. Конфлікти такого роду можуть перешкоджати ефективності та результативності виконуваної роботи, що може викликати незадоволення і стрес у всіх сторін. Щоб підвищити загальний рівень роботи і створити більш натхненну та ефективну робочу атмосферу, вкрай важливо вирішити ці конфлікти.

2. Ціннісно-орієнтаційні конфлікти. Можуть виникати між учнями, коли їх особисті цінності і переконання не збігаються з цілями суспільства або колективу. Наприклад, один учень може ставити на перше місце успіх у навчанні, тоді як інший може вважати, що соціальні взаємодії та спілкування мають більшу вагу. Це може привести до конфлікту між ними, особливо якщо вони співпрацюють у якомусь проекті або командній роботі.

3. Фінансово-організаційні. Коли очікування вчителя від учня та рівень винагороди не збігаються, можуть виникнути проблеми. Щоб забезпечити справедливу оплату результатів праці, потрібно враховувати багато чинників, таких як ділові якості, результат його праці, складність роботи, рівень освіти. Ділові якості включають фахову компетентність, здатність самостійно планувати, організовувати і контролювати свою діяльність, а також здатність освоювати нові методи роботи.

4. Управлінсько-особистісні. Управлінські та особисті елементи пов'язані з обставинами, за яких недостатня оцінка вчителем відповідності учня його моральних якостей може мати несприятливі наслідки.

5. Соціально-демографічні. Багато індивідуальних характеристик, таких як вік, стать, соціально-економічне становище, національність тощо, входять до соціально-демографічних параметрів. Ці характеристики зумовлюють різні інтереси, ціннісні орієнтації та психофізіологічні особливості, які можуть впливати на поведінку людей та прийняття ними рішень. Наприклад, потреби та інтереси можуть змінюватися залежно від вікової групи, а культурні та релігійні погляди - залежно від національності. Отже,

соціально-демографічні елементи необхідно брати до уваги, щоб повністю зрозуміти, як люди поведуться і приймають рішення в різних ситуаціях.

6. Соціально-психологічні чинники. Виникають, коли працівники мають різні психологічні та моральні характеристики, що може призвести до невідповідностей у сприйнятті, стосунках і спілкуванні між ними. Наприклад, стереотипи, різні стилі роботи, конфлікти або відмінності в моральних цінностях можуть стати причиною невідповідностей і непорозумінь. Соціальні та психологічні фактори можуть бути важливими в роботі груп, команд і колективів. Врахування цих факторів може допомогти покращити співпрацю між працівниками та підвищити продуктивність.

Конфлікти в школах поділяються на прості та складні. Контролюючи поведінку дітей у школі, вчитель може легко залагоджувати незначні суперечки, не зустрічаючи протидії з боку учнів (припиняти бійки, сварки між учнями тощо). Що до складних конфліктних ситуацій це конфлікт дій, конфлікт поведінки та конфлікт стосунків.

Конфлікти діяльності. Конфлікти діяльності виникають через виконання учнем навчальних завдань, рівень його успішності, пізнавальної активності, а також у ситуаціях, коли учні не бажають оперативно виправляти власні помилки. Викладач висловлює незадоволення, а студенти можуть сперечатися або проявляти гнів.

Конфлікти поведінки, вчинків. Суперечки в поведінці та діях виникають через порушення правил учнями як у школі, так і за її межами. Вчитель висловлює розчарування неналежною поведінкою, яка не має нічого спільного з навчанням. Найчастіше це грубість по відношенню до викладачів, знуцання над однокласниками та витівки на знак протесту проти поганих оцінок.

2.2 Аналіз типології та причин виникнення конфліктів в початковій школі

Аналізу типології та причин виникнення конфліктів в початковій школі є дуже важливою для розуміння та вирішення проблем, які можуть виникати між учнями в процесі навчання та взаємодії в класі. Конфлікти можуть мати негативний вплив на розвиток та навчання дітей, тому їх необхідно уникати та вирішувати вчасно. Аналіз типології конфліктів та їх причин допоможе вчителям та батькам зрозуміти, які фактори можуть призводити до конфліктів, і як їх можна попередити та вирішити. Це допоможе створити сприятливу та безпечну навчальну атмосферу для всіх учнів, що є важливою передумовою успішного навчання та розвитку дітей.

У кожному аспекті життя ми стикаємося з конфліктами. Те саме стосується школи. Як і скрізь, у школах є різноманітні ситуації, які можуть викликати конфронтацію між учнями. Конфліктні ситуації можуть виникнути між всіма учасниками навчально-виховного

процесу, які можуть бути класифіковані як міжособистісні, між групові та внутрішньо групові. Такі ситуації можуть виникати:

- учень-учень;
- учень-учитель;
- учень-батьки;
- батьки-учень;
- учень-адміністрація школи;
- учитель-учитель;
- учитель – адміністрація;
- батьки-батьки;
- батьки-адміністрація

Конфлікт типу учень-учень.

Серед учнів може бути багато різних типів конфліктів із широким спектром методів вирішення конфліктів. Вони залежать від віку учнів, типу школи, місця розташування школи, соціального походження учнів, і тд. Найпоширенішим типом конфлікту є вербальна агресія, коли студенти ображають, дражнять або висміюють один одного. Іншим частим явищем є виключення, коли когось навмисно залишають поза групою, великою чи малою. Крайньою формою є фізична агресія, яка може трапитися в будь-якій шкільній групі, причому форми та інтенсивність конфлікту залежать від вищезгаданих факторів.

Дослідження Ерчя Кальмана та Нікітчера Петера показують, що у випадку вербальних конфліктів вчителі, як правило, залишаються осторонь, а самі учні зазвичай не просять про допомогу. Крім того, багато вчителів вважають, що діти самі повинні вирішувати такі ситуації, особливо якщо річ йде про старшокласників, так як вважають що втручання дорослих може загострити конфлікт.

Шкільні конфлікти, особливо ті, які виникають на основі обзивання, є складним випробуванням для психологічної міцності дитини. Жертва під час дражніння може виявити свою психологічну міцність або неміцність в такій ситуації. Рольовий розклад у таких конфліктах зазвичай складається з агресора, потенційної жертви та спостерігачів (які виступають у ролі хору). Ці спостерігачі завжди присутні, вони формують громадську думку та оцінюють поведінку учасників конфлікту, поширюючи її серед оточуючих. Часто новачки стають особливим об'єктом дражнення, особливо у період формування структурованої спільності, такої як дитячий клас чи група.

Дітям в молодшому шкільному віці особливо характерне вигадкування дражнілок та прізвисьок, що базується на наступних мотивах:

- *З метою гри* - Кривдник може мислити наступним чином: «Я можу драгувати іншу людину, і вона почне мене переслідувати, і ми зможемо грати в гру, де я буду тікати, а вона буде наздоганяти. Це буде цікаво і весело для нас обох».

- *З метою порадувати оточуючих* - Учень не мав наміру заподіяти комусь біль, він просто хотів бути центром уваги серед своїх однолітків, і тому вирішив зробити кумедний жарт, щоб спровокувати усмішки та сміх.

- *З метою випробування и «на міцність»* - У цій ситуації кривдник створює провокацію для іншої дитини, можливо, через неприязнь до неї або бажання «вимірятися силами» (такі «змагання» часто відбуваються серед хлопчиків).

- *З метою самепідтвердження* - це поведінка, коли хтось завдає шкоди або ображає, щоб підвищити власне его або відчуття власної значущості.

- *З метою привернути увагу дорослих* - Діти, які відчувають труднощі в спілкуванні і не можуть заслужити похвалу, іноді вдаються до принизливих дій, наприклад, обзивають інших дітей і насміхаються над ними, щоб привернути увагу дорослих.

- *З метою виплеску агресії* – Коли є свідома мета завдати шкоди чи образити.

- *Через заздрощі* - Діти можуть відчувати заздрість до інших людей так само, як і дорослі. Наприклад, дитина може заздрити чужій іграшці, новому телефону чи модному одягу. Вона може відчувати потребу "поквитатися", кажучи неприємні речі або критикуючи інших, якщо це викликає у неї несправедливе відчуття нерівності.

- *З метою самозахисту* - Лише невеликий відсоток дітей молодшого шкільного віку зможе промовчати перед обличчям образи.

Конфлікт типу "учень-вчитель"

Конфлікти у шкільному середовищі можуть мати різний характер та відбуватися між різними учасниками навчально-виховного процесу. Один із найбільш поширених типів конфліктів у школі - це конфлікт між учнем та вчителем. Цей вид конфлікту може виникнути з різних причин, таких як непорозуміння між сторонами, відмінності у поглядах на навчальний процес, порушення дисципліни тощо. У такій ситуації соціальний педагог може відіграти важливу роль у вирішенні конфлікту та забезпеченні позитивного навчального середовища для учнів та вчителів.

Дитина, яка починає навчання в молодшому шкільному віці, змінює свій соціальний статус і стає учнем. Основною діяльністю дитини на цьому етапі є навчання, яке

відбувається у взаємодії з вчителем в системі «вчитель-учень». Тому вчителі молодших класів є одними з ключових дорослих для учнів. Їхні професійні та особисті якості суттєво впливають на адаптацію дитини до навчання, її успішність та розвиток. Наприклад, дитина, яка відчуває підтримку, допомогу та зацікавленість вчителя, швидше адаптується до нового середовища і навчання. Однак, якщо вчителі не звертають достатню увагу до потреб дитини та не знають способів підтримки, це може призвести до невдачі у навчанні та негативного ставлення до школи в цілому. Тому, професійна компетентність та психологічна готовність вчителів молодших класів грають важливу роль у формуванні позитивного ставлення до навчання та успішності дитини в майбутньому (Дзюбко – Бучма, 2019).

У переліченні можливих причин виникнення педагогічних конфліктів у взаємодії "вчитель-учень" та "вчитель-учні", можна відрізнити декілька ключових факторів, серед яких:

- Недостатня здатність вчителя прогнозувати поведінку учнів на уроці, що викликає незручності та роздратування вчителя та може спричинити некоректну поведінку з його боку;
- Намагання вчителя за будь-яку ціну зберегти свій соціальний статус за рахунок зниження статусу учня, що порушує принципи суб'єкт-суб'єктної взаємодії та може призвести до конфлікту;
- Суб'єктивність вчителя у сприйнятті вчинку учня та недостатня інформованість про його мотиви, що може спричинити некоректну оцінку вчинку та викликати негативні наслідки;
- Намагання суворо покарати учня, що може призвести до нерозуміння та конфліктів між вчителем та учнем;
- Невміння вчителя спрогнозувати наслідки необ'єктивної оцінки вчинків дітей, що може викликати негативні наслідки та призвести до конфліктів між учнями та вчителем (Черниш, 2017).

Зустрічаючись з учнями, які мають різні характери та інтереси, вчителі повинні бути готовими до того, що кожен учень - унікальна особистість. Однак, деякі вчителі можуть мати стереотипні уявлення про своїх учнів, що може призвести до конфліктів та погіршення взаємовідносин. Наприклад, вчителі з негнучким мисленням можуть підходити до учнів з певними очікуваннями та передбаченнями, не враховуючи їхніх індивідуальних потреб та інтересів. Це може призвести до невідповідності вимог вчителя та очікувань учня, а також до конфліктів.

Вчителі з шаблонним підходом можуть використовувати однакові методи та підходи до всіх учнів, що може не враховувати їхніх особливостей та різноманітності. Такий підхід може призвести до незадоволення учнів та конфліктів з вчителем.

Крім того, недовіра та підозри вчителів до учнів може вплинути на взаємовідносини між ними. Вчителі можуть реагувати на дії учнів з недовірою та підозрою, що може погіршити взаємовідносини та призвести до конфліктів. Безпосередньо пов'язано з цим є і ставлення вчителів до власної вимогливості та об'єктивності. Якщо вчителі не здатні оцінити вимоги до учнів об'єктивно, то це може призвести до невідповідності між очікуваннями вчителя та здібностями учня (Співак, 2011).

О. М. Поєнко зазначає, що існують певні дії та характер спілкування вчителя, які можуть бути причиною педагогічних конфліктів, а також загальні обставини у школі. Серед них можна виділити наступні чинники:

1. Неможливість вчителя прогнозувати поведінку учнів на уроці, що може призвести до непередбачуваних ситуацій та незручностей.

2. Несподіваність вчинків учнів, які порушують запланований хід уроку та викликають у вчителя роздратованість та прагнення будь-якими засобами перешкодити цьому.

3. Недостатня інформація про причини того, що відбулося, що ускладнює вибір оптимальної поведінки та відповідного обставині тону звернення.

4. Прагнення вчителя будь-якими засобами зберегти свій соціальний статус, що може призвести до конфліктів з учнями, які сприймають це як прояв авторитарності та недовіру.

Усі ці фактори можуть призвести до міжособистісних конфліктів у школі та ускладнити взаємини між вчителем та учнями. Оптимальне вирішення таких ситуацій потребує уважного аналізу проблеми та компромісного підходу до її вирішення (Поєнко, 2001).

Для ефективного вирішення конфлікту в системі «вчитель-учень» соціальний педагог повинен проаналізувати етапи конфлікту. Ці етапи включають:

1. Посилення напруги, що може виникнути з незначної причини і на цьому етапі найкраще долати незадоволення.

2. Дилема ролей, коли напруга зростає, а учасники конфлікту починають відчувати свою нездатність нейтралізувати її.

3. Накопичення несправедливості, коли учасники конфлікту вдаватися до звинувачень, що посилює напругу.

4. Конфронтація, коли фокус у конфлікті зміщується на здобуття реваншу або відшкодування збитків, що блокує подальшу комунікацію.

5. Прилаштування та корекція, якщо сторони продовжують боротьбу, конфлікт набуває затяжних ознак, але на цьому етапі можлива корекція поведінки учасників конфлікту (Черниш, 2017).

Конфлікти у взаєминах виникають у сфері емоційної та особистісної взаємодії між учнями та вчителями. Вони є найбільш тривалими та деструктивними і виникають на основі ворожих стосунків, що є наслідком попередніх конфліктів або дій. Вони створюють взаємне упереджене сприйняття між вчителем і учнем. За іншими критеріями вони класифікуються на:

- Мотиваційні конфлікти, які виникають між вчителями та учнями через ставлення учнів до навчання. Часто вони загострюються тим самим призводячи до взаємної неповаги, протиріч і навіть боротьби між викладачами та учнями.

- Конфлікти, пов'язані з поганою організацією навчання в школі. Ці конфлікти пов'язані з чотирма конфліктними періодами, які учні долають у процесі навчання. Починаючи з першого класу, першокласник переживає складний етап у своєму житті, під час якого змінюється його основна діяльність з ігрової на навчальну, з'являються нові вимоги та обов'язки. Звикнувши до своєї нової ролі, до вчителя, вони опиняються на порозі нового конфліктного періоду, викликаного переходом до п'ятого класу. Замість одного вчителя з'являються різні вчителі, які є більш вимогливими. Крім того, учням доводиться вивчати нові, більш складні предмети. Дев'ятий клас для дітей іноді стає межею. Дітям, які хочуть продовжити навчання в школі, можуть відмовляють через погану успішність. Тому для них дев'ятий клас стає межею, за якою вони змушені починати доросле життя. Четвертий конфліктний період пов'язаний із закінченням школи, вибором майбутньої професії, вступними іспитами до університету, початком особистого та інтимного життя. Цей період часто супроводжується невдачами та проблемами.

- Конфлікти взаємодії між учнями, між вчителями та учнями, між самими вчителями, між вчителями та адміністрацією школи. Вони виникають з суб'єктивних причин. Найпоширенішими конфліктами серед школярів є конфлікти за лідерство, коли 2-3 лідери та їхні групи борються за лідерство в класі. У середніх класах частішими стають конфлікти через міжособистісні стосунки. У старших класах конфлікти виникають через ідеологічні та соціальні розбіжності. Серед вчителів найпоширенішими є конфлікти, пов'язані з розподілом навантаження, призначенням на посади та реалізацією освітньої політики.

Особистості, що проявляють індивідуалістично мотивовану поведінку, можуть виявляти наступні типи поведінки:

1. Агресивний: виражає своє несхвалення стосовно дій і почуттів інших, нападає на проблему, яку розв'язує група. Він поставляє під сумнів правильність постановки задачі, її значимість та інше. Також постійно виявляє ворожість до роботи, яку виконують інші.

2. Блокувальник: постійно опирається рішенням інших членів групи. Навіть якщо немає об'єктивних підстав, він повертається до питань, які вже були вирішені групою або відкинуті.

3. Шукач визнання: намагається привернути до себе увагу різними способами. Він повідомляє про свої досягнення і вчинки та демонструє свою поведінку з великою драматичністю.

4. Домінатор: активно прагне до одержання і збереження переваги. Він захищає свій високий статус, дає директивні вказівки і вимагає свої права.

5. Представник: постійно виступає як захисник специфічних інтересів, приховуючи свої справжні мотиви і інтереси за думками групи, якою він себе вважає представником.

6. Безпомічний: прагне викликати співчуття та симпатію з боку окремих членів групи або всієї групи, хоча на це немає об'єктивних підстав. Він демонструє непевність, зняковільність та самокритичність (Павлютенков- Крижко, 2002:12-14).

Налічують щонайменше два сценарії в шкільному середовищі що призводять до конфліктів:

Типовий сценарій - це той, що часто трапляється за однакових умов. Залучаються схожі причини та джерела. Наприклад, студенти запізнюються або взагалі не з'являються на заняттях, не здають домашні завдання тощо.

Нетиповий сценарій – є характерним для одного учня чи однієї групи. Наприклад, погана поведінка, крадіжка в гуртожитку чи класі чи втеча з уроків (Гарькавець – Волченко, 2020).

Також важливо підмітити що конфлікти можуть виникати не тільки між людьми а також в самій особистості. Внутрішній світ є складною сукупністю емоцій, думок і переживань, які можуть виникати з різних причин. Навіть у дітей, які здається, мають найбільш спокійне життя, можуть виникати внутрішні конфлікти. Ці конфлікти можуть мати значний вплив на психологічний стан дитини та здатність до навчання.

У формуванні внутрішніх конфліктів велику роль відіграють як емоції, так і настрій. Внутрішній конфлікт, який може бути порівняно з інтраперсональним конфліктом за характерними ознаками, виникає всередині людини, коли виникає якась несумісність, яка зазвичай виникає під впливом зовнішнього подразника.

Внутрішній конфлікт може з'явитись протягом повсякденних ситуацій в житті дитини, які передують прийняттю рішень індивідами. Основні емоції, які призводять до розвитку внутрішніх конфліктів, включають:

- страх смерті,
- страх втратити матір чи людину до якої дитина має сильну емоційну залежність,
- страх втратити любов важливої людини,
- страх покарання, критики та тривоги,
- напруга та фрустрація через незадоволені потреби:
  - підтримання, фізіологічні потреби,
  - потреба в почутті безпеки,
  - потреба в любові, приналежності,
  - потреба в повазі, визнанні, вдячності,
  - потреба в самоактуалізації.

Тривога (страх, фрустрація) наповнює емоційний світ людини внутрішнім конфліктом. Людина з тривогою відчуває якийсь «нематеріальний», «невловимий» страх, напругу, нездужання, які повністю пронизують її емоції, думки, реакції та поведінку. У такому чутливому емоційному стані наші реакції на життєві ситуації зміщуються в негативний бік, а отже, можуть вивільнитися гнів, образа та агресія (Гаврилук, 2020).

Отже вище зазначений аналіз типології та причин виникнення конфліктів в початковій школі виявляє важливі аспекти, які допомагають розуміти природу конфліктних ситуацій у цьому контексті. Визначення типології конфліктів в початковій школі допомагає виділити специфічні характеристики та особливості, які є притаманними цьому віковому періоду. Наприклад, це можуть бути конфлікти, пов'язані з розподілом ресурсів, конкуренцією, соціальною адаптацією та взаємодією між учнями.

Аналіз причин виникнення конфліктів в початковій школі дозволяє виявити основні фактори, що сприяють їх появі. Це можуть бути фактори, пов'язані з особистістю учнів (наприклад, різні потреби, стиль комунікації), фактори, пов'язані з навчальним середовищем (наприклад, недостатня організація класу, відсутність правил і процедур), а також фактори соціального контексту (наприклад, вплив ровесників, взаємодія з вчителем).

3. ПЕДАГОГІЧНИЙ ВПЛИВ НА УРЕГУЛЮВАННЮ КОНФЛІКТІВ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У сучасних умовах, конфлікти стають однією з найважливіших проблем, що виникають у навчальних закладах на всіх рівнях акредитації. Учні, взаємодіючи з дорослими, однолітками та соціокультурним оточенням, часто зіштовхуються з різного роду конфліктами, які виникають на різних рівнях та в різних ситуаціях. Кількість конфліктів у системі взаємодії «учень-учитель», «учень-учень», «учитель-учитель», «учитель-батьки» постійно зростає (Трухан, 2016).

Управління конфліктами можна розглядати з двох перспектив: внутрішньої та зовнішньої. Внутрішнє управління включає контроль за власною поведінкою, емоціями та психологічним настроєм під час конфліктної взаємодії. Зовнішнє управління конфліктами відображає організаційно-технологічні аспекти цього складного процесу, де особою, що впливає на управління, може бути менеджер, керівник або посередник (медіатор). У навчальному закладі педагог може виступати як медіатор. Він має можливість ефективно використовувати цю роль для згладжування конфліктів у сферах взаємодії «учень-учень», «учень-викладач», «учитель-викладач», «вчитель-батьки» та «вчитель-адміністрація». Основною метою управління конфліктами є запобігання деструктивним конфліктам та сприяння конструктивному вирішенню конфліктів (Геберт, 2008).

3.1 Способи вирішення конфліктних ситуацій серед дітей молодшого шкільного віку

У початковій школі діти зіткнуться з великою кількістю конфліктними ситуаціями, які можуть виникати з різних причин. Більшість таких конфліктів виникають через бажання учнів отримати повагу та визнання своєї позиції з боку однолітків, коли дитина не може захистити свої права та інтереси, також конфлікти можуть виникати внаслідок тиску однієї сторони на іншу (Голлоб – Вайдінгер, 2016).

Школярі використовують інші стратегії вирішення конфліктів ніж дорослі люди. Молодші школярі використовують такі стратегії, як фізичні реакції (бійка тощо), загалом агресивні реакції, гучні крики, звернення до дорослих, відхід з місця конфлікту, демонстрація опору, твердження, що все сталося випадково, символічні дії (рукостискання тощо).

Старші школярі (10 років і старші) намагаються використовувати різні стратегії вирішення конфліктів, такі як ігнорування конфлікту, розмова один з одним, пошук спільних рішень через бачення перспектив обох сторін, визначення того, хто має рацію і

повинен перемогти в конфлікті, а також ведення переговорів, щоб задовольнити обидві сторони і знайти рішення (Голлоб – Вайдінгер,2016).

Конфліктологи виділяють три основні типи вирішення конфліктів:

- Використання фізичної сили або насильства для досягнення мети називається фізичним вирішенням конфлікту. Ця стратегія може бути небезпечним і призвести до агресивної поведінки, яка може завдати шкоди та психологічної травми.

- Одностороннє вирішення конфлікту передбачає вжиття заходів, спрямованих на те, щоб залишити розбіжності позаду або змінити свою точку зору на них без розмови з іншою стороною. Такі заходи можуть включати символічні жести або подарунки, які можуть призвести до швидкоплинної згоди, але не вирішити основну проблему.

- Спільне вирішення конфліктів вимагає ширшої перспективи. Це передбачає здатність розглядати проблему під ширшим кутом, розуміти перспективи всіх сторін і намагатися досягти мирного врегулювання. Для того, щоб знайти рішення, яке задовольнить вимоги обох сторін і буде стійким, спільне вирішення конфлікту вимагає самоаналізу і бажання співпрацювати (Голлоб – Вайдінгер,2016).

Вирішення педагогічного конфлікту - це багатогранний процес, який залежить від широкого кола змінних.

Першим і головним серед них є визнання учасниками соціальної ситуації або суперечки як такої. Як наслідок, критично важливо, щоб обидві сторони конфлікту визнали, що він має місце, і щоб вони обидві розуміли цілі та завдання іншої сторони.

Другий аспект - це внутрішня ситуація суперечки, яка включає в себе мотивацію, справжні інтереси та цінності, які спонукають суперників брати участь у вирішенні конфлікту.

Третій аспект - з'ясування причин та етапів побудови суб'єктивної картини сценарію конфлікт.

Четвертий фактор - це те, наскільки добре конфлікуючі сторони здатні контролювати свої емоції і зберігати самовладання під тиском і роздратуванням. Здатність сторін добре керувати суперечкою, або їхня конфліктна компетентність, є останнім компонентом. Враховуючи ці елементи, можна стверджувати, що вирішення педагогічних суперечок є складним і різноманітним процесом, який вимагає знання та уваги до численних аспектів взаємодії учасників (Гарькавець – Волченко,2020).

Один із способів вирішення конфліктів - це однобічний метод, при якому одна сторона пригнічується, що є типовим для ситуації, коли конфлікт вирішується автократичним керівником. У такому разі, підлеглий звичайно пригнічує свої думки, або, в окремих випадках, може вступити в відкриту боротьбу з керівником.

Ще одним способом є компромісний метод, коли обидві сторони послідовно поступаються одна одній, щоб знайти взаємоприйнятне рішення.

Існує також інтегруючий спосіб, при якому виробляється новий підхід до вирішення конфлікту, який задовольняє обидві сторони. Цей метод вважається найбільш ефективним (Павлютенков-Крижко,2005:43).

Дослідники:Е.М. Богданов, В.Г. Зазикін,О.М. Савчик, Л.П. Волченко, в своїх публікаціях у 2017р. також вказують на те, що конфліктологічна компетентність учителя охоплює знання про причини виникнення конфліктів, їх розвиток та перебіг, поведінку опонентів у конфліктному протиборстві, їхні психічні стани, а також уміння передбачати дії опонентів, їхню поведінку та наслідки конфлікту як для себе, так і для інших.

Крім того, конфліктологічна компетентність учителя включає уміння впливати на опонентів, їхнє ставлення, оцінки, мотиви та цілі конфліктного протиборства, здійснювати профілактику та вирішувати конфлікти на справедливій основі, зокрема, через об'єктивізацію, відверту розмову, організацію співробітництва тощо. Нарешті, конфліктологічна компетентність включає уміння ефективно спілкуватися з учасниками конфлікту з урахуванням їхніх особистісних якостей та емоційних станів (Гарькавець–Волченко,2020).

Компетентність у конфліктології включає в себе не тільки знання про причини конфліктів та способи їх врегулювання, але й вміння ефективно спілкуватись, щоб досягти взаєморозуміння та зберегти взаємну емпатію між партнерами спілкування. При цьому, технології ефективного спілкування, які використовуються для досягнення цих цілей, повинні забезпечувати повне розуміння та взаємну емпатію між суперниками. Оскільки в конфлікті важливо зрозуміти позицію іншої сторони, то цільові установки суб'єктів конфлікту грають важливу роль у виборі технологій спілкування. Необхідність зрозуміти одне одного виникає з того, що суперники в конфлікті часто не домовляються між собою і не використовують ефективні способи спілкування.

З іншого боку, для забезпечення конструктивного спілкування в конфлікті необхідно створити атмосферу взаємної довіри в цьому процесі, сформувати в собі цільову установку на співпрацю. Для досягнення цих цілей можна скористатися такими технологіями ефективного спілкування, як:

1. Концентрувати увагу на тому, хто говорить, його повідомленні.
2. Уточнювати, чи правильно зрозуміли загальний зміст інформації та її деталі.
3. Повідомляти іншій стороні в перефразованій формі сенс прийнятої інформації.
4. У процесі прийому інформації не перебивати того, хто говорить, не давати поради, не критикувати, не підбивати підсумки, не відволікатись на підготовку відповіді.

5. Переконайтеся, що ваші повідомлення були зрозумілі та чіткі. Перш ніж змінити тему, зробіть паузу, щоб переконатися, що ваш співрозмовник зрозумів те, що ви сказали.

6. Атмосферу довіри та поваги можна створити, продемонструвавши співчуття до скрутного становища співрозмовника.

7. Використовуйте невербальні стратегії спілкування, такі як частий зоровий контакт і нахили голови, щоб підвищити ефективність плідної розмови. Використання цілого ряду технік вирішення конфліктів має важливе значення для кваліфікованого управління конфліктами та інструктора (Гарькавець – Волченко, 2020).

Ці правила та норми спілкування мають велике значення в конфліктній взаємодії і можуть бути використані для покращення взаєморозуміння та зменшення конфліктів.

Такі дослідники, як О. Чернишов (2010) та Н. Пов'якель і Л. Котлова (2011) розробили низку стратегій, які конфліктно-компетентний вчитель може використовувати для вирішення та подолання суперечок у класі.

Однією з таких стратегій є вироблення певного командного погляду на конфліктну взаємодію, який слугує потужним регулятором соціальної поведінки співробітників. З огляду на те, що багато людей залежать від того, як їх сприймають інші, дуже важливо, щоб усі сторони суперечки отримували підтримку і прийняття, щоб опоненти не відчували себе самотніми і не відчували емоційного стресу, якого можна було б уникнути.

Друга стратегія - звернутися по допомогу до «арбітра», яким може бути директор школи або інший адміністратор. Якщо сторони зобов'язані повністю виконувати рішення «арбітра» за взаємною згодою, то використання цієї форми вирішення спорів може бути успішним. Крім того, дуже важливо обрати найбільш впливову та компетентну особу, яка володіє інструментами та досвідом, необхідними для вирішення проблеми. З цією метою рекомендується залучати директора або іншого адміністратора навчального закладу, який має можливість і спроможність вирішувати подібні питання. Якщо обидва опоненти підкоряться рішенням судді, це може сприяти більшій співпраці та зміцненню командних зв'язків.

Третя стратегія - доручення сторонам спільного завдання для спільного виконання може допомогти налагодити співпрацю між сторонами в контексті вирішення спору. Якщо ситуація є спільною для обох сторін і вони не можуть впоратися з нею самостійно, така співпраця може бути успішною. При виборі спільної справи важливо враховувати актуальність питання для сторін і те, чи відповідає воно їхнім інтересам.

Четверта стратегія передбачає, що медіатор виконує посередницьку місію з врегулювання конфлікту, під час якої він уважно вислуховує сторони, чітко висловлює свою думку, ставить запитання, щоб краще зрозуміти ситуацію, зберігає об'єктивність і

поважає кожну сторону, утримується від надання порад і не висловлює власну точку зору. Допомагаючи сторонам у процесі примирення знайти справедливе вирішення питання, що спричинило розбіжності, медіатор не виносить моральних суджень про те, хто правий, а хто ні. Медіатор може бути особливо кваліфікованою особою, групою людей або організацією, яка підтримує обидві сторони і допомагає їм прийти до взаємоприйнятного рішення.

Медіатор виконує низку важливих завдань протягом усього процесу медіації. По-перше, він уважно слухає сторони в суперечці та утримується від перебивання. По-друге, він стисло викладає їхні думки і ставить запитання, які сприяють кращому розумінню проблеми. По-третє, медіатор зберігає об'єктивність, не стає на чийсь бік і виявляє повагу до кожної людини. Крім того, медіатор не надає висновків, не висловлює власну точку зору і не визначає, хто правий, а хто винен. Замість цього медіатор допомагає сторонам у процесі примирення прийти до взаємоприйнятного і справедливого рішення, яке вирішує питання, що призвело до розбіжностей. Важливо підкреслити, що медіатор не вирішує, як сторони будуть поводитися, оскільки його головна мета - допомогти сторонам досягти мирного врегулювання (Гарькавець – Волченко,2020).

Способи вирішення конфліктних ситуацій серед дітей молодшого шкільного віку є важливим аспектом їх соціального та емоційного розвитку. У процесі взаємодії з однолітками, діти можуть стикатися з різними проблемами, що виникають через різні потреби, бажання та інтереси. Тому важливо навчити їх конструктивно вирішувати конфлікти, спілкуватися та встановлювати позитивні стосунки.

3.2.   Методологія та підходи до керування конфліктами

Керування конфліктом – надзвичайно активний і відповідальний процес, що виявляється в безперервній участі та енергійній дії усіх сторін, які залучені до конфлікту. Кожен етап конфлікту стає потужною ареною для втілення різноманітних стратегій та маніпуляцій, які мають на меті досягнення сприятливого розвитку подій для себе чи третьої сторони.

Керування конфліктом включає наступні елементи:

1. Симптоматика: розпізнавання та розуміння ознак, які вказують на початок конфлікту, виявлення його суттєвих причин і аналіз його потенційних наслідків.
2. Діагностика: глибоке дослідження і виявлення причино-наслідкових зв'язків, що лежать в основі конфлікту, а також ідентифікація ключових проблем і сторін, що залучені до нього.

3. Прогнозування: аналіз ситуації та розробка прогнозів стосовно можливого подальшого розвитку конфлікту, урахування його можливих наслідків та визначення шляхів мінімізації негативних впливів.
4. Профілактика: вжиття передбачувальних заходів для попередження виникнення конфлікту або його подальшого загострення, встановлення ефективних систем комунікації та співпраці, що сприяють побудові довіри між сторонами.
5. Попередження: вчасна реакція на знаки наростаючого конфлікту, активне втручання з метою запобігання його загостренню та ескалації, шляхом сприяння взаєморозумінню та пошуку компромісних рішень.
6. Послаблення: використання стратегій, що спрямовані на зниження напруги та інтенсивності конфлікту, наприклад, за допомогою медіації, посередництва або інших методів, спрямованих на полегшення негативних наслідків.
7. Врегулювання: створення умов для конструктивної взаємодії між сторонами конфлікту, сприяння пошуку раціональних та справедливих рішень, підтримка діалогу та компромісів.
8. Вирішення: досягнення позитивного вирішення конфлікту, яке задовольняє інтереси всіх зацікавлених сторін, забезпечення сталої миру та співіснування (Мантур-Чубата, 2018).

Враховуючи два аспекти управління конфліктами - внутрішній та зовнішній. Внутрішній аспект включає психологічну складову і зосереджується на тому, як особистість реагує на конфлікт та як вона може контролювати свої емоції та реакції. В той же час, зовнішній аспект зосереджується на взаємодії з іншими людьми та на тому, як ефективно вирішувати конфлікти в комунікації з ними. Зовнішній аспект, який охоплює організаційні та технологічні аспекти процесу, що можуть включати роль керівника, лідера або посередника в управлінні конфліктом. При цьому, для успішного вирішення конфліктів важливо не тільки звертати увагу на організаційні аспекти, але й на емоційну та психологічну складову конфлікту, що може виникнути між учасниками.

Поняття управління має широке застосування в різних сферах життя. Управління конфліктом, передбачає цілеспрямований вплив на динаміку конфлікту в інтересах розвитку або руйнування соціальної системи, якої стосується даний конфлікт. Важливо розуміти, що управління конфліктом не завжди означає позитивний вплив на соціальну систему, іноді це може призвести до негативних наслідків, тому потрібно враховувати всі можливі наслідки впливу на конфлікт (Слободянюк – Андрущенко, 2010).

Однією з основних метою управління конфліктами є не лише уникнення деструктивних конфліктів, але і сприяння досягненню адекватного та конструктивного вирішення конфлікту, що сприятиме підвищенню якості взаємодії між учасниками соціальної системи.

Опис управління конфліктами може бути узагальнено таким переліком дій:

1. Прогнозування можливих конфліктів та оцінка їхньої функціональної спрямованості.

2. Запобігання або стимулювання конфлікту в залежності від його корисності для сторін.

3. Регулювання конфлікту за допомогою використання спеціальних методів та технік для зниження напруги та підтримки співпраці.

4. Вирішення конфлікту шляхом пошуку компромісу, досягнення перемир'я або встановлення довгострокових взаємовигідних відносин між сторонами.

Прогнозування конфлікту - є процесом, який допомагає суб'єкту управління встановити причини конфлікту та передбачити можливі наслідки, що дозволяє бути готовим до його ефективного управління.

Основними джерелами прогнозування конфліктів є детальне вивчення об'єктивних та суб'єктивних умов та факторів, що впливають на взаємодію між людьми, а також їх індивідуально-психологічні особливості. Наприклад, у колективі такими умовами та факторами можуть бути стиль керування, рівень соціальної напруженості, соціально-психологічний клімат, лідерство, мікрогрупи та інші соціально-психологічні явища, які мають вплив на виникнення конфліктів (Слободянюк – Андрущенко, 2010).

Конфліктне регулювання може пройти через кілька етапів, таких як визнання конфлікту сторонами, легітимізація угоди та створення відповідних органів для інституціалізації конфлікту.

Основні підходи до регулювання конфліктів можуть бути поділені на кілька категорій, включаючи інформаційні, комунікативні, соціально-психологічні та організаційні методи.

Інформаційні методи включають усунення помилкової та перекрученої інформації та ліквідацію дефіциту інформації.

Комунікативні методи полягають у покращенні спілкування між конфліктуючими сторонами та забезпеченні ефективного спілкування.

Соціально-психологічні методи зосереджені на зниженні соціальної напруженості, зміцненні соціально-психологічного клімату в колективі, а також на співпраці з неформальними лідерами та мікрогрупами (Слободянюк – Андрущенко, 2010).

Організаційні методи включають рішення кадрових питань, застосування методів заохочення та покарання, зміну умов взаємодії співробітників та інші подібні заходи.

У разі конфлікту можна досягти його повного або неповного вирішення. Повне вирішення досягається тоді, коли усуваються всі причини та конфліктні ситуації. Неповне вирішення відбувається тоді, коли усуваються лише деякі причини та конфліктні ситуації. Проте, неповне вирішення може бути етапом на шляху до досягнення повного вирішення.

Форми вирішення конфлікту:

- Знищення або повне підпорядкування однієї зі сторін (поступка).
- Узгодження інтересів та позицій конфліктуючих сторін на новій основі (компроміс, консенсус).
- Взаємне примирення конфліктуючих сторін (відхід).
- Перехід боротьби в русло співробітництва щодо спільного подолання протиріч (співробітництво).

Способи вирішення конфлікту:

- Адміністративний (звільнення, переведення на іншу роботу, рішення суду і т.п.).
- Педагогічний (бесіда, переконання, прохання, роз'яснення і т.п.) (Слободянюк – Андрущенко, 2010).

Отже, методологія та підходи до керування конфліктами в початкових класах є важливою складовою процесу навчання та виховання дітей. Розвиток соціальних навичок, навичок емоційного інтелекту та позитивних стратегій вирішення конфліктів є основою для забезпечення гармонійного взаємодії, розвитку позитивних стосунків та формування цінних навичок спілкування. Батьки, педагоги та інші дорослі відіграють важливу роль у навчанні дітей ефективно керувати конфліктами, створюючи сприятливе середовище для їх соціального та емоційного розвитку. Важливо навчити дітей взаємному поваги, емпатії та співпраці, що допоможе їм будувати мирні взаємини та розвивати навички конструктивного вирішення проблем. Подальше впровадження цих підходів сприятиме створенню здорового клімату в класі, підвищенню якості навчання та формуванню позитивного соціального середовища, де діти зможуть розкрити свій потенціал та досягти успіху як особистісно, так і академічно.

4. ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

У початкових класах спостерігаються різноманітні явища, пов'язані з конфліктами між дітьми. Вивчення яких має велике значення, оскільки допомагає розкрити причини виникнення конфліктів та визначити рівень конфліктності серед молодших школярів. У процесі вивчення цієї проблематики, виникають наступні запитання:

- Які чинники сприяють виникненню конфліктів?
- Які мотиваційні фактори є найбільш суттєвими?
- Чи є рівень агресії головною причиною конфліктів у початкових класах?
- Чи спостерігаються різниці у частоті виникнення конфліктів між хлопчиками та дівчатами?
- Чи впливають статеві особливості на конфліктність дітей?

Для розв'язання поставлених питань було використано два методики:

1. Опитувальник для виявлення мотивуючих факторів виникненню конфліктів серед учнів початкових класів (власна обробка). (Додаток №1)

2. Модифікованого варіанту тесту А. Бассеса та А. Дарки для виявлення рівня агресивної поведінки молодших школярів (в обробці Полещук А.А.). (Додаток №2)

За допомогою проводиться пошук доказів, які підтверджують або спростовують гіпотези.:

1. Хлопці частіше опиняються в конфліктних ситуаціях порівняно з дівчатами.
2. Конфлікти з високою частотою виникають в початкових класах.
3. Серед конфліктних ситуацій які відбуваються в початкових класах найпоширенішими є вияви агресії, такі як крики, бійки та знищення/пошкодження.
4. У початкових класах агресія є головним коренем конфліктів.

Дослідження проводилась в загальноосвітній школі І-ІІІ ступенів №2 Тячівської міської ради Закарпатської області з участю учнів 3-А, 3-Б класів. У дослідженні прийняли участь 50 учнів з дозволу керівництва навчального закладу (Додаток №3) та за згодою батьків учнів (Додаток №4).

Характеристика опитувальника для виявлення мотивуючих факторів виникненню конфліктів серед учнів початкових класів

Ситуації, що виникають на основі образливих висловлювань, у шкільному середовищі представляють складні виклики для психічної стійкості дітей. Це випробування, що визначає, наскільки міцними або слабкими є їхні психологічні здібності. У таких конфліктах зазвичай можна виділити ролі агресора, потенційної жертви і спостерігачів, які виступають у ролі своєрідного хору. Ці спостерігачі завжди присутні і мають значний вплив

на громадську думку та оцінку поведінки учасників конфлікту, передаючи цю інформацію своїм оточенням. Зокрема, новачки часто стають особливим об'єктом дражнення, особливо в період формування структурованого колективу, наприклад, дитячого класу чи групи.

У молодших школярів часто виникають конфлікти, де вони використовують образливі слова та насмішки з різних мотивів: з метою гри, для отримання уваги, для перевірки себе, для самопідтвердження, для привернення уваги дорослих, як виплеск агресії, через заздрощі або як самозахист.

За для опитування було створено список (Додаток №1) з 4 категорій в яких описано 50 міжособистісних конфліктних ситуацій, які найчастіше виникають у дітей віком від 6 до 11 років та призводять до конфліктів в шкільному середовищі.

Усього було описано 50 стверджень які розподілені по кожній з категорій таким чином:

1. *Володіння та привласнення;*

Ця категорія охоплює ситуації, коли діти намагається володіти чимось або привласнити собі щось, що належить іншій особі або групі людей. Наприклад, це може бути володінням іграшкою, предметом або іншими цінностями. Ця група охоплює в опитувальнику ствердження від 1 до 8.

2. *Крики, бійки, знищення/пошкодження;*

Ця категорія охоплює агресивну або деструктивну поведінку. Вона включає крики, конфлікти, фізичні бійки та пошкодження майна. Це може бути результатом неврівноваженої емоційної реакції або негативного ставлення до інших людей або оточуючого середовища. Ця група охоплює в опитувальнику від 9 до 17 (9 стверджень).

3. *Дражнилки, заважання, використання «поганої мови/вчинків» та доносительство;*

Ця категорія охоплює негативне взаємодіяння з іншими людьми. Вона включає дражнення, заважання, використання непристойної мови або провокаційних дій, а також повідомлення про негативну поведінку інших людей органам влади або іншим відповідним особам. Ця група охоплює в опитувальнику від 18 до 31 (14 стверджень).

4. *Емоційне самовираження;*

Ця категорія відноситься до виявлення емоцій та їх вираження. Це може включати прояв радості, смутку, гніву, страху або будь-яких інших емоцій, які відображають стан і почуття людини. Ця група охоплює в опитувальнику від 32 до 50 (19 стверджень).

На кожне з наведених в опитуванні конфліктних ситуацій діти мали змогу відповісти трьома видами:

1. Інколи буває (трапляється 1-2 рази на місяць);

2. Часто буває (1-2 рази на тиждень);
3. Не буває (не трапляється);

У кожній з цих груп більшість проблем пов'язані або з дитиною, яка є джерелом проблеми (поведінка, мислення, почуття), або з діями, думками чи почуттями іншої людини (батька, вчителя, іншого дорослого чи однолітка). У випадку з емоційними проявами, проблемою вважається власне емоційне вираження дитини.

Аналіз опитувальника включає в себе оцінку частоти виявлення описаних ситуацій у житті учнів на підставі їх відповідей. За допомогою підрахунку кількості та складання узагальнюючої таблиці для кожної групи, отримуються цифрові показники рівня мотивуючих факторів.

Характеристика модифікаційного варіанту тесту А. Бассса та А. Даркі для виявлення рівня агресивної поведінки молодших школярів

Агресивність - це властивість особистості, що проявляється у наявності потужних деструктивних тенденцій, зокрема у відносинах між людьми. Цей деструктивний компонент є невід'ємною складовою творчої діяльності, оскільки індивідуальний розвиток вимагає здатності до подолання перешкод та руйнування того, що протидіє цьому процесу з великою енергією й наполегливістю.

Агресивність - це властивість, що виявляється в якісній і кількісній формі. Вона може проявлятися в різних ступенях, від майже повної відсутності до максимальної вираженості.

Кожна особистість потребує певного рівня агресивності. Відсутність агресивності призводить до пасивності, безініціативності, конформізму тощо. Занадто висока агресивність, натомість, може визначити поведінку особистості, зробивши її конфліктною, неспроможною до свідомої співпраці і т. д.

Сама агресивність не зробить особистість автоматично небезпечною, оскільки зв'язок між агресивністю і агресією не є жорстким. Крім того, сам акт агресії може не набувати свідомо небезпечних або неприйнятних форм.

У життєвій свідомості агресивність розглядається як еквівалент "зловмисної активності". Проте, сама по собі деструктивна поведінка не володіє "зловмисністю". Це залежить від мотивів дії та цінностей, ради яких вона здійснюється. Зовнішні практичні дії можуть бути подібними, але їх мотиваційні складові прямо протилежні.

Відтак, прояви агресії можна розділити на два основні типи: перший - мотиваційна агресія, коли сам акт є цінністю сам по собі, а другий - інструментальна агресія, коли вона використовується як засіб до досягнення певних цілей. Важливо враховувати, що обидва

типи агресії можуть бути усвідомленими або неусвідомленими, а також пов'язаними з емоційними переживаннями, такими як гнів і ворожість.

Практичним психологам насамперед слід активно вивчати мотиваційну агресію як прямий вияв деструктивних тенденцій, які є властивими для окремих особистостей. Встановивши рівень цих деструктивних тенденцій, ми можемо з високою ймовірністю передбачити можливість вияву відкритої мотиваційної агресії. Один з діагностичних інструментів, яким можна користуватися, є опитувальник Басса-Дарки.

Альберт Басс, усвідомлюючи внесок своїх попередників, відрізняв поняття агресії і ворожості, визначивши останню як "... реакцію, яка супроводжується негативними емоціями та негативним сприйняттям людей і подій".

Альберт Басс і Арнольд Дарки, розробляючи свій опитувальник, виявили різні прояви агресії і ворожості, виокремивши такі типи реакцій:

1. *Фізична агресія* - використання фізичної сили проти інших осіб.
2. *Непряма агресія* - агресія, спрямована обхідним шляхом на інших або виявляється без спрямованості на конкретну особу.
3. *Роздратування* - готовність відчувати негативні емоції при найменшому порушенні (проявляється у запальності, грубості).
4. *Негативізм* - опозиційна поведінка, від пасивного опору до активної боротьби проти встановлених звичаїв і законів.
5. *Образа* - заздрість і ненависть до оточуючих за їхні реальні або уявні дії.
6. *Підозрілість* - від недовіри і обережності до інших людей до переконання, що вони задумують і приносять шкоду.
7. *Вербальна агресія* - вираження негативних почуттів як через форму (крик, вереск), так і через зміст словесних відповідей (прокльони, погрози).
8. *Почуття провини* - можлива внутрішня переконаність суб'єкта, що він є поганим, що надходить зло, і відчуття вини та моральні зворотні думки.

Аналіз модифікованого варіанту тесту А. Басса та А. Даркі становить важливий інструмент для виявлення рівня агресивної поведінки у молодших школярів, який дозволяє отримати об'єктивну інформацію про їхню конфліктну поведінку та реакції.

Процедура аналізу

Кожен заповнений тест аналізується згідно ключа до тесту. Після обробки кожного заповненого тесту, робиться узагальнююча таблиця. За допомогою якої можна отримати цифрові докази про типи (фізична агресія, непряма агресія, дратівливість, негативізм, уразливість, підозрілість, вербальна агресія, почуття провини) агресивності та їх рівнів(високий, середній, низький) серед учнів.

Ключ до модифікованого варіанту тесту А. Бассса та А. Дарки для виявлення рівня агресивної поведінки:

1.	Фізична агресія	1	-9	17	-25	-33
2.	Непряма агресія	-2	10	18	26	34
3.	Дратівливість	3	11	19	27	-35
4.	Негативізм	4	12	20	28	36
5.	Уразливість	5	13	-21	29	37
6.	Підозрілість	6	14	22	30	-38
7.	Вербальна агресія	7	15	-23	31	39
8.	Почуття провини	8	16	24	32	40

4.1 Аналіз результатів дослідження серед учнів початкових класів

1. Аналіз опитувальника для виявлення мотивуючих факторів виникненню конфліктів серед учнів 3-А та 3-Б класів ЗОШ Тячівської міської ради Закарпатської області.

У ході онлайн-опитування прийняли участь 50 дітей віком від 8 до 10 років. З цих дітей більшість склали дівчатка (29), тоді як чоловіча частина складала 22 опитаних (Діаграма №1).

Діаграма №1. Стать опитуваних

В опитуванні проблеми поділяються на наступні групи::

1. Володіння та привласнення;
2. Крики, бійки, знищення/пошкодження;
3. Дразнилки, заважання, використання "поганої мови/вчинків" та доносительство;
4. Емоційне самовираження;

Узагальнення результатів аналізу першої групи (володіння та привласнення):

№	Опис ситуацій	Хлопці			Дівчата		
		Іноді буває	Часто буває	Не буває	Іноді буває	Часто буває	Не буває
1	Я попадаю у конфлікт, коли однокласники від мене забирають мої речі без дозволу	16	0	6	13	5	9
2	Я попадаю у конфлікт, коли мої однокласники мені не відають свої іграшки чи предмети, але мені це потрібно.	8	3	11	4	2	21
3	Я попадаю у конфлікт, коли однокласники просять мене показати щось, але я не хочу цього робити	7	0	14	11	3	13
4	Я попадаю у конфлікт, коли я прошу показати мені щось, але мій однокласник не хоче робити цього	5	2	15	7	3	17
5	Я попадаю у конфлікт з однокласником, коли я беру (відбираю) іграшку або предмет без дозволу	4	1	16	6	3	17
6	Я попадаю у конфлікт, коли мій однокласник забирає у мене іграшку або предмет, саме тоді, коли мені вона потрібна.	9	6	7	10	7	10
7	Я попадаю у конфлікт, коли мій однокласник насильно забирає у мене предмет або іграшку, навіть якщо я не хочу її віддавати.	7	5	10	8	7	12
8	Я попадаю у конфлікт, коли однокласник намагається силоміць забрати іграшку/предмет, коли я не хочу її віддати.	8	3	11	11	5	10

Таблиця №1 Відповіді на конфліктні ситуації першої групи (володіння та привласнення)

1. Я попадаю у конфлікт, коли однокласники від мене забирають моїх речей без дозволу.

За результатами опитування можна зробити висновок, що з 22 хлопчиків 16 відповіли, що це іноді трапляється, а з 28 дівчаток 13 заявили, що трапляється та 5, що їм часто доводиться зустрічатися з такими ситуаціями в школі.

2. Я попадаю у конфлікт, коли мої однокласники мені не дадуть свої іграшки чи предмети, але мені це треба.

За результатами опитування можна зробити висновок, що ситуація, коли однокласники не дають свої іграшки або предмети, але вони потрібні, трапляється в школі, причому часто. Зокрема, з 22 опитаних хлопчиків, 8 відповіли, що вони зіткнулися з таким конфліктом, а 3 заявили, що це відбувається часто. Серед дівчаток з 28 опитаних, 4 відзначили, що такі ситуації трапляються, а 2 заявили, що це часто відбувається. Можна зробити припущення, що ця конфліктна ситуація більш характерна для хлопців, оскільки більше хлопчиків відповіли, що зіткнулися з такими проблемами.

3. Я попадаю у конфлікт, коли однокласники просять мене показати щось, але я не хочу цього робити.

Згідно опитування, така ситуація трапляється 7 разів серед 22 опитуваних хлопчиків, 11 разів серед дівчаток, а 3 опитаних заявили, що це часто трапляється. За цими даними можна зробити припущення, що така конфліктна ситуація більш поширена серед дівчаток, ніж серед хлопчиків.

4. Я попадаю у конфлікт, коли я прошу показати мені щось, але мій однокласник не хоче робити цього.

Можна зробити висновок, що ситуація, коли один однокласник просить показати щось, але інший не хоче цього робити, відбувається серед обох статей. Так як з 28 опитаних дівчаток, 7 відзначили, що це трапляється, а 2 заявили, що це часто трапляється. З 22 опитаних хлопчиків, 5 відповіли, що така ситуація трапляється, а 2 заявили, що це часто трапляється.

5. Я попадаю у конфлікт з однокласником, коли я беру (відбираю) іграшку або предмет без дозволу.

На основі опитування можна зробити висновок, що конфліктна ситуація, коли один однокласник бере або відбирає іграшку або предмет без дозволу, не є дуже поширеною серед учнів. За результатами опитування, з 22 хлопців лише 5 відповіли, що така ситуація трапляється, і лише 1 з них заявив, що це трапляється часто. Серед 28 дівчаток, з 6 яких трапляється ця ситуація, лише 3 заявили, що це трапляється часто. Таким чином, можна сказати, що ця конфліктна ситуація не є дуже поширеною серед учнів.

6. Я попадаю у конфлікт, коли мій однокласник забирає у мене іграшку або предмет, саме тоді, коли мені це треба.

Після проведеного опитування можна зробити висновок, що конфлікти, пов'язані з забиранням іграшок або предметів однокласниками, трапляються в школі досить часто. За результатами опитування можна порівняти статистику серед хлопчиків та дівчаток:

серед 22 хлопчиків 9 відповіли, що це іноді трапляється, а 5 що часто трапляється, тоді як серед 28 дівчаток 10 заявили, що трапляється, та 7 заявили, що це доводиться зустрічати досить часто

7.Я попадаю у конфлікт, коли мій однокласник насильно забирає у мене предмет або іграшку, навіть якщо я не хочу її віддавати.

З результатів опитування видно, що серед 22 хлопчиків 7 відповіли, що така ситуація іноді трапляється, а 5 з них заявили, що це відбувається часто. Серед 28 дівчаток 8 зазначили, що таке відбувається, а 7 стверджують, що це їм часто доводиться зустрічати в школі. Це свідчить про те, що такі конфліктні ситуації можуть виникати як у хлопчиків так у дівчаток та є поширеними в шкільному середовищі

8.Я попадаю у конфлікт, коли однокласник намагається силоміць забрати іграшку/предмет, коли я не хочу її віддавати.

За результатами опитування можна зробити висновок, що з 22 хлопчиків 8 відповіли, що це іноді трапляється та 3 що часто, а з 28 дівчаток 11 заявили, що трапляється та 5, що їм часто доводиться зустрічатися з такими ситуаціями в школі.

Узагальнення результатів аналізу другої групи (крики, бійки, знищення/пошкодження):

№	Опис ситуацій	Хлопці			Дівчата		
		Іноді буває	Часто буває	Не буває	Іноді буває	Часто буває	Не буває
1	Я попадаю у конфлікт, коли мені не хочеться гратися, або розмовляти з деякими однокласниками.	10	5	7	12	4	11
2	Я попадаю у конфлікт, коли я ні з ким не хочу гратися але вони намагаються змусити мене	7	4	11	11	4	12
3	Я попадаю у конфлікт, коли я хочу з кимось гратися, але він (вона) не хоче.	9	3	10	11	2	13
4	Я попадаю у конфлікт, коли я хочу виключити однокласника із ігри	9	5	7	12	3	12
5	Я попадаю у конфлікт, коли мене виключають мої однокласники із ігри	11	6	5	13	5	9
6	Я попадаю у конфлікт, коли я не виконую прохання однокласника (ці)	8	1	13	8	4	15

7	Я попадаю у конфлікт, коли мої однокласник(и) не виконують моє прохання.	6	6	10	4	4	18
8	Я попадаю у конфлікт з однокласниками, коли разом маємо виконувати якесь завдання, але мені не хочеться цього робити і вони змушують мене.	8	2	12	9	3	15
9	Я попадаю у конфлікт з однокласниками, коли разом маємо виконувати якесь завдання, але він (вона) не приймає участь у цій роботі	7	2	13	7	6	14

Таблиця №2. Відповіді на конфліктні ситуації (крики, бійки, знищення/пошкодження) другої групи

1. Я попадаю у конфлікт, коли мені не хочеться гратися, або розмовляти з якимось однокласником

За результатами опитування можна зробити висновок, що з 22 хлопчиків 10 відповіли, що це іноді трапляється та 2, що це часто трапляється, а з 28 дівчаток 12 заявили, що це трапляється та 4, що це часто відбувається. Загалом, ці результати свідчать про те, що дана конфліктна ситуація є поширеними серед хлопчиків та дівчаток у шкільному середовищі.

2. Я попадаю у конфлікт, коли я ні з ким не хочу гратися але вони намагаються змусити мене

За результатами опитування можна порівняти статистику серед хлопчиків та дівчаток: серед 22 хлопчиків 7 відповіли, що це іноді трапляється, а 2 що часто трапляється, тоді як серед 28 дівчаток 11 заявили, що трапляється, та 4 заявили, що це доводиться зустрічати досить часто

3. Я попадаю у конфлікт, коли я хочу з кимось гратися, але він (вона) не хоче.

За результатами опитування можна зробити висновок, що конфліктні ситуації, коли одна сторона хоче гратися або спілкуватися, але інша сторона не хоче, є поширеними серед дітей. Зокрема, з 28 дівчаток 11 відповіли, що це трапляється, а з 22 хлопчиків - 9 відповіли про такі ситуації. При цьому, 2 дівчатка та 6 хлопчиків зазначили, що такі конфлікти виникають частіше, ніж інші варіанти відповідей.

4. Я попадаю у конфлікт, коли я хочу виключити однокласника із гри.

Можна зробити висновок, що згідно з результатами опитування, дитина може потрапляти у конфлікт, коли вона хоче виключити однокласника з гри. З 22 хлопчиків, 9 відповіли, що це іноді трапляється, тоді як 1 з них заявив, що це часто трапляється. З 28 дівчаток, 12 відповіли, що це іноді трапляється, а 2 заявили, що це часто трапляється. Ці

результати показують, що це конфліктна ситуація, яка може траплятися і серед хлопчиків, і серед дівчаток.

5. Я попадаю у конфлікт, коли мене виключають мої однокласники із ігри з 22 хлопці 11 трапляється 6 часто з 29 дівчат 13 трапляється 5 часто

Результати опитування показали, що з 22 хлопчиків 11 відповіли, що така ситуація трапляється, а 6 заявили, що це часто трапляється. З 28 дівчаток, 13 заявили, що це іноді трапляється, а 5 заявили, що це часто трапляється. З цього можна зробити висновок, що такі конфлікти можуть виникати як у хлопчиків, так і у дівчаток, та є досить поширеними в шкільному середовищі.

6. Я попадаю у конфлікт, коли я не виконую прохання однокласника (ці)

За результатами опитування, з 22 хлопчиків 8 відповіли, що така ситуація іноді трапляється, а 5 заявили, що це часто відбувається. З 28 дівчаток, 8 заявили, що це іноді трапляється, а 4 заявили, що це часто відбувається. З цього можна зробити висновок, що такі конфліктні ситуації часто виникають як у хлопчиків, так і у дівчаток в школі.

7. Я попадаю у конфлікт, коли мої однокласник(и) не виконують моє прохання. Хлопці 6 трапляється 3 часто Дівчатка 4 трапляється і 4 часто трапляється

За результатами опитування можна зробити висновок, що в обох групах опитаних - хлопчиків і дівчаток - виникають конфліктні ситуації, коли однокласники не виконують їхні прохання. З 22 хлопчиків 6 відповіли про такі ситуації, з яких 3 вважають, що це трапляється часто. З 28 дівчаток 4 відповіли, що такі ситуації виникають, а з них 4 заявили, що це часто трапляється. Отже, можна зробити висновок, що не виконання прохань може бути однією з причин конфліктів між однокласниками, і це стосується як хлопчиків, так і дівчаток.

8. Я попадаю у конфлікт з однокласниками, коли разом маємо виконувати якесь завдання, але мені не хочеться цього робити і вони змушують мене. Хлопчики

Згідно результатів опитування можна зробити висновок, що з 22 хлопчиків, 12 заявили, що трапляється подібна ситуація, і з них 4 заявили, що часто трапляється. З 28 дівчаток, які взяли участь у опитуванні, 9 заявили, що така ситуація трапляється, і з них 3 заявили, що ця ситуація часто трапляється.

9. Я попадаю у конфлікт з однокласниками, коли разом маємо виконувати якесь завдання, але він (вона) не приймає участь у цій роботі 3 22 хлопців кажуть 7 трапляється 5 часто трапляється з 29 дівчаток 7 трапляється 6 часто трапляється

За результатами опитування можна зробити висновок, що з 22 хлопчиків, 7 стверджують, що це трапляється, і 5 з них заявили, що це відбувається часто. З 28 дівчаток, 7 стверджують, що це трапляється, і 6 з них заявили, що це відбувається часто.

Узагальнення результатів аналізу третьої групи (дражнилки, заважання, використання "поганої мови/вчинків" та доносительство):

№	Опис ситуацій	Хлопці			Дівчата		
		Іноді буває	Часто Буває	Не буває	Іноді буває	Часто Буває	Не буває
1	Коли я попадаю в конфлікт з однокласниками, я кричу	8	4	10	11	5	11
2	Коли я попадаю в конфлікт з однокласниками, на мене кричать	8	7	7	12	8	7
3	Коли я попадаю в конфлікт з однокласниками вчителька кричить на мене.	7	2	13	7	4	16
4	Коли я у конфлікті я можу і на вчительку покричати	2	1	19	3	2	21
5	Коли я попадаю в конфлікт, батьками кричать на мене	5	3	14	11	3	13
6	Коли я в конфлікті, я можу і на батьків покричати	5	2	15	3	2	22
7	Під час конфлікту я можу вдарити однокласника	6	3	13	9	3	15
8	Під час конфлікту мене можуть вдарити однокласники	11	2	9	13	6	8
9	Коли я в конфлікті я можу вдарити вчительку	0	0	22	1	1	24
10	Коли я в конфлікті вчителька може вдарити мене	2	0	20	0	0	25
11	Коли я в конфлікті я можу вдарити батьків	0	0	22	1	0	25
12	Коли я в конфлікті батьки можуть вдарити мене	6	3	14	4	1	20
13	Коли я в конфлікті можу пошкодити/зламати речі однокласника	5	1	16	7	1	18
14	Коли я в конфлікті мої однокласники можуть пошкодити/зламати мої речі	11	2	9	12	3	11

Таблиця №3. Відповіді на конфліктні ситуації третьої групи (дражнилки, заважання, використання "поганої мови/вчинків" та доносительство)

1. Коли я попадаю в конфлікт з однокласниками, я кричу

За результатами опитування можна зробити висновок, що з 22 хлопчиків, 8 стверджують, що це трапляється, і 4 з них заявили, що це відбувається часто. З 28 дівчаток, 11 стверджують, що це трапляється, і 5 з них заявили, що це відбувається часто.

2. Коли я попадаю в конфлікт з однокласниками, на мене кричать.

З 22 хлопчиків, 8 заявили, що на них кричать під час конфліктів, і 7 з них заявили, що це трапляється часто. З 28 дівчаток, 12 заявили, що їх кричать під час конфліктів, і 8 з них заявили, що це трапляється часто.

3. Коли я попадаю в конфлікт з однокласниками вчителька кричить на мене.

За даними, наданими з 22 хлопців, 7 стверджують, що це трапляється а 2 що досить часто, тоді як серед 28 дівчаток 7 говорять, що це трапляється ще 4 що частіше.

4. Коли я у конфлікті я можу і на вчительку покричати

За даними, отриманими від 22 хлопців, 2 заявили, що кричать на вчителя в конфлікті, 1 заявив, що це трапляється досить часто. Серед 28 дівчаток 3 заявили, що такі ситуації трапляються, а 2 з них заявили, що це відбувається частіше.

5. Коли я попадаю в конфлікт, батьками кричать на мене

На основі даних, які були надані, можна зробити висновок, що учні часто зазнають критики та криків від своїх батьків, коли вони потрапляють у конфлікти. Зокрема, з 22 хлопців 5 стверджують, що це трапляється, а 3 з них зазнають цього досить часто. У разі з 28 дівчаток, 11 стверджують, що це трапляється, а 3 з них зазнають цього ще частіше.

6. Коли я в конфлікті, я можу на батьків покричати.

Учні, що перебувають у конфлікті, можуть виявляти агресивну поведінку і кричати на своїх батьків. За результатами дослідження, проведеного серед 22 хлопчиків, 5 заявили, що траплялись випадки коли під час конфліктів вони кричали на батьків, і 2 з них заявили, що це трапляється часто. Серед 28 дівчаток, 3 заявили що подіне інколи трапляється, та 2-є з них заявили, що це трапляється частіше.

7. Під час конфлікту я можу вдарити однокласника

У контексті конфлікту, можливо виникнення фізичного насильства, наприклад, удару по однокласнику. Згідно з отриманими даними, 6 з 22 хлопців та 7 з 28 дівчаток відзначили випадки такої поведінки. Крім того, 3 з 22 хлопців та 3 з 27 дівчаток відзначили, що такі ситуації трапляються досить часто.

8. Під час конфлікту мене можуть вдарити однокласники.

За результатами опитування, в процесі конфлікту могу стати об'єктом фізичної агресії з боку однокласників. Зокрема, з 22 хлопців, 11 заявили, що такі ситуації трапляються, та 2 свідчать, що часто, а з 28 дівчаток, 13 що інколи трапляється, 6 відзначили, що це їм трапляється зі значною регулярністю.

9. Коли я в конфлікті я можу вдарити вчительку

За даними опитування, під час конфлікту деякі учні можуть вдарити вчителя. З 22 хлопців, які брали участь у опитуванні, ніхто не заявив про подібні випадки. З іншого боку,

серед 28 дівчаток, одна стверджує, що таке трапляється інколи, а інша - що це відбувається досить часто.

10. *Коли я в конфлікті вчителька може вдарити мене.*

За даними отриманими від 50 учнів, лише 2 хлопці заявили, що під час конфлікту вчителька може їх вдарити, тоді як жодна з дівчат не повідомила про такі випадки.

11. *Коли я в конфлікті я можу вдарити батьків*

За даними від 22 хлопців такі ситуації не трапляються, але серед 28 дівчат є один випадок, коли подібна ситуація виникала.

12. *Коли я в конфлікті батьки можуть вдарити мене*

Згідно із даними, які були отримані від 22 хлопців, 6 з них заявили, що вони були у конфлікті з батьками де батьки проявляли фізичну агресію, а 3 з них заявили, що це трапляється досить часто. Серед 28 дівчаток 4 заявили, що подібна ситуація трапляється.

13. *Коли я в конфлікті можу пошкодити/зламати речі однокласника*

Згідно з результатами опитування, з 22 хлопців 5 визнали, що вони можуть пошкодити або зламати речі однокласника у випадку конфлікту, а 1 з них заявив, що це трапляється часто. З 28 дівчаток, 7 стверджують, що вони можуть пошкодити або зламати речі однокласника, і 1 з них заявила, що це трапляється часто.

14. *Коли я в конфлікті мої однокласники зможуть пошкодити/зламати мої речі*

22 хлопці відповіли, стосовно питання, що їхні однокласники можуть пошкодити/зламати їхні речі наступне: 9 з них заявили, що це трапляється іноді, а 2 заявили, що це трапляється часто. Серед 28 дівчат 13 відповіли, що це трапляється і 3 свідчать що це трапляється часто.

Узагальнення результатів аналізу четвертої групи (емоційне самовираження):

№	Опис ситуацій	Хлопці			Дівчата		
		Іноді буває	Часто Буває	Не буває	Іноді буває	Часто Буває	Не буває
1	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) можу висміювати однокласника	5	3	14	8	3	15
2	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) мої однокласники можуть висміювати мене	13	3	6	10	5	11
3	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) можу погрожувати однокласнику	6	3	13	8	2	16
4	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) мої однокласники можуть погрожувати мені	14	1	7	13	4	9
5	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) можу дразнити, дратувати однокласника	7	2	13	9	1	15
6	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) мої однокласники можуть дразнити, дратувати мене	11	2	9	12	5	8

7	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) я можу навмисно заважати однокласнику	4	3	15	6	4	16
8	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) однокласники мені можуть навмисно заважати	13	3	5	16	3	7
9	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) я можу поганими словами ображати однокласників (лятися на них)	5	1	16	6	2	18
10	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) однокласники можуть поганими словами ображати мене (лятися)	9	4	9	15	2	9
11	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) я можу поганими словами ображати вчительку (лятися на неї)	0	0	22	2	0	24
12	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) я можу поганими словами ображати батьків (лятися на них)	0	0	22	1	1	24
13	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) я можу плюнути на однокласників	2	1	19	2	0	24
14	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) однокласники можуть плюнути на мене	7	0	15	6	1	18
15	Я можу поскаржитися на однокласників вчительці	11	5	6	11	7	7
16	Я можу поскаржитися на однокласників своїм батькам	10	5	7	10	4	12
17	На мене скаржаться однокласники вчительці	9	3	10	9	1	16
18	На мене скаржаться однокласники своїм батькам	2	2	18	5	2	18
19	На мене скаржаться однокласники моїм батькам	6	2	14	3	1	22

Таблиця № 4. Відповіді на конфліктні ситуації четвертої групи (емоційне самовираження)

1. Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) можу висміювати однокласника

За результатами опитування можна зробити висновок, що серед 22 хлопчиків, 5 заявили, що вони іноді висміюють однокласників у таких ситуаціях, а 3 з них стверджують, що це відбувається часто. Серед 28 дівчаток, 8 заявили, що вони іноді висміюють однокласників у таких ситуаціях, а 3 з них стверджують, що це відбувається часто.

2. Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) мої однокласники можуть висміювати мене

З результатів опитування можна зробити висновок, що насмішки з боку однокласників у зв'язку з поганим настроєм чи розгніваністю є досить поширеною проблемою серед обох статей. Серед опитаних 22 хлопчиків, 13 заявили про наявність таких насмішок, а серед 28 дівчаток - 10. Це свідчить про те, що така проблема може стати актуальною для багатьох школярів, незалежно від статі.

3. Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) можу погрожувати однокласнику

За результатами опитування можна зробити висновок, що у деяких випадках поганий настрій чи розгніваність можуть призвести до того, що учні можуть погрожувати своїм однокласникам. Зокрема, серед 22 опитаних хлопчиків 6 стверджують, що вони можуть

погрожувати своїм однокласникам, і 3 з них зазначили, що це стається часто. У групі з 28 дівчаток 8 також визнали наявність цієї проблеми, і 2 з них заявили, що погрози відбуваються часто.

4. Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) мої однокласники можуть погрожувати мені

За результатами опитування можна зробити висновок, що коли деякі учні мають поганий настрій чи розгніваність, це може призвести до того, що їхні однокласники можуть погрожувати їм. Зокрема, з 22 хлопчиків, 14 стверджують, що їм погрожували, і 1 з них заявив, що це стається часто. З групи з 28 дівчаток 13 також повідомили, що їм погрожували, і 4 з них заявили, що це відбувається часто.

5. Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) можу дразнити, дратувати однокласника

З результатів опитування видно, що з 22 хлопчиків, 7 заявили, що їхній однокласник може дратувати їх, коли він поганий настрій або розгніваний, із них 2 стверджують, що це трапляється часто. З 28 дівчаток, 9 заявили, що їхній однокласник може дратувати їх у подібних ситуаціях, із них 1 стверджує, що це відбувається часто.

6. Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) мої однокласники можуть дразнити, дратувати мене

За результатами опитування стало зрозуміло, що з 22 хлопчиків, 11 заявили, що їхні однокласники можуть дратувати їх, коли вони погано настроєні або розгнівані, із них 2 стверджують, що це відбувається часто. З 28 дівчаток, 12 заявили, що їхні однокласники можуть дратувати їх у подібних ситуаціях, із них 5 стверджують, що це відбувається часто.

7. Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) я можу навмисно заважати однокласнику

Результатами опитування можна зробити висновок, що з 22 хлопчиків, 4 заявили, що навмисно заважають своїм однокласникам, коли перебувають в поганому настрої або розгніваному стані, із них 3 стверджують, що це відбувається часто. З 28 дівчаток, 6 заявили, що навмисно заважають своїм однокласницям у подібних ситуаціях, із них 4 стверджують, що це відбувається часто.

8. Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) однокласники мені можуть навмисно заважати

За результатами опитування можна зробити висновок, що з 22 хлопчиків, 13 заявили, що їхні однокласники можуть навмисно заважати їм, коли вони перебувають в поганому настрої або розгніваному стані, із них 3 стверджують, що це відбувається часто. З 28 дівчаток, 16 заявили, що їхні однокласники можуть навмисно заважати їм у подібних

ситуаціях, із них 3 стверджують, що це відбувається часто. Ці дані свідчать про те, що як хлопці, так і дівчата можуть бути об'єктом заважань з боку однокласників, коли вони перебувають в поганому настрої або розгніваному стані, і що це стається часто серед обох статей.

9. Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) я можу поганими словами ображати однокласників (лятися на них)

Під час поганого настрою або розгнівання 5 з 22 хлопчиків стверджують, що можуть лягтися на однокласників, при цьому лише 1 з них робить це часто. З 28 дівчаток, 6 стверджують, що можуть лягтися на однокласників, і 2 з них роблять це часто.

10. Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) однокласники можуть поганими словами ображати мене (лятися на них)

З 22 хлопчиків, 9 стверджують, що їх ображають поганими словами під час поганого настрою або гніву, і 4 з них заявили, що це відбувається часто. З 28 дівчаток, 15 стверджують, що їх ображають поганими словами під час поганого настрою або гніву, і 2 з них заявили, що це відбувається часто. З цього можна зробити висновок, що у дівчаток більша кількість випадків, коли їх ображають поганими словами, ніж у хлопчиків.

11. Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) я можу поганими словами ображати вчительку (лятися на неї)

Висновок з опитування: За результатами опитування можна стверджувати, що лише 2 з 28 дівчаток підтвердили, що вони ображали свою вчительку. Натомість, жоден з хлопчиків не зізнався у такому поведінці. Отже, можна прийняти, що дівчата більш схильні до грубої поведінки в класі, ніж хлопчики.

12. Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) я можу поганими словами ображати батьків (лятися на них)

Висновок з опитування: За результатами опитування можна стверджувати, що лише 1 з 28 дівчаток заявила про те, що вона ображає своїх батьків, а ще 1 стверджує, що це відбувається часто. У той же час, ні один з хлопчиків не зізнався в такому поведінці. Отже, можна зробити висновок, що дівчата можуть бути більш схильні до використання грубих слів та образ на батьків, ніж хлопчики. Проте, це не повинно стимулювати стереотипне уявлення про те, що всі дівчата мають подібну поведінку, або що хлопчики в цьому відношенні є ідеальними.

13. Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) я можу плюнути на однокласника

Згідно з даними опитування, можна зробити висновок, що з 22 хлопчиків, 2 з них стверджують, що під час поганого настрою або роздратування вони можуть плюнути на

однокласників, і 1 з них заявив, що це відбувається часто. У групі з 28 дівчаток, 2 стверджують, що такі випадки трапляються.

14. Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) однокласники можуть плюнути на мене

За результатами опитування очевидно, що серед учнів 7 з 22 хлопчиків твердять, що це стається, але не часто, тоді як серед 28 дівчаток, 6 стверджують, що це трапляється, і одна з них зазначила, що це стається часто. Отже, можна зробити висновок, що дівчата мають більше шансів бути жертвою нападу від однокласників, ніж хлопці, і що напади на дівчат можуть бути більш серйозними в порівнянні з нападами на хлопців.

15. Я можу поскаржитися на однокласників у вчительці

За результатами опитування виявлено, що з 22 хлопчиків, 11 заявили, що такі скарги можуть мати місце, і 5 з них називають це явище частим. Щодо 28 дівчаток, 11 заявили, що вони також можуть поскаржитися на однокласників, а 7 з них стверджують, що це відбувається часто.

16. Я можу поскаржитися на однокласників у своїх батьків

За результатами опитування можна зробити висновок, що серед дітей обох статей є ті, хто може поскаржитися на своїх однокласників батькам. Зокрема, з 22 хлопчиків 10 стверджують, що це трапляється, і 5 з них заявили, що це відбувається часто. З 28 дівчаток 11 стверджують, що це трапляється, і 7 з них заявили, що це відбувається часто.

17. На мене скаржаться однокласники у вчительці

За результатами опитування можна зробити висновок, що з 22 хлопчиків, 9 стверджують, що це трапляється, і 3 з них заявили, що це відбувається часто. З 28 дівчаток, 9 стверджують, що це трапляється, і 1 з них заявили, що це відбувається часто.

18. На мене скаржаться однокласники у своїх батьків

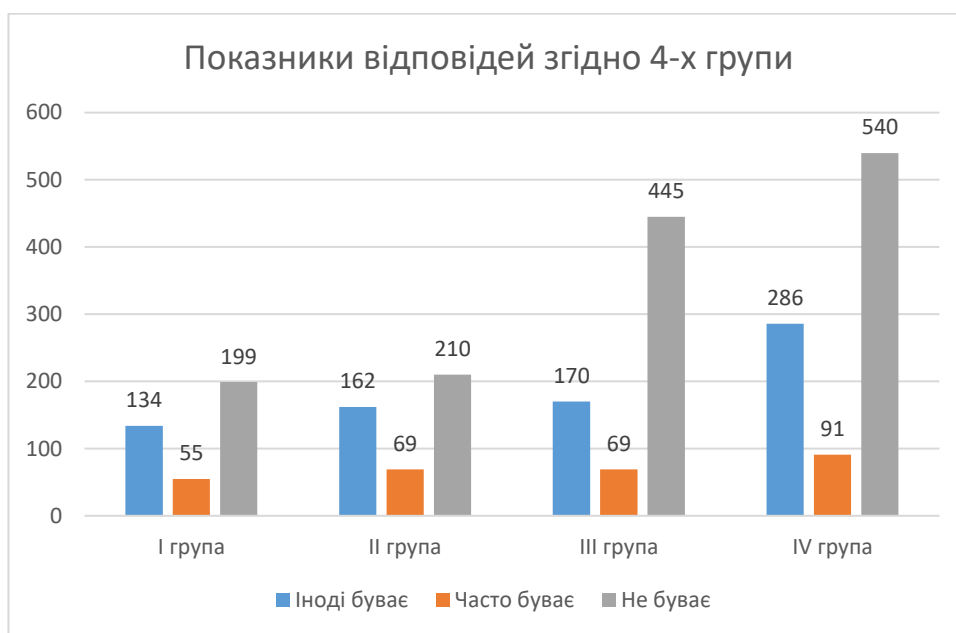
З 22 хлопчиків лише 2 стверджують, що їхні однокласники скаржаться на них у своїм батькам, і 2 з них заявили, що це відбувається часто. З 28 дівчаток 5 стверджують, що їхні однокласники також скаржаться на них у своїм батькам, і 2 з них заявили, що це відбувається часто.

19. На мене скаржаться однокласники у моїх батьків

За результатами опитування з 22 хлопчиків, 6 стверджують, що таке трапляється, з них 2 заявили, що це відбувається часто. З 28 дівчаток, 3 стверджують, що це трапляється, з яких 1 заявила, що це відбувається часто.

Згідно з умовами анкети, кожен учень (50) мав можливість відповісти у трьох категоріях. На основі отриманих відповідей було складено діаграму, в якій наведено загальну суму

кожної категорії відповідей. З цього можна зробити висновок, що конфлікти відбуваються рідко.

Діаграма № 2. Частота конфліктних ситуацій перелічених в 4-х групах з метою виявлення мотивуючих факторів виникненню конфліктів серед учнів початкових класів

2. *Аналіз результатів за модифікованим варіантом тесту А. Бассса та А. Дарки для виявлення рівня агресивної поведінки серед учнів 3-А та 3-Б класів ЗОШ Тячівської міської ради Закарпатської області.*

Було опрацьовано відповіді 50 учнів з класу 3-А та 3-Б. Згідно з ключем, який використовувався, ми могли встановити, який тип агресії переважає у кожній дитини.

Після проведення тестування дані були узагальнені, що дозволило виявити рівень та типи агресивності, що присутні в учнів, які брали участь у тестуванні. Отримані результати представлені у наведеній нижче таблиці:

№	Типи	Рівні		
		високий	середній	низький
1.	Фізична агресія	5	17	28
2.	Непряма агресія	11	19	20
3.	Дратівливість	9	23	18
4.	Негативізм	8	16	26
5.	Уразливість	15	17	18
6.	Підозрілість	14	14	22
7.	Вербальна агресія	14	8	28

8.	Почуття провини	8	12	30
----	-----------------	---	----	----

Таблиця № 5 Результати аналізу відповідей на модифікований варіант тесту Басса-Дарки

Аналіз результатів модифікованого варіанта тесту Басса-Дарки, проведеного серед школярів початкових класів, виявив різні рівні для різних типів агресії. Діти, які брали участь в опитуванні, мали можливість відповісти на питання, що стосуються їхньої поведінки та емоційного стану. Деякі типи агресії, такі як уразливість підозрілість, та вербальна агресія, виявилися більш поширеними у цій віковій групі, порівняно з іншими типами, наприклад, фізичною агресією та дратівливістю.

Середні показники за методикою Басса-Дарки:

№	Типи	Середні показники
1.	Фізична агресія	2,24
2.	Непряма агресія	2,64
3.	Дратівливість	2,74
4.	Негативізм	2,44
5.	Уразливість	2,84
6.	Підозрілість	2,72
7.	Вербальна агресія	2,5
8.	Почуття провини	2,26

Таблиця № 6. Середні показники модифікованого варіанту тесту А. Басса та А. Дарки

Коефіцієнти, які були використані для обчислення середніх показників в опитувальнику Баса-Дарки, є показниками відповідних агресивних та емоційних характеристик. Оцінки, які брались до уваги при обчисленні, мали значення від 1 до 5 де 5 найвищий коефіцієнт.

Загальний середній показник кожного типу був обчислений шляхом підрахунку середнього значення всіх відповідей, які притаманні конкретному типу. Наприклад, для типу "Фізична агресія" були враховані всі відповіді, що стосуються фізичної агресії, і середнє значення було обчислено для цих оцінок. Той самий підхід був застосований до інших типів.

4.2. Інтерпретація результатів досліджень

Згідно зібраних даних на опитувальник для виявлення мотивуючих факторів виникненню конфліктів серед учнів початкових класів. У відповідності до проведеного

дослідження, яке мало на меті виявити мотивуючі фактори виникнення конфліктів серед учнів початкових класів.

Пера гіпотеза

Перша гіпотеза яка стверджує що хлопці частіше опиняються в конфліктних ситуаціях порівняно з дівчатами не підтвердилася.

На основі отриманих результатів опитування, ця гіпотеза була спростована. Виявилося, що не існує чіткого розрізнення між хлопцями та дівчатами щодо випадків конфліктів. Хоча в опитуванні взяло участь 28 дівчат і лише 22 хлопці, відповіді дівчат у багатьох конфліктних ситуаціях перевищували відповіді хлопців. Проте це сталося внаслідок більшої кількості дівчат, які взяли участь у дослідженні. Отже, отримані дані свідчать, що статеві відмінності не впливають на частоту виникнення конфліктних ситуацій, як це було передбачено у першій гіпотезі.

Друга гіпотеза яка стверджує, що конфліктні ситуації в шкільному середовищі виникають з високою частотою, також була спростована після аналізу результатів опитування. Виявилося, що діти найчастіше відповідали, що конфліктні ситуації не трапляються чи трапляються але іноді, що означало, що такі ситуацію трапляються 1-2 раз на місяць чи взагалі не зустрічаються, а відповіді, що конфлікти трапляються часто, були дуже малочисельними. Проведений аналіз даних з наведеної таблиці показує, що конфліктні ситуації не є рідкістю в початкових класах. Давайте розглянемо дані більш детально.

У таблиці представлені дані з чотирьох груп: I група, II група, III група та IV група. Для кожної групи наведені кількість випадків, коли конфліктні ситуації трапляються іноді, трапляються частіше або ж не трапляються зовсім:

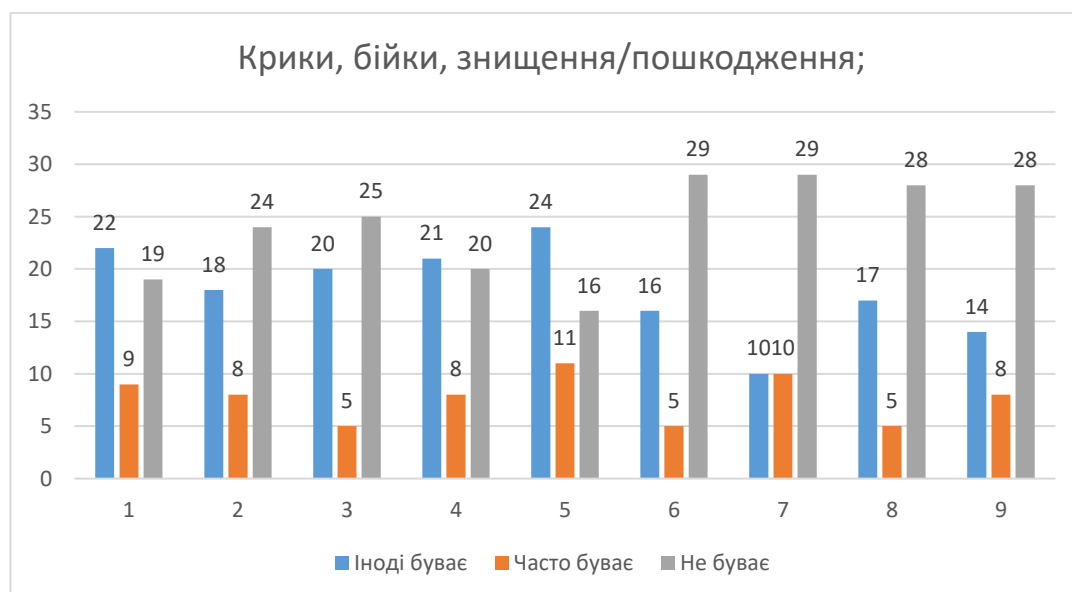
Почнемо з I групи (володіння та привласнення). За даними таблиці, конфліктні ситуації в цій групі трапляються іноді у 134 випадках, частіше - у 55 випадках, і вони не трапляються в 199 випадках. Разом це становить 388 зафіксованих відповідей на конфліктні ситуації які зображені на нище зазначеній діаграмі.

Діаграма № 3. Графік володіння та привласнення: узагальнені відповіді дітей з першої групи опитувальника.

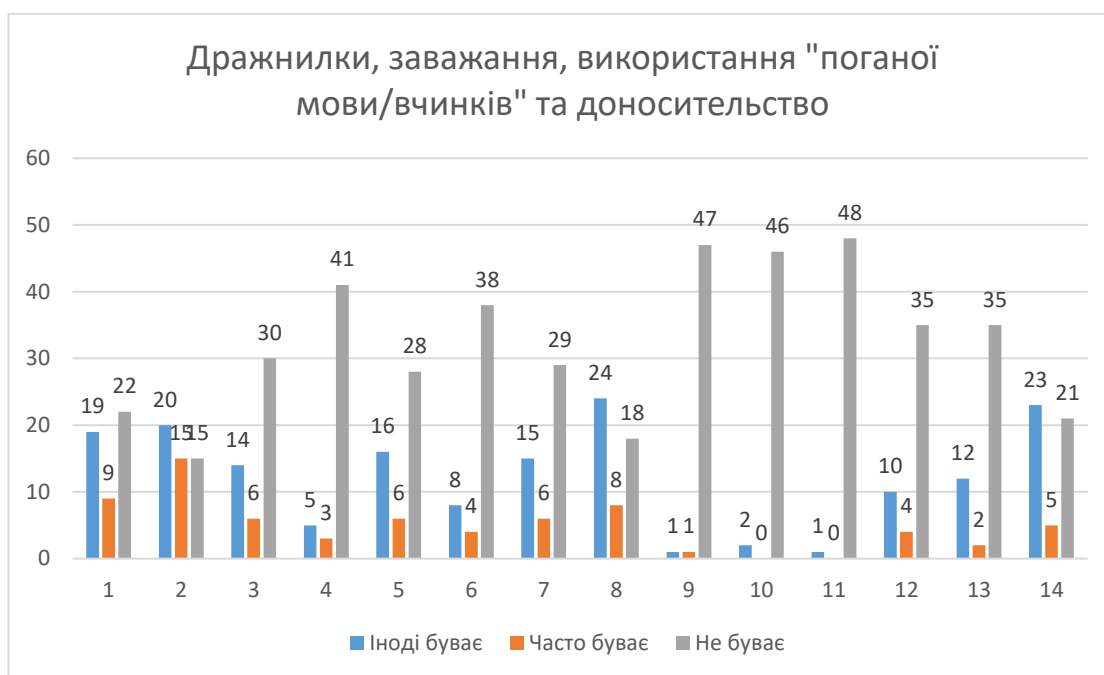
Переходячи до II групи (крики, бійки, знищення/пошкодження), ми бачимо подібні тенденції. Конфліктні ситуації трапляються іноді у 162 випадках, частіше - у 69 випадках, і вони не трапляються в 210 випадках. Загалом, в II групі зареєстровано 441 зафіксованих відповідей на конфліктні ситуації які зображені на нище зазначеній діаграмі.

Діаграма № 4. Графік крики, бійки, знищення/пошкодження: узагальнені відповіді дітей з другої групи опитувальника.

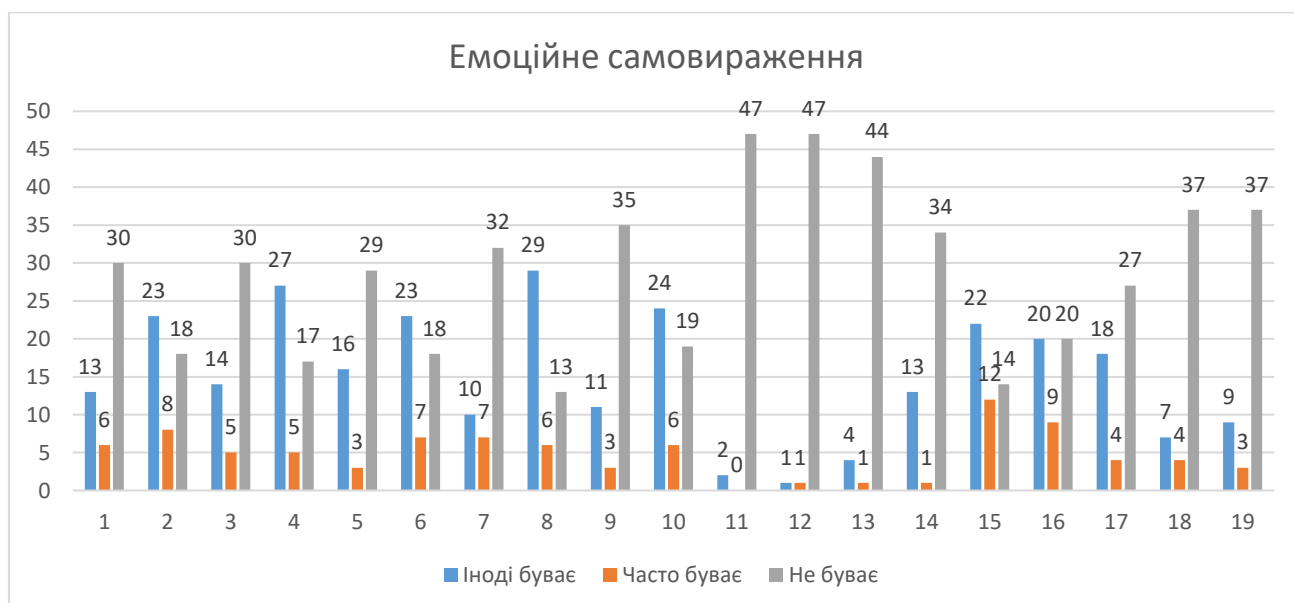
Перейдемо до III групи (дражнилки, заважання, використання "поганої мови/вчинків" та доносительство). Кількість конфліктних ситуацій збільшується, порівняно з попередніми двома групами. Тут конфліктні ситуації трапляються іноді у 170 випадках, частіше - у 69 випадках, і вони не трапляються в 445 випадках. Всього в III групі

зафіксовано 684 зафіксованих відповіді на конфліктні ситуації які зображені на нище зазначеній діаграмі:

Діаграма № 5. Графік дражнилки, заважання, використання "поганої мови/вчинків" та доносительство: узагальнені відповіді дітей з третьої групи опитувальника.

Нарешті, ми розглянемо IV групу (емоційне самовираження). Ця група виявилася найбільш конфліктогенною. У цій групі конфліктні ситуації трапляються іноді у 286 випадках, частіше - у 91 випадку, і не трапляються в 540 випадках. В цілому, IV група має 917 випадків конфліктних ситуацій які зображені на нище зазначеній діаграмі:

Діаграма № 6. Графік емоційне самовираження: узагальнені відповіді дітей з четвертої групи опитувальника.

Загальний аналіз цих даних свідчить про те, що конфліктні ситуації 4-х груп є маленькою мірою присутніми в початкових класах. Що наводить на підсумок, що гіпотеза про високу частоту конфліктних ситуацій в початковій школі не знайшла підтвердження в результатах дослідження.

У третій гіпотезі стверджувалося, що найбільш поширеними конфліктними ситуаціями в початкових класах є прояви агресії, такі як крики, бійки та знищення/пошкодження. Однак, аналіз опитування та досліджень не підтвердив цю гіпотезу. Замість цього, було виявлено, що конфліктні ситуації в початкових класах часто пов'язані з емоційними проявами.

Порівняння між II групою (крики, бійки, знищення/пошкодження) та IV групою (емоційне самовираження) показує значну різницю в конфліктних ситуаціях.

У II групі конфліктні ситуації трапляються іноді у 162 випадках, частіше - у 69 випадках, і не трапляються в 210 випадках. Заключна кількість позитивних відповідей складає 231, враховуючи той факт, що іноді та часто свідчать про позитивну відповідь дітей.

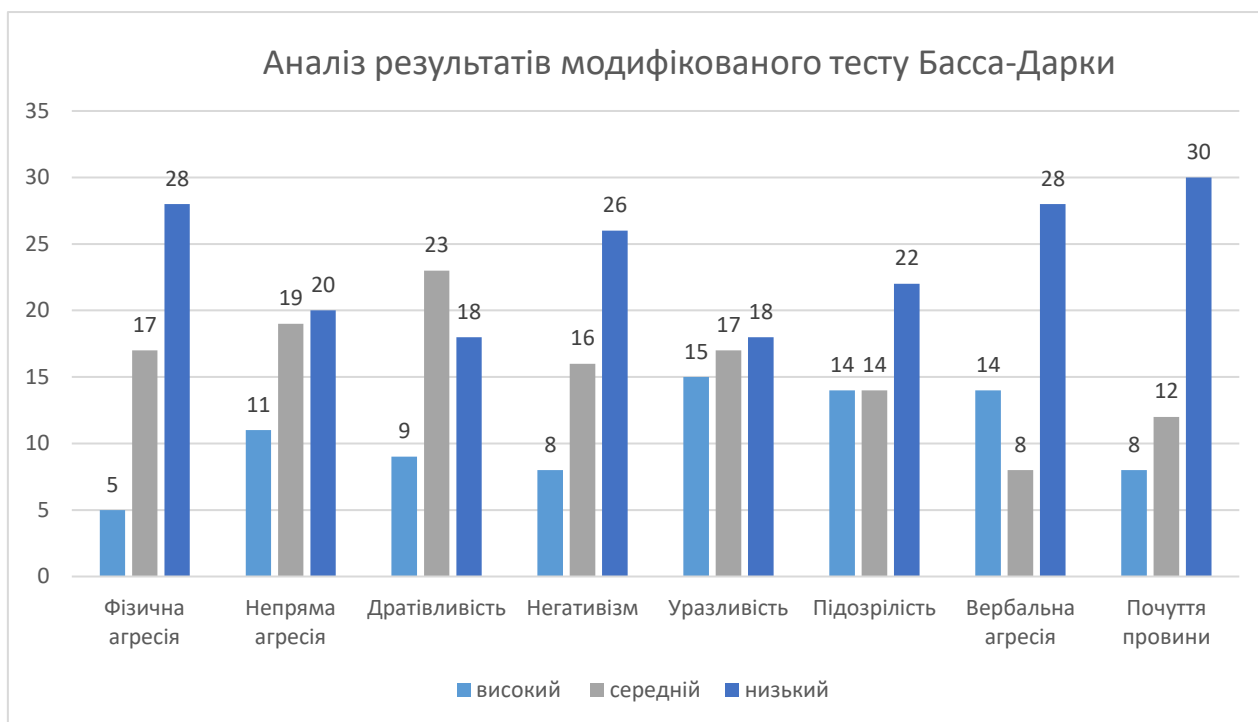
У порівнянні з цим, IV група має вищі показники конфліктних ситуацій. Тут конфліктні ситуації трапляються іноді у 286 випадках, частіше - у 91 випадку, і не трапляються в 540 випадках. Заключна кількість позитивних відповідей складає 377, враховуючи той факт, що іноді та часто свідчать про позитивну відповідь дітей.

Отже, IV група виявляється більш конфліктною, в порівнянні з II групою. Вона має вищі показники у всіх категоріях конфліктних ситуацій: як іноді, так і частіше виникають конфлікти. Крім того, загальна кількість конфліктів в IV групі значно перевищує ту, що спостерігається в II групі. Тож на основі результатів можна ствердити, що конфлікти в цих класах частіше пов'язані з емоціями. Таким чином, виявлено, що емоції мають значну роль у виникненні конфліктів серед учнів початкових класів, а не агресивні дії.

Четверта гіпотеза, що стверджує агресію як корінь конфліктів у початкових класах, може бути спростована. Відповідно до аналізу результатів модифікованого опитувальника тесту А. Басса та А. Дарки, який мав на меті виявлення рівня агресивної поведінки молодших школярів, можна зробити висновок, що лише у 5 учнів з 50 опитованих спостерігався підвищений рівень агресії.

Уточнюючи наведені дані можна виділити, що Уразливість має найбільш високий рівень серед усіх форм агресивної поведінки, з 15 учнями в цій категорії. Також,

Підозрілість та Вербальна агресія також виявилися на високому рівні з 14 і 14 учнями відповідно. Показники результатів варто продемонструвати в діаграмі

Діаграма № 3. Аналіз результатів модифікованого тесту Баса-Дарки

Зробити діаграма в таблицях

Отже, за допомогою двох опитувальників перший з яких опитувальник для виявлення мотивуючих факторів виникненню конфліктів серед учнів початкових класів, другий Аналіз модифікованого варіанту тесту А. Басса та А. Дарки для виявлення рівня агресивної поведінки молодших школярів всі поставлені гіпотези було спростовано.

ВИСНОВКИ

У своїй магістерській роботі було проведено комплексне дослідження міжособистісних конфліктів, їх причин виникнення, динаміки розвитку та можливих шляхів врегулювання в початкових класах.

Початково, було здійснено аналіз та систематизація теоретичних відомостей та методичних підходів щодо конфліктів у шкільному середовищі. Особлива увага була приділена типології конфліктних ситуацій та різноманітним теоретичним підходам вивчення даного питання.

У першому розділі "Конфлікти та їх роль в розвитку особистості людини" розглядається тема конфліктів і їх впливу на розвиток особистості. У цьому розділі розкривається значення конфліктів як невід'ємної складової людського життя і визначається їх роль у процесі становлення та зростання особистості.

Аналізуються різні типи конфліктів, які можуть виникати в особистісному розвитку, включаючи внутрішній конфлікт (конфлікт усередині самої особистості) і зовнішній конфлікт (конфлікт з оточуючими людьми або зовнішнім середовищем). З'ясовується, як конфлікти впливають на пошук ідентичності, самосвідомості, взаємодії з іншими та процес самореалізації.

Другий розділ досліджує причини конфліктів, їхні основні характеристики та можливі наслідки. Аналізуються типові ситуації конфліктів у початкових класах. Звертається увага на роль вчителя та батьків у процесі управління конфліктами та навчання дітей мирному спілкуванню та вирішенню конфліктів. Досліджується вплив конфліктів на розвиток особистості учня та пропонуються рекомендації для ефективного врегулювання конфліктних ситуацій в початкових класах.

Третій розділ розглядає важливу роль педагогічного впливу у вирішенні конфліктів серед дітей молодшого шкільного віку. Розділ охоплює стратегії та методи, які вчителі та батьки можуть використовувати для ефективного управління та розв'язання конфліктних ситуацій. Досліджується вплив виховних підходів, таких як позитивне моделювання, використання конфліктних ситуацій як можливостей для навчання та розвитку, сприяння розвитку комунікативних навичок та емоційного інтелекту. Також розглядаються аспекти співпраці між вчителями, батьками та учнями для побудови позитивного та сприятливого середовища, в якому конфлікти можуть бути конструктивно вирішені та сприяти розвитку дітей.

У практичній частині дослідження було проведено два опитувальники, перші опитувальник був задля виявлення конфліктних ситуацій, другий опитувальник агресивної

поведінки Басса-Дарки був використаний для збору даних про рівень агресивності серед учасників дослідження.

Після збору відповідей учасників, був проведений аналіз цих відповідей. Аналіз включав обробку та інтерпретацію даних, зокрема виявлення тенденцій, статистичних зв'язків і закономірностей.

Перша гіпотеза яка стверджує що хлопці частіше опиняються в конфліктних ситуаціях порівняно з дівчатами не підтвердилася. Виявилось, що немає чіткого розрізнення між хлопцями та дівчатами щодо конфліктних ситуацій. В опитуванні взяло участь 28 дівчат і лише 22 хлопці. Відповіді дівчат у багатьох конфліктних ситуаціях перевищували відповіді хлопців, але це сталося лише через більшу кількість дівчат, які брали участь у дослідженні. Таким чином, дані показали, що статеві відмінності не впливають на частоту конфліктних ситуацій, як припускалася першою гіпотезою.

Друга гіпотеза, що конфліктні ситуації виникають з високою частотою в шкільному середовищі, була спростована на основі результатів опитування. Діти найчастіше відповідали, що інколи трапляються конфліктні ситуації, а відповіді, що конфлікти трапляються часто, були дуже малочисельними.

Третя гіпотеза, яка стверджує, що серед усіх конфліктних ситуацій, що відбуваються в початкових класах, найчастішими є вияви агресії, такі як крики, бійки та знищення/пошкодження, не підтвердилась. Замість цього, з аналізу опитування та досліджень було виявлено, що конфліктні ситуації в початкових класах часто пов'язані з емоційними проявами.

Враховуючи середні показники, можна зробити висновок, що четверта гіпотеза, що агресія є коренем конфліктів у початкових класах, не підтверджується. Дослідження показало, що лише у 5 учнів з 50 опитуваних спостерігався підвищений рівень агресії, а середні показники є низькими.

Отримані результати були проаналізовані з використанням статистичних методів, таких як описативна статистика та кореляційний аналіз. Це дозволило встановити залежності між різними факторами та конфліктами, а також зрозуміти особливості їх прояву в початкових класах.

REZÜMÉ (magyar nyelven)

A kisiskoláskori konfliktusok vizsgálata alsó tagozatos osztályokban olyan fontos témakört fed le, amely az iskolai közösségben előforduló konfliktusokra, valamint ezek hatásaira és kezelésére összpontosít. Ez a korosztály az egyik kritikus időszak a gyermekek személyiségfejlődése szempontjából, és a konfliktusok jelentős hatással lehetnek rájuk.

A bevezető rész a konfliktusok jelentőségét és történelmi változásait tekinti át. Ezután bemutatja a pszichológiai elméleteket, amelyek a konfliktusok eredetét, okait és tényezőit vizsgálják.

A következő rész fő fókusza a kisiskoláskori konfliktusai az általános iskolában. Azt elemzi, hogyan befolyásolják a konfliktusok a gyermekek stresszkezeléssel kapcsolatos beállítódását, valamint arra mutat rá, milyen iskolai környezeti hatás váltja ki azokat. vizsgálati elemzésben mutatja be a konfliktusok különböző típusait és okait az alsó tagozatos osztályokban.

A diplomamunkában központi helyet foglal el a konfliktuskezelés pedagógiai értelmezése. Melyben le van írva, hogyan lehet hatékonyan kezelni a kisiskolások konfliktusait az iskolai környezetben. Bemutatja a különböző módszereket és technikákat, amelyek segítségével a pedagógusok segíthetnek a gyerekeknek a konfliktusok megoldásában és a konstruktív kommunikáció kialakításában.

A vizsgálat gyakorlati részében két kérdőív bemutatása és elemzése található: az első kérdőív a konfliktushelyzetekre adott válaszreakciók azonosítására szolgál, a második, egy Bass-Darkey agresszivitás szint mérésére szolgáló teszt kisiskolások számára adoptált verziója.

A résztvevők válaszainak összegyűjtése után az adatok elemzése következik. Az elemzés magába foglalta az adatok feldolgozását és értelmezését, beleértve a tendenciák, statisztikai összefüggések és minták azonosítását is.

Az első hipotézis, amely szerint a fiúk nagyobb valószínűséggel kerülnek konfliktushelyzetbe, mint a lányok, nem igazolódott be. Kiderült, hogy a konfliktushelyzetek tekintetében nincs egyértelmű különbség a fiúk és a lányok között. A felmérésben 28 lány és csak 22 fiú vett részt. A lányok válaszai számos konfliktushelyzetben meghaladták a fiúk válaszait, de ez csak a felmérésben részt vevő lányok nagyobb számának volt köszönhető. Az adatok tehát azt mutatták, hogy a nemek közötti különbségek nem befolyásolják a konfliktushelyzetek gyakoriságát, ahogy azt az első hipotézis sugallta.

A második hipotézis, miszerint a konfliktushelyzetek nagy gyakorisággal fordulnak elő az iskolai környezetben, mely a felmérés eredményei alapján szintén nem igazolódott be. A gyerekek leggyakrabban azt válaszolták, hogy a konfliktusok csak néha előfordulnak elő, és nagyon kevés volt azoknak a válaszoknak a száma, amelyek szerint a konfliktusok gyakran fordulnak elő.

A harmadik hipotézis, amely szerint az általános iskolában előforduló összes konfliktushelyzet közül a leggyakoribbak az agresszív viselkedésformák, mint például a kiabálás, a verekedés és a rombolás/károsítás – szintén nem igazolódott be. Ehelyett a felmérés és a kutatás elemzése azt mutatta, hogy az általános iskolai konfliktushelyzetek gyakran érzelmi megnyilvánulásokkal társulnak.

Az átlagos mutatókat figyelembe véve megállapítható, hogy a negyedik hipotézis, miszerint az agresszió az általános iskolai konfliktusok gyökere, nem igazolódott be. A vizsgálat kimutatta, hogy az 50 válaszadóból csak 5 tanulónál volt kimutatható megnövekedett az agresszió szintje, és az átlagos mutatók alacsonyak voltak.

Az eredményeket statisztikai módszerekkel, például leíró statisztikával és korrelációelemzéssel lett elemezve. Ez lehetővé tette a különböző tényezők és a konfliktusok közötti kapcsolat megállapítását, valamint az általános iskolában való megnyilvánulásuk sajátosságainak feltárását.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Багрій Я. Т. (2016): Психоаналіз: навч. посіб Київ. ДП “Вид. дім “Персонал”. Доступно: <https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/psihoanaliz.pdf>(дата звернення: 06.05.223)

Березовська Л. І.(2016): Психологія конфлікт навч.-метод. посібник. Мукачєво: МДУ,.

Варій М.Й. (2008): Психологія особистотсті: Навч. пос. Центр учбової літератури, Київ. Доступно: <http://psychologdcpp.in.ua/wp-content/uploads/2019/10/biblioteka/file7.pdf> (дата звернення: 06.05.223)

Геберт М.Г. (2008): Управління конфліктами: Конспект лекцій. Дніпропетровськ, Дніпропетровська державна фінансова академія,. Режим доступу: <http://surl.li/hdalg> (дата звернення: 12.04.2023)

Гусаренко М.Ю.(2017): Стратегія поведінки вчителя у складних педагогічних ситуаціях. – Дніпро, – 89 с.

Гаврилюк, І. (2020). Конфлітування в освітньому середовищі. Засади конструктивної конфліктології Фаховий посібник. Берегово: І. Ракоці Ференц Карпатський Університет.

Дзюбка Л.В., Бучма В.В. (2019): Психологічна безпека взаємодії в системі «вчитель-учень» в умовах Нової української школи. Психологічні виміри особистісної взаємодії суб’єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми: матеріали ІІ всеукраїнської конференції з міжнародною участю Київ, С.55-64. URL: <http://surl.li/evstd> [дата доступу: 09.05.2023].

Дуткевич Т.В. (2005): Конфліктологія з основами психології управління: навч. посіб. – К.: Центр навчальної літератури,– 456с.

Дученко М.М., Шевчук О.А. (2020): Конфліктологія: практикум. Навчальний посібник Київ: КІП ім. Ігоря Сікорського, URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/36723/1/Konfliktolohiia.pdf> [дата доступу: 09.05.2023].

Ішмуратов, А. Т. (1996): Конфлікт і згода: основи когнітивної теорії конфліктів – Наук. Думка, Київ

Кавиліна, Г. К. (2021): Конфліктологія: навчальний посібник для здобувачів вищої освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта. Одеса: Видавництво ТОВ «Лерадрук», Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», кафедра сімейної та спеціальної педагогіки і психології.

Касик Л., Гал З., та ін. (Kasik, L., Gál, Z. et al.) (2017): Társas problémák és megoldásuk 3–7 évesek körében – feltárás és segítés – Módszertani segédanyag óvodapedagógusok számára. Szeged: MOZAIK Kiadó.

Корнев М. Н. (1993): Конфлікт як засіб регуляції міжособистісних відносин // Природа, феноменологія та динаміка конфліктів у сучасному світі.— Ч. 2.— Чернівці.— С. 158–159

Мантур-Чубата, О. С., & Сайко, А. М. (2018): Особливості управління конфліктами в трудовому колективі. Інфраструктура ринку : Одеса, електрон. наук.-практ. журн– Вип. 23. – С. 230-233. Режим доступу: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/23_2018_ukr/42.pdf. (дата звернення: 12.04.2023) .

Нагаєв В.М. (2004): Конфліктологія. – К.: ЦУЛ, 2004. - 198 с.. – Доступно: <https://kpdі.edu.ua/biblioteka/%D0%9A/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D0%9D%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D1%94%D0%B2%20%D0%92.%D0%9C.PDF> (дата звернення: 06.05.223)

Павлютенков Є. М., Крижко В. В., Калошин В. Ф. (2008): Конфлікти: сутність і подолання / Павлютенков Є. М. Стрес у педагогічній діяльності / Калошин В. Ф.— Х.: Вид. група «Основа», 224 с.— https://metod.kpkіtp.kiev.ua/wp-content/uploads/2019/12/5_%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B5%D1%81_%D1%83_%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3i%D1%87%D0%BDi%D0%B9_%D0%B4i%D1%8F%D0%BB_%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82i.pdf (дата звернення: 06.05.223)

Петрінко В.С. (2020): Навчальний посібник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 360 с. Доступно на <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/31879> [дата доступу: 09.05.2023].

Пільова, С. Г. (2013): Основи формування організаційної компетентності майбутнього учителя. Одеса.

Поенко О. М. (2001): Розуміння вчителем особистості учня підліткового віку як фактор вирішення міжособистісних і педагогічних конфліктів: автореф. дис... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" . - К.. - 20 с

Полещук А. А. (2022): Діагностика конфліктів дітей молодшого шкільного віку та шляхи їх подолання. Доступно за адресою: <https://naurok.com.ua/diagnostika-konfliktiv-ditey-molodshogo-shkilnogo-viku-ta-shlyahi-h-podolannya-272371.html> (дата звернення: 06.05.223)

Р. Голлоб, В. Вайдінгер (2016) Зростаємо у демократії: Плани уроків для початкового рівня з питань демократичного громадянства та прав людини – 3-тє вид. – К. : Основа. – Т. 2. – 164 с. [онлайн]. Доступно на: http://www.living-democracy.com/pdf/uk/V2/V02_U04.pdf [дата доступу: 09.05.2023].

С.О. Гарькавець, Л.П. Волченко. (2020). Конфлікти в освітньому середовищі: діагностика та практика вирішення. Харків: Друкарня Мадрид.

Слободянюк, А. В. Андрущенко Н. О. (2010): Психологія управління та конфліктологія навчальний посібник для практичних та семінарських занять Вінниця : ВНТУ, – 120 с. URL: <http://surl.li/hajqw> [дата доступу: 09.05.2023].

Смолюк С. (2016): Методологічні засади дослідження розвивального освітнього середовища початкової школи України (кінець XIX – початок XX ст.). Педагогічний процес: теорія і практика. - 2016. - Вип. 2. - С. 39-42. Режим доступу: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/10554/3/pptp_2016_2_8.pdf(дата звернення: 12.04.2023)

Соломка Е.Т., Прокопович Ю.А (2008): Організація і проведення соціометричної методики в соціально-психологічних дослідженнях. Навчально-методичний посібник Ужгород, 2008. 32 с.

Співак О. М. (2011): Конфлікт у системі «вчитель-учень»: види, причини та наслідки Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : Лінгвістичні науки : зб. наук. праць. – Одеса: Астропринт,– № 13. – С. 334-341.Доступно: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/9383/1/Spivack%20O.%20M..pdf> [дата доступу: 09.05.2023].

Столяренко, О. Б. (2012): Психологія особистості [Навчальний посібник]. Київ: Центр учбової літератури. Доступно: <https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/03/Psykholohia-osobystosti.-Stoliarenko-O.-B..pdf> (дата звернення: 06.05.223)

Токарева Н.М., Шамне А.В. (2017): Вікова та педагогічна психологія Київ, <http://surl.li/eosyr> (дата звернення: 04.05.223)

Трофименко А. В., Константинова Ю. В. (2020) Конфліктологія та теорія переговорів: навчальний посібник. Маріуполь: Маріупольський державний університет. Доступно: http://repository.mdu.in.ua/jspui/bitstream/123456789/2586/1/np_konfliktologija.pdf (дата звернення: 06.05.223)

Трухан М. А. (2016): Формування готовності майбутніх соціальних педагогів до діяльності з розв'язання професійних конфліктів у закладах освіти Рівне : НУВГП, Режим доступу: <http://surl.li/hdamt> (дата звернення: 12.04.2023)

Черниш О. О. (2017): Робота соціального педагога з вирішення конфліктів у системі "учень-вчитель" // Науковий пошук молодих дослідників: зб. наук. праць студентів. Ч. іі. - Старобільськ: ДЗ "ЛНУ імені Тараса Шевченка",. - С. 37-40. - УДК 37.013.42. Доступно: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4184/Chernish%209.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [дата доступу: 09.05.2023].

Шагар В. (2007): Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор.

Шиинкарук В. І. (2002) Філософський енциклопедичний словник (ФЕС) / Національна академія наук України, Інститут філософії ім. Г.С.Сковороди. – Київ: Абрис,–229 ст. – Режим доступу:

https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskiy_entsyklopedychnyi_slovyk.pdf

(дата звернення: 12.04.223)

Шпак С. Г. (2008): Вплив індивідуальних особливостей молодших школярів на вибір поведінки в конфліктних ситуаціях, Наука і освіта : наук.-практ. журнал. № 4-5. – С. 60-64. Доступно на <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/5371/1/Shpak.pdf> [дата доступу: 09.05.2023].

Ярослав Л. О. (2009): Конфліктологічна компетентність як предмет психологічного дослідження // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка: збірник наукових праць. № 1(25). С. 116-119. Доступно на <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/11214/1/22.pdf> [дата доступу: 09.05.2023].

ДОДАТКИ

Анкета для виявлення причини конфліктної поведінки в класі

Інструкція: Уважно прочитайте кожне твердження. Якщо у вашому класі таке трапляється, чи з вами таке відбувається, у відповідну колонку покладіть позначку «+». Відповідайте щиро!

Ім'я:		Вік:		Дата	
Номер	Твердження	Дата			
		Не буває	Деколи буває	Часто буває	
1.	Я попадаю у конфлікт, коли однокласники від мене забирають моїх речей без дозволу				
2.	Я попадаю у конфлікт, коли мої однокласники мені не дадуть свої іграшки чи предмети, але мені це треба.				
3.	Я попадаю у конфлікт, коли однокласники просять мене показати щось, але я не хочу цього робити				
4.	Я попадаю у конфлікт, коли я прошу показати мені щось, але мій однокласник не хоче робити цього				
5.	Я попадаю у конфлікт з однокласником, коли я беру (відбираю) іграшку або предмет без дозволу				
6.	Я попадаю у конфлікт, коли мій однокласник забирає у мене іграшку або предмет, саме тоді, коли мені це треба.				
7.	Я попадаю у конфлікт, коли мій однокласник насильно забирає у мене предмет або іграшку, навіть якщо я не хочу її віддавати.				
8.	Я попадаю у конфлікт, коли однокласник намагається силоміць забрати іграшку/предмет, коли я не хочу її віддавати.				
9.	Я попадаю у конфлікт, коли мені не хочеться гратися, або розмовляти з якимось однокласником				
10.	Я попадаю у конфлікт, коли я ні з ким не хочу гратися але вони намагаються змусити мене				
11.	Я попадаю у конфлікт, коли я хочу з кимось гратися, але він (вона) не хоче.				
12.	Я попадаю у конфлікт, коли я хочу виключити однокласника із гри				
13.	Я попадаю у конфлікт, коли мене виключають мої однокласники із гри				
14.	Я попадаю у конфлікт, коли я не виконую прохання однокласника (ці)				
15.	Я попадаю у конфлікт, коли мої однокласник(и) не виконують моє прохання.				
16.	Я попадаю у конфлікт з однокласниками, коли разом маємо виконувати якесь завдання, але мені не хочеться цього робити і вони змушують мене.				
17.	Я попадаю у конфлікт з однокласниками, коли разом маємо виконувати якесь завдання, але він (вона) не приймає участь у цій роботі				
18.	Коли я попадаю в конфлікт з однокласниками, я кричу				
19.	Коли я попадаю в конфлікт з однокласниками, на мене кричать				
20.	Коли я попадаю в конфлікт з однокласниками вчителька				

	кричить на мене.			
21.	Коли я у конфлікті я можу і на вчительку покричати			
22.	Коли я попадаю в конфлікт, батьками кричать на мене			
23.	Коли я в конфлікті, я можу і на батьків покричати			
24.	Під час конфлікту я можу вдарити однокласника			
25.	Під час конфлікту мене можуть вдарити однокласники			
26.	Коли я в конфлікті я можу вдарити вчительку			
27.	Коли я в конфлікті вчителька може вдарити мене			
28.	Коли я в конфлікті я можу вдарити батьків			
29.	Коли я в конфлікті батьки можуть вдарити мене			
30.	Коли я в конфлікті можу пошкодити/зламати речі однокласника			
31.	Коли я в конфлікті мої однокласники зможуть пошкодити/зламати мої речі			
32.	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) можу висміювати однокласника			
33.	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) мої однокласники можуть висміювати мене			
34.	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) можу погрожувати однокласнику			
35.	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) мої однокласники можуть погрожувати мені			
36.	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) можу дразнити, дратувати однокласника			
37.	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) мої однокласники можуть дразнити, дратувати мене			
38.	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) я можу навмисно заважати однокласнику			
39.	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) однокласники мені можуть навмисно заважати			
40.	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) я можу поганими словами ображати однокласників (лятися на них)			
41.	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) однокласники можуть поганими словами ображати мене (лятися на них)			
42.	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) я можу поганими словами ображати вчительку (лятися на неї)			
43.	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) я можу поганими словами ображати батьків (лятися на них)			
44.	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) я можу плюнути на однокласників			
45.	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) однокласники можуть плюнути на мене			
46.	Я можу поскаржитися на однокласників у вчительці			
47.	Я можу поскаржитися на однокласників у своїх батьків			
48.	На мене скаржаться однокласники у вчительці			
49.	На мене скаржаться однокласники у своїх батьків			
50.	На мене скаржаться однокласники у моїх батьків			

Для аналізу результатів

Номер	Твердження	Не буває	Деколи буває	Часто буває
ВОЛОДІННЯ, ЗАБИРАННЯ				
1.	Я попадаю у конфлікт, коли однокласники від мене забирають моїх речей без дозволу			
2.	Я попадаю у конфлікт, коли мої однокласники мені не дадуть свої іграшки чи предмети, але мені це треба.			
3.	Я попадаю у конфлікт, коли однокласники просять мене показати щось, але я не хочу цього робити			
4.	Я попадаю у конфлікт, коли я прошу показати мені щось, але мій однокласник не хоче робити цього			
5.	Я попадаю у конфлікт з однокласником, коли я беру (відбираю) іграшку або предмет без дозволу			
6.	Я попадаю у конфлікт, коли мій однокласник забирає у мене іграшку або предмет, саме тоді, коли мені це треба.			
7.	Я попадаю у конфлікт, коли мій однокласник насильно забирає у мене предмет або іграшку, навіть якщо я не хочу її віддавати.			
8.	Я попадаю у конфлікт, коли однокласник намагається силоміць забрати іграшку/предмет, коли я не хочу її віддавати.			
ВІДМОВА, ВИКЛЮЧЕННЯ, ПРОТИДІЯ				
9.	Я попадаю у конфлікт, коли мені не хочеться гратися, або розмовляти з якимось однокласником			
10.	Я попадаю у конфлікт, коли я ні з ким не хочу гратися але вони намагаються змусити мене			
11.	Я попадаю у конфлікт, коли я хочу з кимось гратися, але він (вона) не хоче.			
12.	Я попадаю у конфлікт, коли я хочу виключити однокласника із гри			
13.	Я попадаю у конфлікт, коли мене виключають мої однокласники із гри			
14.	Я попадаю у конфлікт, коли я не виконую прохання однокласника (ці)			
15.	Я попадаю у конфлікт, коли мої однокласник(и) не виконують моє прохання.			
16.	Я попадаю у конфлікт з однокласниками, коли разом маємо виконувати якесь завдання, але мені не хочеться цього робити і вони змушують мене.			
17.	Я попадаю у конфлікт з однокласниками, коли разом маємо виконувати якесь завдання, але він (вона) не приймає участь у цій роботі			
ПОВЕДІНКА ПІД ЧАС КОНФЛІКТУ				
18.	Коли я попадаю в конфлікт з однокласниками, я кричу			
19.	Коли я попадаю в конфлікт з однокласниками, на мене кричать			
20.	Коли я попадаю в конфлікт з однокласниками вчителька кричить на мене.			
21.	Коли я у конфлікті я можу і на вчительку покричати			

22.	Коли я попадаю в конфлікт, батьками кричать на мене			
23.	Коли я в конфлікті, я можу і на батьків покричати			
24.	Під час конфлікту я можу вдарити однокласника			
25.	Під час конфлікту мене можуть вдарити однокласники			
26.	Коли я в конфлікті я можу вдарити вчительку			
27.	Коли я в конфлікті вчителька може вдарити мене			
28.	Коли я в конфлікті я можу вдарити батьків			
29.	Коли я в конфлікті батьки можуть вдарити мене			
30.	Коли я в конфлікті можу пошкодити/зламати речі однокласника			
31.	Коли я в конфлікті мої однокласники зможуть пошкодити/зламати мої речі			
ЗНУЩАННЯ, ДРАБУВАННЯ, ПІДДРАЖНЮВАННЯ, ЗБЕНТЕЖЕННЯ, ЛАЯННЯ, ЗРАДА				
32.	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) можу висміювати однокласника			
33.	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) мої однокласники можуть висміювати мене			
34.	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) можу погрожувати однокласнику			
35.	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) мої однокласники можуть погрожувати мені			
36.	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) можу дразнити, дратувати однокласника			
37.	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) мої однокласники можуть дразнити, дратувати мене			
38.	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) я можу навмисно заважати однокласнику			
39.	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) однокласники мені можуть навмисно заважати			
40.	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) я можу поганими словами ображати однокласників (лятися на них)			
41.	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) однокласники можуть поганими словами ображати мене (лятися на них)			
42.	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) я можу поганими словами ображати вчительку (лятися на неї)			
43.	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) я можу поганими словами ображати батьків (лятися на них)			
44.	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) я можу плюнути на однокласників			
45.	Коли в мене поганий настрій чи розгніваний(а) однокласники можуть плюнути на мене			
46.	Я можу поскаржитися на однокласників у вчительці			
47.	Я можу поскаржитися на однокласників у своїх батьків			
48.	На мене скаржаться однокласники у вчительці			
49.	На мене скаржаться однокласники у своїх батьків			
50.	На мене скаржаться однокласники у моїх батьків			

Примітка: Опитувальник для виявлення мотивуючих факторів, розроблений самостійно та базується на науковій праці "Соціальні проблеми та їх вирішення у дітей віком 3-7 років - Методичний посібник для дошкільних педагогів", автори: Г. Зіта, Р.А. Гавлікне, Ю. Озвеги, Е. Позсар, Е. Сабо, А. Зсолнай.

Бланк опитувальник

Виявлення рівня агресивної поведінки молодших школярів
(модифікований варіант тесту А. Бассса та А. Дарки)

Прізвище _____ Ім'я _____

Рік народження _____ Клас _____

ІНСТРУКЦІЯ: Уважно прочитайте кожне висловлювання. Якщо воно підходить вам, поставте поруч знак «+», якщо не підходить, то «-».

	СТВЕРДЖЕННЯ	ВІДПОВІДІ
1.	Якщо я розлючуся, то мені хочеться вдарити когось.	
2.	Я ніколи не буваю настільки сердитим, щоб кидатися предметами	
3.	Я легко дратуюся, але швидко заспокоююся.	
4.	Якщо мене не попросять по-гарному, я не виконаю прохання.	
5.	Мені здається, що до мене бувають часто несправедливі.	
6.	Я не люблю коли про мене говорять щось у мене за спиною.	
7.	Якщо мені траплялося обдурити когось, я відчував(ла) болісні каяття совісті	
8.	Мені здається, що я не здатний ударити людину.	
9.	Коли я дратуюся, то хлопаю дверима.	
10.	Іноді люди дратують мене просто своєю присутністю.	
11.	Якщо мені не подобається встановлене правило, мені хочеться його порушити.	
12.	Іноді мене гризе заздрість, хоча я цього не показую.	
13.	Я думаю, що багатьом дітям з нашого класу я не подобаюсь.	
14.	Я думаю, що багатьом дітям з нашого класу я не подобаюсь.	

15.	Іноді мені на розум приходять думки, яких я соромлюся.	
16.	Я знаю людей, які здатні довести мене до бійки	
17.	Іноді я виражаю гнів тим, що стукаю кулаком по столу.	
18.	Я часто почуваю себе як порохова бочка, готова вибухнути.	
19.	Якщо хтось вдає із себе «головного», я завжди поступаю йому всупереч.	
20.	Немає людей, яких я по-справжньому ненавидів би	
21.	Напевно, є досить багато однолітків, які мені заздять.	
22.	Навіть якщо я злюся, я ніколи не кричу.	
23.	Школярі, які не хочуть вчитися, повинні відчувати почуття провини.	
24.	Я рідко даю здачі, навіть якщо хтось ударить мене.	
25.	Я можу згадати випадок, коли був таким злим, що брав перший предмет, що попався, і ламав його.	
26.	Я буваю грубуватий стосовно школярів, які мені не подобаються.	
27.	Коли із мною розмовляють командним тоном, мені нічого не хочеться робити.	
28.	Звичайно я намагаюся приховувати погане ставлення до однолітків.	
29.	Іноді мені здається, що наді мною сміються.	
30.	Якщо хтось дратує мене, я готовий сказати все, що я про нього думаю.	
31.	Мене гнітить те, що я мало слухаюсь своїх батьків.	
32.	Якщо хтось першим ударить мене, я не відповім йому.	
33.	У суперечці я часто підвищую голос.	
34.	Я не дратуюся через дріб'язки.	

35.	Коли хтось вдає із себе «головного», я роблю все, щоб він не зазнавався	
36.	Я не завжди одержую те хороше, на що, як мені здається, заслуговую.	
37.	Я часто погрожую однокласникам, хоча й не збираюся приводити погрози у виконання.	
38.	Я роблю багато такого, про що згодом жалкую.	
39.	У мене немає ворогів, які хотіли б мені нашкодити.	
40.	Я не можу удержатися від суперечки, якщо друзі не згодні із мною.	

Ключ до тесту:

1.	Фізична агресія	1	-9	17	-25	-33
2.	Непряма агресія	-2	10	18	26	34
3.	Дратівливість	3	11	19	27	-35
4.	Негативізм	4	12	20	28	36
5.	Уразливість	5	13	-21	29	37
6.	Підозрілість	6	14	22	30	-38
7.	Вербальна агресія	7	15	-23	31	39
8.	Почуття провини	8	16	24	32	40

Примітка: За розробкою Полещук А.А в праці «Діагностика конфліктів дітей молодшого шкільного віку та шляхи їх подолання»

Директору Тячівської загальноосвітньої
школи І-ІІІ ступенів №2
Тячівської міської ради Закарпатської
області
п. Кричфалушій Ользі Петрівні
студентки Закарпатського угорського
інституту імені Ференца Ракоці ІІ,
спеціальності Початкова освіта, магістр,
Бочкор Наталії Шандорівни,

ЗАЯВА

Тема моєї дипломної роботи «Вивчення особливостей міжособистісних
конфліктів у початкових класах».

Прошу Вас, дозволити мені провести опитування учнів ЗА/Б класів з метою
проведення аналізу причини конфліктності даного вікового періоду.

Отримані результати використовуватимуться виключно в дипломній роботі
в узагальненій формі, з повним збереженням анонімності кожного учня.

02.05. 2023
дата

Ольга Кричфалушій

Дозвіл батьків

3-А класу

Тячівської загальноосвітньої школи I-III ступенів №2

Я, Бочкор Наталія Шандорівна, студентка Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II, спеціальності Початкова освіта, магістр. Як майбутній вчитель, який вивчає особливості міжособистісних конфліктів у початкових класах. Прошу Ваш дозвіл для проведення анкетування учнів з метою аналізу донної педагогічної проблеми.

Згідно статті 307 Цивільного кодексу України можливе тільки за згодою їх батьків або законних представників.

«Дозволяю провести психолого-педагогічне опитування з мою дитиною, з відповідним збереженням конфіденційності моєї дитини, про що і підписуюсь»

№ з/п	Прізвище, ім'я	Підпис
1.	Авдуннер Наталія	
2.	Венжак Ніна	
3.	Бодушко Євгенія	
4.	Зайцева Марія	
5.	Василенко Ірина	
6.	Гейдї Василь	
7.	Гончарова Оксана	
8.	Грешич Любов	
9.	Гришкова Євгенія	
10.	Дейченко Яна	
11.	Дедяк Рената	
12.	Дитурян Андріана	
13.	Костю Марина	
14.	Кут Андріана	
15.	Кучій Любовіна	
16.	Лешан Світлана	
17.	Лайош Майсія-Марина	
18.	Мешечко Ірина	
19.	Патенки Василь	
20.	Перемиско Любовіна-Світлана	
21.	Сміренко Анна	
22.	Тимофодор Тамара	
23.	Цорелінець Анастасія	
24.	Горко Анна	
25.	Лончик Марія	
26.	Ваймарій Артем	
27.	Мотришечко Світлана	
28.		
29.		

Дозвіл батьків

3-Б класу

Тячівської загальноосвітньої школи I-III ступенів №2

Я, Бочкор Наталія Шандорівна, студентка Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II, спеціальності Початкова освіта, магістр. Як майбутній вчитель, який вивчає особливості міжособистісних конфліктів у початкових класах. Прошу Ваш дозвіл для проведення анкетування учнів з метою аналізу донної педагогічної проблеми.

Згідно статті 307 Цивільного кодексу України можливе тільки за згодою їх батьків або законних представників.

«Дозволю провести психолого-педагогічне опитування з моєю дитиною, з відповідним збереженням конфіденційності моєї дитини, про що і підписуюсь»

№ з/п	Прізвище, ім'я	Підпис
1.	Ваканія Мирослава Вас	
2.	Тендрік жид	
3.	Веласова Олена	
4.	Ворохта Ангеліна Ір	
5.	Гіше Марієта Ів.	
6.	Зуд Оксана Вал.	
7.	Гусар Надія Ів.	
8.	Калоса Руселіна Ів	
9.	Літвік Метена Вас	
10.	Лешко Наталія Ів.	
11.	Мокієво Кеня Ів	
12.	Міщенко Валентина Валод.	
13.	Наса Вікторія Вас.	
14.	Проски Тамара Анд.	
15.	Савина Аліна Вас.	
16.	Степанюк Олена Іор.	
17.	Лубодер Анастасія Іор.	
18.	Согова Василь Васил.	
19.	Меско	
20.	Чемлекюк Іка Олена	
21.	Алешко Марієта Ів	
22.	Мітуса Надія	
23.	Курчівська Тамара Ів.	
24.	Тато Св	
25.		
26.		
27.		
28.		
29.		

Ім'я користувача:
Ілдіко Гребя

Дата перевірки:
24.05.2023 22:21:09 CEST

Дата звіту:
26.05.2023 17:07:15 CEST

ID перевірки:
1015237334

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

ID користувача:
100011752

Назва документа: **дипломна_робота_-4-87**

Кількість сторінок: 84 Кількість слів: 24543 Кількість символів: 180689 Розмір файлу: 1.48 MB ID файлу: 1014913578

3.66% Схожість

Найбільша схожість: 0.45% з Інтернет-джерелом (https://dut.edu.ua/firefox/l_1537_89047517.pdf)

3.66% Джерела з Інтернету 266 ..... Сторінка 86

0.35% Джерела з Бібліотеки 35 ..... Сторінка 88

0.68% Цитат

Цитати 7 ..... Сторінка 89

Посилання 1 ..... Сторінка 89

0% Вилучень

Немає вилучених джерел

Модифікації

Виявлено модифікації тексту. Детальна інформація доступна в онлайн-звіті.

Замінені символи 4